

ЧОРНОМОРСЬКА БЕЗПЕКА

№ 1 (44) 2026

ЧАСОПISУ
20 РОКІВ!

КРИМ —
ЦЕ УКРАЇНА

У ФОКУСІ:

ВІЙНА НА МОРІ

ЕНЕРГЕТИКА ЧОРНОМОР'Я

КРИМСЬКИЙ ПІВОСТРІВ

КИТАЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ

РОСІЯ В АФРИЦІ

10-Й РІК В ЗАСТІНКАХ ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ!!! ВОНИ ПОПЕРЕДЖАЛИ ПРО АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.

Станом на листопад 2025 р. та з початку окупації Криму, кількість осіб, переслідуваних у політично мотивованих кримінальних справах, досягла 477 осіб. 3-поміж них і ТРОЄ НАШИХ КОЛЕГ.

ОЛЕКСІЙ БЕССАРАБОВ, журналіст, заступник головного редактора журналу «Чорноморська безпека» Центру «Номос», політичний бранець Кремля. Вирок у «справі «диверсантів» – 14 років колонії суворого режиму. В травні 2021 року Олексій Бессарабов з російської в'язниці звернувся до Державного секретаря США: «Не зважаючи на те, що моє ім'я, як і імена десятків інших політичних в'язнів, є в списках таких правозахисних організацій, як FreedomHouse, «Меморіал», ми майже забуті. Про нас пам'ятають тільки наші рідні, друзі, колеги по роботі. Ми забуті. Олег Сенцов вже на свободі, але «список Сенцова» залишився, більш того, він постійно поповнюється новими іменами арештантів», – написав Олексій за рік до повномасштабного вторгнення Росії. Репресії окупаційної влади в Криму тривають досі. Більше того, вони ширяться.

Олексій Бессарабов, квітень 2011 р.: «Сьогодні Росія не застосовує воєнно-політичного тиску на Україну, надаючи перевагу захопленню її стратегічних активів та економічному поглинанню... Такий перебіг подій не виключає вірогідності переростання ситуації в конфліктну, у тому числі із застосуванням сили».

«Чорноморський регіон: вибухонебезпечна суміш з кількома детонаторами», збірник Центру Разумкова «Крим, Україна в координатах чорноморської безпеки»

5 грудня 2025 р. Олексію виповнилось 49 років. Плекаємо надію на добру звістку повернення в Україну!

ДМИТРО ШТИБЛИКОВ, керівник міжнародних програм Центру «Номос», журналіст, член редколегії журналу «Чорноморська безпека», політичний бранець Кремля, вирок у «справі «диверсантів» – 5 років колонії суворого режиму. 8 листопада 2021 року Дмитро Штибликов мав вийти на волю у зв'язку з завершенням строку покарання у справі «кримських диверсантів». В той же день він був етапований з СІЗО ФСБ «Лефортово» до Південного окружного військового суду в Ростові-на-Дону. Звинувачений у «шпигунстві» та «державній зраді». Новий термін покарання для політв'язня російського «суду» – 14 років і 6 місяців.

Дмитро Штибликов, грудень 2012 р.: «...Виходить, що мілітаристські настрої у російських громадян спрямовані проти найближчих сусідів. Хочеться сподіватися що це не так! Військово-політичне керівництво Російської Федерації все активніше мусує тему зовнішнього ворога і можливого військового конфлікту для виправдання будь-яких способів підтримання внутрішньої стабільності в Росії, консолідації населення та відволікання його від гострих соціальних проблем... Однак чи зможе керівництво потім загасити роздмухуваний сьогодні вогонь мілітаризму?... Хотят ли русские войны? Спросите вы у «Тішини»... ССК-1 «Тішина» – російський безшумний стрілецько-гранатометний комплекс». «Воєнні загрози Росії або з ким може воювати РФ», журнал «Чорноморська безпека», №4 (26), 2012

8 листопада 2025 р. Дмитру виповнилось 55 років! Бажаємо сил, витривалості та надії!

ВОЛОДИМИР ДУДКА – військовий пенсіонер, колишній командир корабля управління ВМС України «Сімферополь», вирок у «справі «диверсантів» – 14 років колонії суворого режиму.

Володимир Дудка не видавав журнал «Чорноморська безпека», він просто був другом Олексія та Дмитра з часів їх служби в Військово-морських силах України. Цього виявилось достатньо, щоб стати третім учасником «справи «диверсантів» та отримати суворий вирок по сфальшованій справі.

30 вересня 2025 р. Володимиру виповнився 61 рік!

Прізвища Бессарабова, Штибликова та Дудки містяться у списках українських правозахисних організацій, а також «FreedomHouse» (США), «Меморіал» (РФ) та резолюціях Європейського Парламенту як політичних в'язнів.

Аналітичний часопис

«Чорноморська безпека»

№1 (44) 2026 р.

Журнал був заснований Центром «НОМОС» у 2005 році і видавався у м. Севастополь протягом 2005–2014 рр. Журнал було перереєстровано: - в Міністерстві юстиції України у 2017 р. Свідоцтво КВ №23053-12893ПР. - в Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення України в 2024 р. Рішення №1869 від 30.05.2024 р.

Видавець – Центр глобалістики
«Стратегія XXI» (м. Київ)

Мова видання — українська

Адреса редакції:
вул. Щекавицька, 51, Офіс 26, 04071 Київ
Е-пошта: info@geostrategy.org.ua
Веб-сторінка: geostrategy.org.ua

Редакційна колегія:
Михайло Гончар, головний редактор
Оксана Іщук, відповідальний секретар
Павло Лакійчук, заступник головного редактора
Богдан Устименко, член редакційної колегії
Ігор Стукаленко, член редакційної колегії
Тантелі Ратувухері, керівник бюро по Південній Азії
Сергій Лесняк, керівник бюро по Східній Азії
Максим Яковенко, член редакційної колегії

Члени редакційної колегії журналу, севастопольці
Олексій Бессарабов і Дмитро Штибліков
є політичними бранцями Кремля і з 2016 року перебувають у російських колоніях суворого режиму за сфальшованими обвинуваченнями.

Наклад: 100 примірників

Надруковано: друкарня ВОЛЬФ
Адреса: м. Київ, вул. Олекси Тихого 16/15, Україна, 02139
тел. 0443231215

При використанні матеріалів посилання на часопис «Чорноморська безпека» обов'язкове.
Редакція може не поділяти точки зору авторів часопису.
Відповідальність за зміст поданих матеріалів несуть автори.

ISSN 2616-4027

ЗМІСТ

Передмова «Чорноморській безпеці» 20 років! <i>Сергій Кулик, головний редактор часопису (2005-2014).</i> <i>Михайло Гончар, головний редактор часопису (2017-2025)</i>	4
У фокусі: ВІЙНА НА МОРІ Морська безпека України: проблеми та перспективи <i>Степан Яким'як, кандидат військових наук, доцент, капітан 1 рангу у відставці, експерт Центру оборонних стратегій</i>	7
У фокусі: ВІЙНА НА МОРІ Революція українських надводних дронів <i>Олександр Чудновець, керівник ГО «Київське військово-історичне товариство», військовий моряк, історик</i>	29
У фокусі: РОСІЯ–ЄВРОПА Балтійський театр воєнних дій: Хто кого? <i>Володимир Заблоцький, капітан 1 рангу у відставці, оглядач журналу Defense Express, науковий співробітник Національного військово-історичного музею України</i>	42
У фокусі: РОСІЯ–ЄВРОПА Як захистити Європу з моря: уроки російсько-української війни для зони Балтики та Північномор'я <i>Михайло Гончар, президент Центру «Стратегія XXI», головний редактор часопису</i>	51
У фокусі: ЕНЕРГЕТИКА ЧОРНОМОР'Я Трансформація архітектури енергетичної безпеки в Чорноморському регіоні <i>Оксана Іщук, виконавчий директор Центру глобалістики «Стратегія XXI»</i>	56
У фокусі: КРИМСЬКИЙ ПІВОСТРІВ Дитинство в камуфляжі: як в Криму з малечі готують солдатів Кремля <i>Євгенія Горюнова, асоційована експертка Центру глобалістики «Стратегія XXI»</i>	63
У фокусі: КИТАЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ До світобачення з Пекіну <i>Оксана Лесняк, китаєзнавча експертна група Центру глобалістики «Стратегія XXI»</i>	69
У фокусі: КИТАЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ Ініціатива Глобальної енергетичної інтеграції: ще один фронт китайського експансіонізму і гегемонії? <i>Марія Шкуліна, аналітикиня, Кінгс коледж, Лондон</i>	76
У фокусі: РОСІЯ–КИТАЙ Чи здатна росія створити альтернативу Китаю в царині рідкісноземельних металів <i>Яніна Чайківська, китаєзнавча експертна група Центру глобалістики «Стратегія XXI»</i>	91
У фокусі: РОСІЯ В АФРИЦІ Від Вагнера до Африканського корпусу: трансформація присутності росії на Африканському континенті у 2025 р. <i>Елуан Паннежсон, інтерн Центру вивчення демократії (Софія, Болгарія), магістр історії Утрехтського університету (Нідерланди)</i>	105
Анонс книги: «Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах 2024» <i>Олександр Чудновець, Петро Сенько, Георгій Снігур</i>	113

Шановні читачі!

20 років тому в світ вийшов перший випуск журналу «Чорноморська безпека». Тут ви бачите вціліле, раритетне перше число. За минулі два десятиріччя відбулося багато подій, які змінили світ, змінили саме поняття міжнародного порядку, змінили долі країн і людей. Все почалося в 2005 році, коли група однодумців, експертів севастопольського аналітичного Центру «Номос», натхненна Помаранчевою революцією, вирішила започаткувати періодичне видання, в якому б висвітлювалися складні, неоднозначні, нерідко малозрозумілі не тільки для широкого загалу, а й для політиків нової генерації, державних службовців, проблеми Азово-Чорноморсько-Каспійського простору, їх вплив на національну безпеку України. Країна обрала курс «Геть від Москви, додому, до Європи», а Севастополь, Крим, Україна – це і є Європа, справжня Європа її далекого сходу, за яким – російський Мордор Азії.

Необхідність в такому виданні була очевидна. Регіон Чорномор'я в той час, як і зараз, був «гарячою точкою» на геополітичній мапі світу. Проте, не зважаючи на все зростаючу вагу і вплив регіону на процеси глобальної безпеки і становлення Української державності, інформація з цього питання була розпорошена по різних виданнях, засобах масової інформації, виступах на різних поважних, але малочисельних конференціях і форумах. Видання такого часопису – це була спроба і, як показують минулі 20 років – вдала, вивести питання безпеки Чорноморського регіону в цілому, Криму і Севастополя зокрема, з інформаційної тіні, об'єднати всіх, хто вивчав вказану проблематику, дати можливість доносити до широкого загалу свої погляди, оцінки, можливі сценарії розвитку подій, проблеми регіону та шляхи їх вирішення.

Часопис надавав свої сторінки не тільки науковим співробітникам, експертам, високопосадовцям, маститим політикам, але й молодим авторам – студентам, аспірантам, представникам громадянського суспільства — не тільки вітчизняним, а й зарубіжним. Журнал виступав і виступає незалежним майданчиком, де обговорюються ак-

туальні геополітичні проблеми, проблеми національної, військової, енергетичної, економічної, політичної безпеки. Не були обійдені увагою питання перебування Чорноморського флоту РФ на території України, проблеми кримськотатарського народу, «заморожених» і діючих конфліктів. Часопис знайомив читачів з новинками літератури з даної проблематики, публікуючи рецензії на них. Розуміючи, що сучасне неможливе без знання минулого, часопис друкував історичні розвідки наших авторів, які в тій чи іншій мірі стосувалися регіону.

За короткий час журнал «Чорноморська безпека» набув визнання, став авторитетним і затребуваним виданням – в ньому друкувалися і молоді автори, і відомі політичні, державні діячі, науковці, військові. Більше ніж в двох десятках книг, наукових статей, дисертацій, зокрема і зарубіжних авторів є посилання на матеріали, опубліковані в часописі.

Визнанням професіоналізму редакційної колегії стало прийняття, за рекомендаціями відомих кримських і севастопольських журналістів, Олексія Бессарабова, Павла Лакійчука, Дмитра Штиблікова до Союзу журналістів України. Вони не тільки редагували часопис, а й самі публікувалися як в «Чорноморській безпеці», так і в інших засобах масової інформації.

Публікації Олексія Бессарабова охоплювали суспільно-політичну тематику, економіку, міжнародні відносини та вирізнялися своєю актуальністю. Багато з них викликали широкий суспільний резонанс. Автор став пізнаваним як в Україні, так і далеко за її межами. Успіхам Олексія на професійній ниві сприяло здобуття ним базової вищої освіти за спеціальністю «журналістика» в одному з провідних ВНЗ країни – Інституті журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка.

Павло Лакійчук у журналістиці з 2004 року. Продовжує бути членом редколегії «Чорноморської безпеки», активно публікується в українських та зарубіжних виданнях з аналітичними матеріалами щодо актуальних військово-політичних та військово-історичних проблем. Його аналітичні та публіцистичні статті відрізняються глибокою оцінкою питань, що порушуються, доступним викладом матеріалу.

Дмитро Штибліков з 2004 року активно працював з низкою українських журналів «Арсенал-XXI», «Акцент», «Defense express», «Морська держава», «Наукові записки Київської школи сценування» тощо. Його енциклопедичні знання, гостре перо, своєрідний стиль викладення матеріалу робили його дописи з питань міжнародних відносин, військово-політичних, міжнаціональних та економічних проблем, аналітичними, яскравими, а прогнози реальними.

З моменту реєстрації журналу «Чорноморська безпека» він був активним членом редакційного колективу видання, автором актуальних статей, які викликали зацікавленість і жваве обговорення читачів.

Після окупації Криму і Севастополя в 2014 році діяльність Центру «Номос» та видання часопису «Чорноморська безпека» стали неможливими.

Окупанти не могли пробачити журналістам їх проукраїнську патріотичну діяльність, системне відстоювання української державності та об'єктивне висвітлення ситуації в Криму і Севастополі, акцентування уваги читачів на деструктивному впливі росії на події в регіоні. Спочатку моральний тиск, шантаж, а потім і сфабрикована «справа севастопольських диверсантів». Сьогодні наші товариші Олексій Бессарабов, Дмитро Штибліков, Володимир Дудка вже десятий рік в застінках путінського режиму.

Зважаючи на неможливість видавати часопис в умовах окупації, наші колеги і побратими з Центру глобалістики «Стратегія XXI» продовжили видання журналу в Києві. Після невеликої перерви, необхідної для вирішення юридичних і організаційних питань, читачі знову мають можливість бачити оновлений аналітичний часопис «Чорноморська безпека». Оновлена редакційна колегія, оновлений дизайн, оновлена змістовна частина видання – тепер сфера висвітлення вже не обмежується тільки регіоном Чорномор'я, а торкається широкого кола проблем міжнародної політики – від Брюсселя до Пекіна. Але залишились фундаментальні принципи, які були закладені від початку заснування видання – державність, патріотичність, об'єктивність, аналітичність, різносторонність оцінок, доступність сторінок для молодих і маститих авторів, широта тем, що висвітлюються.

Журналу 20 років. Цей час журнал не зміг би прожити активно та плідно, завоювати прихильність і вдячність читачів, а також злість ворогів без людей, які всі ці роки підтримували часопис авторськими матеріалами, добрим словом, порадами та фінансово. За це щира вдячність В. Безкоровайному, М. Гончару, В. Горбуліну, О. Воловичу, Н. Беліцер, М. Майорову, Г. Перепелиці, А. Риженку, Ю. Триндюку, Р. Чубарову, а також нашим зарубіжним авторам Х. Кириллі (Туреччина), Е. Насирову (Азербайджан), Р. Мамедову (Азербайджан), Н. Читадзе (Грузія), Д. Шахназаряну (Вірменія) та багатьом іншим.

Серед авторів «Чорноморської безпеки» севастопольського періоду видання журналу – начальник Головного штабу – перший заступник

ПЕРЕДМОВА

головнокомандувача ВМС ЗС України віце-адмірал Ігор Кабаненко, заступник начальника штабу ВМС капітан 1 рангу Андрій Риженко, начальник розвідувального управління штабу ВМС капітан 1 рангу Андрій Гриценко, політолог, аспірант Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України капітан 1 рангу Іван Шаблінський. На жаль, зірка Шаблінського дочасно згасла... Пам'ятаю гострі матеріали, зараз їх називають «авторськими розслідуваннями», про «мутну гідрографію» начальника маяка «Сарич» Юрія Лещенка. Був серед наших частих дописувачів і відомий український політолог, філософ, колумніст, севастополець Ігор Лосев. Його стаття «Крим як геополітична проблема України на зламі ХХ – ХХІ століть», написана в 2006 році, виявилася пророчною. Інша стаття, вперше опублікована в 7-му номері нашого журналу за 2007(!) рік, – «Main Kampf» Володимира Путіна або до питання двосторонніх зоологічних відносин» директора тогочасного Інституту Росії Василя Лаптічука справила в путінському Мордорі ефект бомби, що вибухнула. Вона дорого коштувала автору і нам – Москва вже тоді точила зуби...

В цьому есеї-спогаді знову ж таки не можу не згадати про наших друзів і колег – редакторів перших номерів «Чорноморської безпеки» Олексія Бессарабова і Дмитра Штибליкова. Олексій був неймовірним журналістом-розслідувачем, його «коньком» були розслідування порушень Росією умов перебування Чорноморського флоту на території України. Дмитро – військовий аналітик. Вже в № 10 «Чорноморської безпеки» за 2008 рік, відразу після вторгнення Росії в Грузію, Дмитро опублікував аналіз під промовистою назвою «Російсько-грузинський конфлікт. Наступна

Україна?», в якому аргументував неминучість російсько-українського конфлікту та розглянув ймовірні сценарії агресії Росії проти України та окупації Криму. Прогноз виявився лякаюче пророчим до деталей. Не передбачив Дмитро тільки, що Москві українського Криму виявиться замало – полізе далі. Але тут його помилка зрозуміла – не міг випускник Київського вищого загальновійськового училища передбачити, що у відповідь на російське вторгнення з Києва в Симферополь і Севастополь слатимуть депеші типу «тримайтесь і не провокуйте». Дмитро був впевнений, що ворог, якщо полізе – отримає по зубах. Сил для відбиття агресії зі сходу в Криму Україна мала достатньо. Тільки в 2014 році виявилось, що сили це не все – у Києва не вистачило рішучості...

Окрема подяка Оксані Іщук, Андрію Чубику, Ігорю Лосеву, чиїми зусиллями часопис випускався і випускається англійською мовою. Щиро сподіваюсь, що своєю аналітичною, дослідницькою, інформаційною, видавничою діяльністю аналітичний часопис «Чорноморська безпека» і надалі сприятиме налагодженню конструктивного діалогу та обміну думками між експертами, науковцями, політиками, державними і громадськими діячами України та світу, забезпечуючи тим самим безпеку України і підтримання справедливого міжнародного світопорядку.

Сподіваюсь, що найближчим часом наші побратими – Олексій Бессарабов, Дмитро Штибліков, Володимир Дудка будуть звільнені з російських застінків і долучаться до колективу редакції. Бажаю колективу часопису читацького визнання, творчої наснаги, нескінченних ідей та найголовніше – здоров'я, щоб реалізувати усе задумане.

*Головний редактор журналу
«Чорноморська безпека» у 2005-2014 рр.*

Сергій Кулик

*Головний редактор журналу
«Чорноморська безпека» у 2017-2026 рр.*

Михайло Гончар

Степан Яким'як,

кандидат військових наук, доцент, капітан 1 рангу у відставці,
експерт Центру оборонних стратегій

Морська безпека України: проблеми та перспективи

“ В умовах триваючої війни російської федерації проти України надзвичайно важливо ефективно використовувати усі можливі ресурси та чинники для перемоги над ворогом. Одним з таких чинників є успіхи Сил оборони України у боротьбі з противником на морі у 2022-2025 роках. Вони створюють передумови для звільнення Криму та інших південних регіонів, що може, врешті, забезпечити перелам у війні та перемогу над ворогом. Водночас, слід розуміти, що нейтралізація небезпеки для незалежності України, яка виникла ще у 2014 році внаслідок захоплення Криму, була і залишається зараз, уже в умовах вторгнення ворога з 2022 року, найважливішим завданням української нації у новітній історичний період. Життєво важливий інтерес щодо виживання нації в умовах війни, збереження суверенітету і територіальної цінності держави потребує всебічного захисту в усіх вимірах та сферах, включаючи й на морі.

24 вересня 2025 року Україна вкотре нагадала російській федерації про її місце у Чорноморському регіоні: вперше у війні було нанесено комбінований і практично одночасний удар безекіпажними надводними та безпілотними авіаційними комплексами одночасно по двох найбільших російських портах на кавказькому узбережжі – Новоросійську та Туапсе. Було уражено портові споруди та інші об'єкти, внаслідок чого, за повідомленнями деяких джерел, було призупинено роботу комплексів перекачки і навантаження нафтопродуктів на танкери. Слід зазначити, що у контексті триваючої війни цей бойовий епізод засвідчив про посилення дій Сил оборони України, спрямованих на послаблення воєнно-економічного потенціалу противника та його спроможностей. Україна продовжила виснаження противника та системний підлив його здатностей вести далі війну, зокрема й на морі. Проте, повертаючись до більш широкого спектру питань забезпечення національної безпеки на морі, варто підкреслити, що вказаний вище епізод значною мірою ілюструє гостроту моменту триваючої боротьби України за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність на морі.

Розглядаючи питання морської безпеки держави, слід враховувати низку вихідних умов та обмежень. По-перше, слід мати на увазі інте-

грованість системи морської безпеки до систем старшого рівня, а саме – систем національної та міжнародної безпеки, у тому числі регіональної. Взаємовплив є очевидним і обумовлює необхідність врахування змін у взаємодіючих системах. По-друге, автор опирається на базові поняття і терміни теорії морської безпеки, сформульовані та опубліковані у стандарті [11] та Стратегії морської безпеки України [2]. В основі забезпечення морської безпеки лежить обґрунтоване визначення змісту національних інтересів України на морі, які у свою чергу базуються і логічно витікають з національної морської ідеї як складової національної ідеї та національних цінностей на морі [11]. Розуміння цих базових категорій та їх використання забезпечують фундаментальність та логічну послідовність формування переліку пріоритетних національних інтересів.

Також, зважаючи на те, що у межах однієї статті неможливо у повному обсязі викласти результати аналізу усіх складових морської безпеки та існуючі проблеми у даній сфері, нижче розглянуто лише ті, які є визначальними в умовах триваючої війни. Тобто, основна увага буде приділена питанням оборони України на морі та забезпечення Сил оборони необхідними ресурсами, аналізу реалізації Стратегії морської безпеки України у 2024-2025 роках, аналізу спроможностей про-

тивника, впливу стану міжнародної безпеки у Чорноморському регіоні на забезпечення безпеки України на морі та завершення війни, визначенню найбільш важливих проблем у забезпеченні морської безпеки України та шляхів їх вирішення.

1. СТАН МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Для оцінювання стану морської безпеки, як відомо, необхідно мати чітко означені сутність даного поняття, структуру та складові цієї безпеки, повинні бути статистичні дані про стан часткових її складових, а також, звісно, обґрунтовані показники і методики, за допомогою яких можна об'єктивно здійснити таке оцінювання. Важливо послідовно розглянути нанесені Україні збитки у безпековій сфері на морі, а також, безумовно, досягнуті здобутки.

Зважаючи на те, що в умовах війни пріоритетним елементом морської безпеки будь-якої держави є стан захищеності від посягань на незалежність держави, суверенітет та територіальну цілісність на морі, розглянемо у першу чергу саме цю складову морської безпеки, а також ті складові, що обумовлюють стійкість держави в умовах війни та можливості щодо відновлення і забезпечення потреб оборони.

Загалом у ході триваючої збройної агресії РФ проти України, починаючи з 2014 року та упродовж повномасштабного вторгнення, що розпочалось у 2022 році, московією було захоплено український Крим, частини Запорізької та Донецької областей у північному Приазов'ї, частини Миколаївської і Херсонської областей, розташовані на узбережжі Чорного моря. Внаслідок вторгнення РФ, як відомо, виникла екзистенційна небезпека суверенній і незалежній державі Україна. Москва намагалась швидкими ударами з різних напрямків, у тому числі з південного, захопити ініціативу та ключові об'єкти і регіони. Під час збройної агресії РФ Україна понесла значні втрати на морі. Незважаючи на досягнуті успіхи у боротьбі на морі Україною станом на зараз ще не відновлено контроль над:

- понад **70% ширини смуги безпосереднього доступу України до двох прилеглих морів** – Чорного та Азовського;

- **96,9% площі акваторії територіального моря, внутрішніх морських вод та виключної (морської) економічної зони України** в Чорному морі та українських внутрішніх вод Азовського моря, тимчасово окупованих ворогом, тобто – 123 тис. кв. км від їх загального обсягу в понад 127 тис. кв. км;
- **50% морських портів** України (9 з 18), а саме – розташованих у Криму та інших окупованих територіях;
- **100% морських газодобувних комплексів** (платформ, трубопроводів, спеціального устаткування) та інших елементів морської економічної інфраструктури, захоплених противником у Чорному та Азовському морях.

Важливо також підкреслити, що ворогом у режимі 24/7 упродовж уже більш як трьох з половиною років протиправно **викрадаються природні морські ресурси** українських ділянок Чорного й Азовського морів, суттєво **знижено обсяг експорту морем** українського агропромислового збіжжя, інших товарів, незаконно використовуються захоплені ним інші елементи морського потенціалу України.

Противник продовжує наносити збитки Україні на морі. Повний облік втрат, безумовно, ще попереду як і відшкодування цих збитків російською федерацією згідно вже існуючих та майбутніх рішень міжнародних судів щодо держави-агресора.

В умовах війни, зокрема внаслідок захоплення противником Криму, частини інших приморських регіонів, втрати соціально-економічних об'єктів та доступу України до Азовського моря, питання морської безпеки критично загострились. Адже це втрата економічних та інших ресурсів. Вони суттєво знижують можливості української нації зараз у боротьбі з ворогом та її нащадків у майбутньому. Тому на морі Україна веде боротьбу за повернення морських просторів. Успіхи є і дуже великі, але справа поки що не завершена: не звільнено Крим, українську частину Азовського і Чорного морів та прилеглих до них приморських частин території України. Попри примушення сил противника до відходу у східну частину Чорного моря, залишаються «сірою зоною» значні площі національного морського простору України в Азово-Чорноморському регіоні.

Успіхи України у війні на морі та забезпеченні власної морської безпеки

Аналіз російсько-української війни у 2022-2025 роках засвідчує, що Україна досягла визначних успіхів у боротьбі з ворогом на морі [12–14]. Так, починаючи з квітня 2022 року, наступ рф з півдня та удари противника з чорноморського морського напрямку були нейтралізовані діями Сил оборони України на морі. Подальші їх морські операції створили передумови для звільнення Криму, інших тимчасово окупованих приморських територій та підвищення рівня морської безпеки України. Зміни у характері збройної боротьби на морі упродовж 2022-2025 років зумовили поділ усього періоду воєнних дій на морі на такі етапи:

1 етап (24.02 – 01.04.2022) – завоювання та підтримання російськими силами панування на морі у початковий період дій;

2 етап (02.04 – 21.07.2022) – зрив панування російських сил на морі та відхід його основних сил до узбережжя Криму внаслідок ударів українськими береговими ракетними комплексами по основних ударних кораблях противника;

3 етап (22.07 – 28.10.2022) – дії сил сторін на морі з обмеженими цілями в умовах укладання і реалізації гібридних угод з експорту морем зерна;

4 етап (29.10.2022 – 04.08.2023) – перехід до масштабного застосування морських роботизованих систем та втрата російськими силами контролю над власними водами внаслідок комплексного удару безекіпажними надводними та безпілотними авіаційними апаратами у Севастополі;

5 етап (05.08.2023 – 14.07.2024) – перехоплення ініціативи Силами оборони України на Чорному морі, часткове блокування морських комунікацій та бойової діяльності російських сил, змушення їх до відходу у східну частину моря;

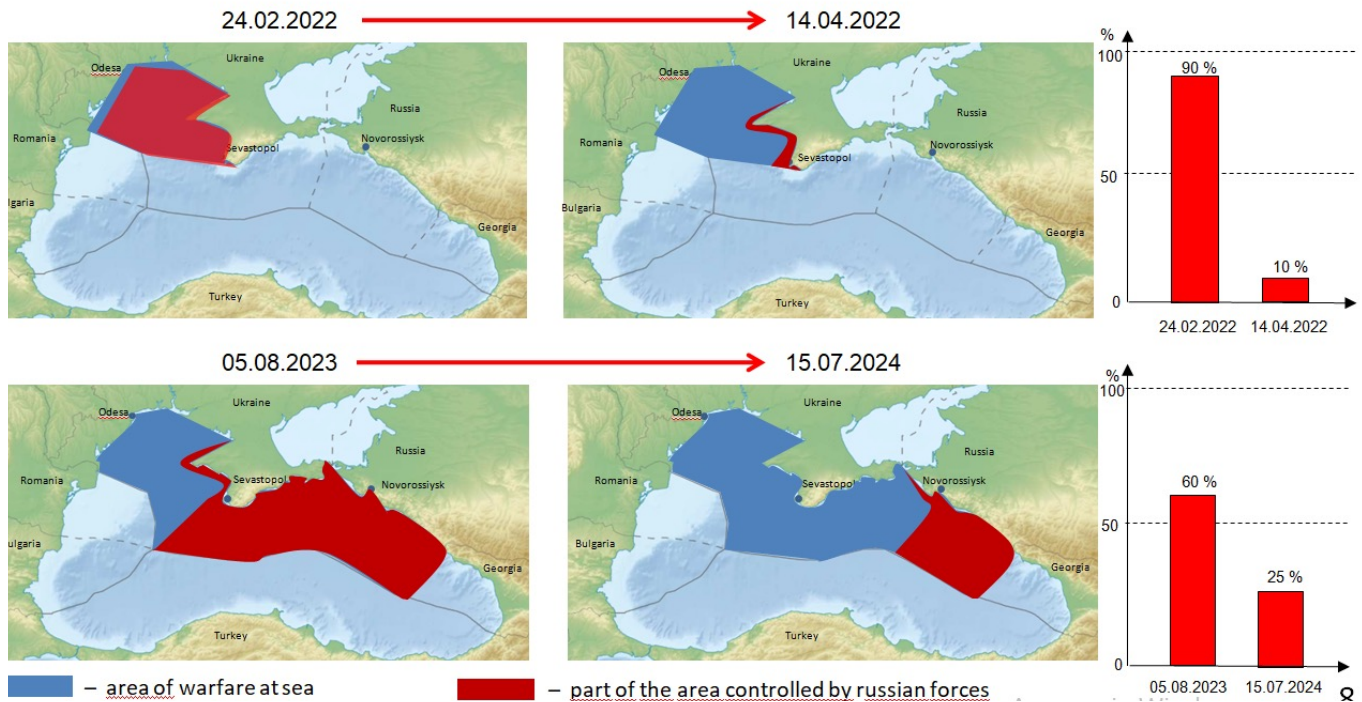
6 етап (15.07 – 05.12.2024) – повне виведення основних російських надводних і підводних сил з Криму внаслідок українських ударів та їх блокування в районі Новоросійська;

7 етап (06.12.2024 – по теперішній час) – перехід до систематичного застосування українських морських роботизованих систем для ударів по російських силах та об'єктах на морі, у прибережній зоні, у повітрі та на суші.

Нарощування зусиль рф зі створення морських роботизованих систем у 2024-2025 роках, яке пов'язується з призначенням помічника президента рф патрушева головою морської колегії росії і її підпорядкуванням безпосередньо путіну, обумовлює потенційну можливість змін у характері збройної боротьби на морі. Чи стане факт нанесення ураження російським безекіпажним надводним апаратом українському кораблю на річці Дунай 28 серпня 2025 року початком нового етапу у війни на морі наразі ще невідомо [15]. Адже станом на зараз недостатньо інформації про реальні спроможності нових морських роботизованих комплексів рф та існує невизначеність у їх потенційному впливі на обстановку на морі.

Для оцінювання впливу наслідків воєнних дій на морі на стан морської безпеки у війні можливо використати частковий показник, що відображає рівень домінування сил кожної зі сторін у районі (зоні) бойових дій та, відповідно, володіння ними ініціативою. Для безпосереднього оцінювання району, у межах якого одна зі сторін контролює ситуацію, а інша може або має можливість розгорнути свої сили, є **відсоток площі району (зони) бойових дій, який може використовуватись сторонами** для виконання завдань. Результати оцінювання засвідчили, що на першому етапі війни на морі рф контролювала та мала можливість розгорнути свої сили на 90 відсотках площі району бойових дій, що розташовувався лише в північно-західній частині Чорного моря, на північ від лінії Дунай – Крим [16]. Проте, в результаті ракетних ударів «Нептуном» по російських кораблях у квітні 2022 року ця площа скоротилася до 10 відсотків, а саме до прибережної смуги шириною 10-15 кілометрів уздовж західного узбережжя Криму (мал. 1, верхній ряд схем та гістограма).

У ФОКУСІ: ВІЙНА НА МОРІ

Мал. 1. Зменшення площі району бойових дій у Чорному морі, контрольованої російськими силами (2022-2024 рр.), [16].

Саме в цьому районі після 14 квітня 2022 року розгорталися основні бойові кораблі рф. Згодом, коли район бойових дій на морі внаслідок ударів сил оборони України по російських кораблях та інших об'єктах поширився на центральну і східну частини Чорного моря, російські сили контролювали близько 60 відсотків площі цього району, а саме від Криму до Грузії.

Однак, в результаті ударів по кораблях та інших об'єктах у період з серпня 2023 року по березень 2024 року рф вивела свої кораблі з Криму до Новоросійська, а район їх дій зменшився приблизно до 25 відсотків (мал. 1, нижній ряд схем та гістограма). Тобто рф може відносно безпечно розгорнути свої сили в смузі шириною до 20-25 кілометрів уздовж кавказького узбережжя від Новоросійська до морського кордону з державним кордоном Грузії. Таким чином, цей показник характеризує райони, в яких можуть розгортатися російські сили на морі. А в решті акваторії, яка нині становить понад 60 відсотків району бойових дій, Україна має перевагу. Тобто це частина району, де сили оборони України диктують умови москві та успішно використовують власні сили на морі.

Аналіз результатів воєнних дій на морі та їх основних етапів засвідчив, що **до головних здобутків України**, отриманих завдяки успішному застосуванню сил безпеки і оборони на морі та з морських напрямків, у першу чергу, слід віднести такі [17, 18]:

- зрив панування переважаючих сил рф на морі ударами по кораблях противника у квітні 2022 року;
- недопущення проведення морської десантної операції та стратегічного наступу з півдня України на Київ;
- успішне та довготривале стримування дій рф з моря;
- перехоплення ініціативи у воєнних діях на морі;
- примушення рф до відведення основних ударних та амфібійних сил флоту з північно-західної частини Чорного моря до узбережжя Криму, а згодом – до східної частини моря та їх блокування в районі Новоросійська;
- створення сприятливих умов для звільнення Криму та загального переламу у війні.

Також завдяки успішним діям Сил оборони України на морі було досягнуто важливі економічні, зовнішньополітичні та безпекові цілі, зокрема:

- створено сприятливі умови для функціонування морського «зернового коридору»;
- відновлено портову діяльність у трьох найбільших портах України (Одеса, Чорноморськ, Південний);
- забезпечено значний і життєво важливий економічний ефект упродовж 2023-2025 рр. та станом на початок літа 2025 року здійснено стратегічні економічні перевезення морем (експорт агропродукції та інших вантажів) обсягом понад 125 млн. тон.

Наведені вище здобутки, незважаючи на їх унікальність та суттєвий позитивний вплив на перебіг війни, наразі лише створюють умови для відновлення морської безпеки України, адже ще не відновлено повний контроль над доступом України до морів, не звільнено окуповані ворогом приморські території та прилеглі морські простори, не забезпечено належний захист людини і громадянина, суспільства і держави у контексті норм національної безпеки України на морі.

Вплив успіхів України на морі на міжнародну безпеку у регіоні та світі

Водночас, успіхи у воєнних діях у Чорному морі дозволили Україні досягнути не тільки певних стратегічних військових цілей, але й значних економічних та політичних успіхів, які забезпечили позитивний вплив на міжнародну безпеку у регіоні.

У контексті зовнішньополітичних та міжнародних безпекових заходів завдяки успіхам України у війні на морі та створенню українського «зернового коридору» частково відновлене міжнародне торговельне судноплавство у західній частині Чорного моря.

Окрім того, завдяки беззаперечному успіху у діях на морі було здійснено підтримку зовнішньополітичної діяльності держави та забезпечено формування у країн-партнерів впевненості у стійкості України у війні. Таким чином, було створено сприятливі умови для подальшої підтримки України, надання їй військової, фінансової, гуманітарної та іншої допомоги.

Також було забезпечено інформаційний та психологічний вплив на різні аудиторії у регіональному та глобальному масштабах (вимірах). Зокрема, завдяки перемогам на морі Україна набула позитивного рейтингу у населення і цільових груп іноземних держав та психологічної переваги над Кремлем. Було здійснено психологічний вплив на керівництво та населення рф внаслідок загибелі флагману флоту крейсера «Москва», знищення і пошкодження значної кількості бойових кораблів противника, гідроспоруд та інших важливих об'єктів на морі.

Зниженням потенціалу рф на Чорному морі Україна сприяла підвищенню рівня міжнародної безпеки та безпеки НАТО і ЄС у Чорноморському і Середземноморському регіонах, зокрема у Сирії, рівня національної безпеки причорноморських держав, включно з країнами-членами НАТО Румунією, Болгарією, Туреччиною.

Забезпечено зміцнення позицій НАТО, США та інших провідних держав у Середземноморському та інших регіонах світу у контексті воєнно-політичного протистояння силам рф. Це відбулось завдяки **послабленню ударних спроможностей збройних сил росії на морі**, а саме: зниження сумарного ударного ракетного потенціалу ввф рф з протидії авіаносним групам ВМС США, Великобританії, Франції на 33% за рахунок знищення ракетного крейсера – носія 16 протикорабельних ракет з дальністю стрільби до 1000 км. Також було досягнуто зниження спроможностей з нанесення ударів з моря по наземних об'єктах за рахунок знищення трьох кораблів (2 ракетні кораблі та 1 підводний човен) – носіїв 20 ракет комплексу «Калібр» з дальністю стрільби у звичайному спорядженні до 1500 км, у ядерному – до 2500 км, а також – внаслідок значної витрати цих ракет з оперативних і стратегічних запасів рф, призначених для боротьби з НАТО та іншими провідними державами світу.

За підсумками проведеного аналізу можна зробити такі **загальні висновки**:

- здійснивши збройну агресію проти України та розпочавши повномасштабне вторгнення, рф у воєнних діях у Чорному морі не змогла утримати панування на морі та досягти поставлених цілей;

- Україна завдяки успішним діям на морі значно послабила спроможності флоту противника, перехопила ініціативу у війні на морі, блокувала основні ударні та амфібійні сили ворога біля кавказького узбережжя рф та створила передумови для звільнення Криму з моря;
- незважаючи на значні здобутки у боротьбі з ворогом на морі, ступінь забезпечення морської безпеки є таким, що не задовольняє вимогам, адже усереднений загальний обсяг втрат морського потенціалу України, у першу чергу морських просторів та суверенітету у них, складає понад 70-80%.

Тільки досягнувши перемоги у війні та забезпечивши повне повернення тимчасово окупованих територій і морських просторів України, відновлення усіх втрачених ресурсів, може бути досягнуто такий стан морської безпеки, що забезпечуватиме належний захист національних інтересів України на морі.

2. АНАЛІЗ ЧИННИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА МОРСЬКУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

До основних чинників, що впливають на морську безпеку України в умовах триваючої війни, у першу чергу відноситься рівень спроможностей та прогнозований характер дій рф на морі, а також розвиток спроможностей України з веден-

ня боротьби з ворогом на морі та забезпечення морської безпеки держави.

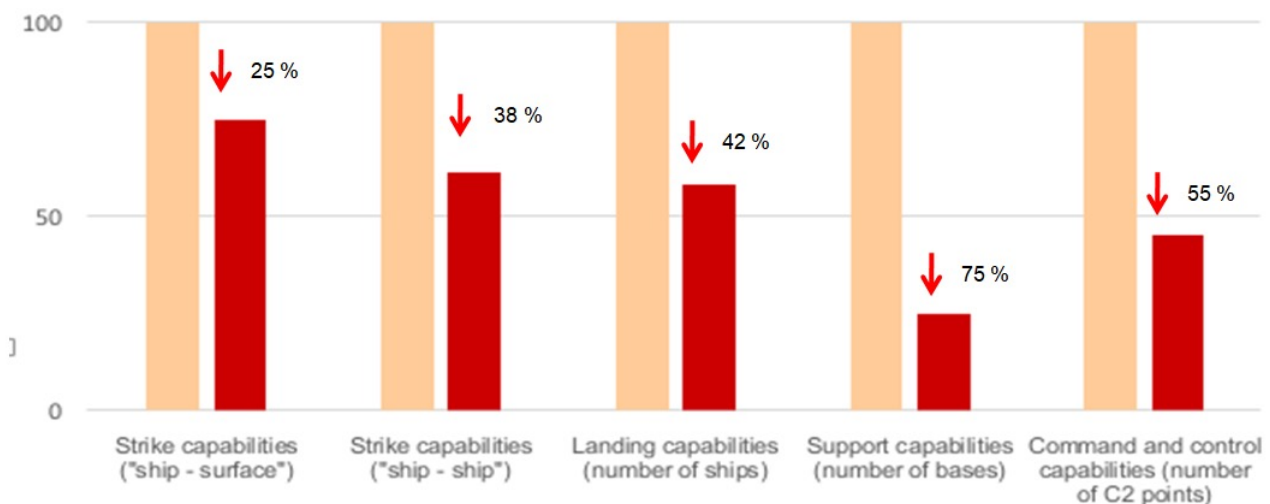
Військові спроможності рф у Чорному морі та приморських районах

Найбільшим негативним чинником, що впливає на морську безпеку України, є загроза подальшого розширення збройної агресії рф, зокрема й на морі. З огляду на це важливо вивчити існуючі спроможності противника з ведення бойових дій у Чорному й Азовському морях, а також у прилеглих приморських територіях.

Аналіз спроможностей російських сил з **нанесення ударів крилатими ракетами великої дальності з морських носіїв**, зокрема ракетами типу «Калібр», засвідчив, що сумарний умовний ракетний залп (залишкова кількість пускових установок на надводних і підводних кораблях, які залишаються в робочому стані) знизився з вісімдесяти до шістдесяти, тобто на двадцять п'ять відсотків (мал. 2) [16].

Ударні спроможності із застосування протикорабельних ракет зменшилися з п'ятдесяти двох до тридцяти двох ракет в умовному ракетному залпі, тобто на тридцять вісім відсотків.

Найбільш суттєво знизилися **десантні спроможності** рф у Чорному морі, а саме на сорок два відсотки, що пов'язано зі знищенням, виведенням з ладу і тривалим ремонтом семи з дванадцяти десантних кораблів (мал. 2).

Мал. 2. Зниження спроможностей російських сил у Чорному морі (2022-2024), [16].

Суттєво знизилася **спроможності із забезпечення** російських сил. Наразі вони мають можливість використовувати для базування сил лише одну з чотирьох основних військово-морських баз у Чорному морі.

Також значно знизилась **спроможності з управління силами**, що пов'язано з нанесенням ураження пунктам управління сил рф у Криму та залишенням пунктів управління з'єднань на території Криму після перебазування сил у Новоросійськ. Щонайменше п'ять пунктів управління стратегічного та оперативного рівнів були знищені або покинуті (мал. 2).

Таким чином, втрати у **загальних спроможностях** сил рф на Чорному морі за різними їх видами становили в середньому від двадцяти п'яти до сімдесяти п'яти відсотків. Зрозуміло, що рф намагатиметься відновити певні спроможності. Однак і зараз у діях на морі, і в майбутньому, зокрема у 2025-2026 роках, наявні спроможності не дозволять рф успішно виконати необхідні завдання. Крім того, слід підкреслити, що частина спроможностей, зокрема здатність наносити удари протикорабельним озброєнням, не може бути використана російськими силами через відсутність крупних бойових кораблів у складі сил оборони України. Адже українські сили діють із застосуванням роботизованих систем, а не традиційних методів і засобів ведення збройної боротьби на морі.

Для забезпечення більш повної оцінки спроможностей кремля щодо дій на морі та сприяння своїм військам на суші слід враховувати **спроможності з оборони Кримського півострова**. Після окупації Криму у 2014 року рф сформувала у складі ЧФ 126 бригаду берегової оборони, а у подальшому – 32 армійський корпус. Також у Криму було розгорнуто низку підрозділів Росгвардії, інших силових відомств рф та видів збройних сил. Як засвідчують повідомлення учасників руху опору України у відкритих мережах, на обох ділянках, що сполучають Крим з південними областями України (Перекоп та Чонгар) створено ешелоновану систему оборони з метою недопущення прориву українських угруповань військ до Криму. На десантно-небезпечних ділянках на узбережжі Криму, визначених пляжних та інших районах створено елементи системи протиде-

сантної оборони півострова. Внаслідок ударів Сил оборони України по мосту у 2022-2024 рр. обсяг перевезень по ньому суттєво скоротився та, незважаючи на виконані ремонтні роботи і масштабні заходи із наросування його захисту від ударів з повітря і з моря, він став найбільш критичним елементом в системі заходів з утримання Криму. У разі остаточного припинення його функціонування та ускладнення проходу Перекопським перешийком і Чонгарським мостом, а також за умови остаточного переривання морських комунікацій, Крим може бути повністю ізолюваний від континентального узбережжя.

Однак, проведені у 2022-2024 рр. силами спеціальних операцій ЗС України та підрозділами Головного управління розвідки Міністерства оборони України рейдові дії з моря у визначених районах Кримського півострова засвідчили про наявність слабких місць у створеній рф системі оборони Криму. Важливо також наголосити на постійному зниженні спроможностей сил ППО, що залучаються для захисту ЧФ, інших сил і військ, важливих об'єктів у Криму, внаслідок систематичних ударів Сил оборони України. Проте військовим керівництвом рф регулярно проводяться заходи з відновлення системи ППО Криму, однак з кожним наступним разом кількість комплектів сил і засобів ППО, що відриваються з інших напрямків, імовірно буде скорочуватися. Підсумовуючи аналіз спроможностей рф з оборони Криму, необхідно зазначити, що вказані спроможності потребують ретельного вивчення та оцінювання, адже володіння Кримом і прилеглими до нього морськими просторами та їх захист є одним з ключових пріоритетів керівництва рф у реалізації власної експансіоністської неоімперської політики у регіоні та світі, зокрема у триваючій війні проти України.

Майбутні сценарії та варіанти дій рф у війні та під час перемир'я на морі

В теперішній час, як відомо, основними цілями дій рф на морі є зрив економічної діяльності України у Чорному морі для послаблення воєнно-економічного потенціалу держави у війні та сприяння діям угруповань військ, що діють у приморських районах і обороняють Крим [19].

Для досягнення цих цілей рф намагається виконувати такі завдання: забезпечення переваги у

повітрі над морем як умови виконання інших дій; зрив стратегічних економічних морських перевезень України у Чорному морі та на річці Дунай, зниження експортного та портового потенціалу України у Чорному морі, нанесення ударів по портах та інших об'єктах критичної інфраструктури; участь у нанесенні ударів по об'єктах у глибині території держави із застосуванням крилатих ракет морського базування; контроль обстановки у морі з повітря; знищення важливих військових об'єктів на узбережжі; участь у захисті Кримського півострова від дій Сил оборони України, зокрема ракетно-авіаційних ударів, дій сил спеціальних операцій та розвідувальних груп, для забезпечення його стійкості та оборони у разі нападу з суші і з моря; ведення розвідувальних дій на морі; створення несприятливих умов у районах плавання суден українським «зерновим коридором»; створення мінної небезпеки в інтересах протидесантної оборони узбережжя Криму та оборони Новоросійська; оборона Криму і Кримського мосту як важливих елементів військової і цивільної логістики Криму та угруповань військ, що забезпечуються з території Криму; вивезення (викрадання) збіжжя та майна, культурних та інших цінностей з Криму до рф, евакуації військ і матеріальних засобів у разі операцій Сил оборони України зі звільнення Криму. Важливим завданням противника у діях на морі залишається збереження основних надводних та інших сил ЧФ від ударів Сил оборони України для їх можливого подальшого використання у бойових діях на морі та у разі дій проти НАТО.

В Азовському морі з урахуванням його важливості для функціонування морських логістичних вузлів та транзитних шляхів силами рф виконуються такі завдання: захист морських комунікацій; ведення систематичних дій з контролю обстановки; здійснення морських перевезень. Також було відмічено неодноразові спроби використання Азовського моря для розгортання у ньому корабельних ударних груп. Реагуючи на це, Сили оборони України наносять успішні удари по розгорнутих у морі кораблях [20].

Значна частина завдань противника пов'язана саме з обороною Криму як логістичного хабу у триваючій війні. Аналіз цілей й завдань рф в діях на півдні України та у Чорноморському ре-

гіоні засвідчує, що до основних центрів вагомості та критичних об'єктів, вплив на які може забезпечити успіх Силам оборони України, на стратегічному рівні відноситься Крим як основа геополітичного просування рф у Середземно-Чорноморському регіоні та як основа оборони і наступальних дій рф на півдні України. На військово-оперативному рівні Крим є логістичним хабом, який забезпечує стійкість угруповань військ та оборони півострова.

За підсумками проведеного прогнозування вважаються можливими такі три основні варіанти ведення рф воєнних дій на морі у майбутньому.

Перший варіант передбачає, що у разі затягування воєнних дій, які ведуться на суші, та переходу до тривалої кампанії з веденням низькоінтенсивних дій противник продовжуватиме виконання завдань, що здійснюються в теперішній час, та намагатиметься перехопити ініціативу у діях на морі. У разі оголошення перемир'я будуть виконуватися завдання з розвідки і спостереження у районах, несення чергування визначеними силами у готовності до застосування.

Другий варіант передбачає дії у разі успіху Сил оборони України з відбиття наступу військ рф та переходу до звільнення окупованих територій. Сили рф у діях на морі за цим варіантом, окрім наведених вище завдань, будуть виконувати завдання із забезпечення евакуації морем військ та військових і невійськових матеріальних засобів з Криму.

Третій варіант передбачає, що у разі успіху наступальних дій військ рф на сході і півдні держави, вони окрім виконання завдань на морі, що здійснюються в теперішній час, ймовірно, виконуватимуть такі завдання: висадка тактичних морських десантів в Дніпро-Бузькому лимані, на узбережжі Миколаївської та Одеської областей, вогнева підтримка дій військ на узбережжі, здійснення морських перевезень в інтересах забезпечення наступаючих вздовж узбережжя військ тощо.

Найскладнішим та найважчим для Сил оборони України варіантом дій рф є третій. Водночас, в теперішній час, в умовах переходу до затяжної війни (війни ресурсів), у ході планування дій необхідно, у першу чергу, зосереджувати зусилля

Сил оборони України на морі на опрацюванні першого варіанту, який має передбачати дії на морі саме за цих умов. Необхідно планувати дії на морі, які б сприяли: забезпеченню стійкості оборони наших сил на суші, відволіканню ресурсів противника з найбільш важких сухопутних ділянок, створенню для нього логістичних проблем, унеможливленню наступу рф з приморських районів, дестабілізації обстановки у Криму та інших захоплених приморських регіонах, загостренню обстановки у війні з «відкриттям нового фронту» і зриву функціонування системи оборони рф на півдні України внаслідок операції з відновлення контролю над Кримом. Для забезпечення успішності наступних дій, зокрема у разі звільнення Криму, необхідно паралельно планувати формування і підготовку відповідних ресурсів. Тому стратегія дій на морі повинна включати цілі, завдання та способи, які є актуальними у сучасних умовах, та враховувати зміни обстановки за вказаними варіантами дій противника.

Аналіз досвіду війни на морі засвідчив про значні проблеми, які мають російські сили. Перш за все до них слід віднести нездатність швидко адаптуватися до симетричних дій і технологічних змін у війні на морі. Також у рф недостатні спроможності для боротьби з ударним ракетним озброєнням, яке використовується силами оборони України для ураження надводних і наземних цілей з моря. Окрім іншого, значною проблемою є використання рф власної морської піхоти не за призначенням. Вона постійно знищується під час дій на суші у якості сухопутних підрозділів та не може бути використана для амфібійних операцій. Також значною проблемою рф є недостатність спроможностей для боротьби з морськими роботизованими системами і фактичне відставання в розвитку цих систем.

У якості підсумку слід наголосити, що низький рівень здатності рф до протистояння асиметричним діям та суттєве зниження її загальних спроможностей обумовлюють можливість для розвитку успіху Силами оборони України на морі у майбутніх діях, формуванню умов для реалізації мирного плану та забезпечення достатнього рівня морської безпеки України.

Розвиток спроможностей України з ведення боротьби з рф на морі та забезпечення власної морської безпеки.

Для забезпечення подальшого успіху у боротьбі з рф на морі та забезпечення власної морської безпеки військово-політичним керівництвом України здійснюються заходи щодо розвитку необхідних спроможностей і їх реалізації. Як відомо, окрім заходів, передбачених Планом оборони держави, введеним в дію у 2022 році [21], та ситуативними рішеннями, що приймаються під час реагування на зміни стратегічної обстановки на морі у ході війни, передбачено також розв'язання комплексу завдань із забезпечення національної безпеки і оборони на морі відповідно до Стратегії морської безпеки України, введеної в дію у липні 2024 року [2]. Варто нагадати, що до найважливіших цілей діяльності із забезпечення морської безпеки у Стратегії віднесено такі: «... 2) деокупація тимчасово окупованих узбережжя, районів внутрішніх вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; 3) забезпечення державного суверенітету, суверенних та інших прав у морських просторах України...».

Для досягнення перелічених цілей та відповідних завдань, визначених у цьому стратегічному документі, урядом України у листопаді 2024 року було затверджено та введено в дію **план заходів з реалізації Стратегії морської безпеки України** [22]. Вказаним планом, серед іншого, було передбачено, що упродовж 2024-2025 років, мають бути виконані такі заходи: забезпечення потреби Сил оборони у **протикорабельних крилатих ракетах «Нептун»**; прийняття до складу ВМС швидкісних **«патрульних катерів з ударними спроможностями»**; укладання угод з провідними західними виробниками та забезпечення спільного виробництва **морських безекіпажних та безпілотних авіаційних комплексів** різного призначення згідно з визначеними потребами.

Також для виконання у цей період було сплановано: нарощування спроможностей оборонно-промислового комплексу України із вироблення продукції для покриття потреб Сил безпеки і оборони у морських озброєннях; здійснення заходів щодо створення державної інтегрованої інформаційної системи висвітлення надводної та підводної об-

становки в акваторії Чорного і Азовського морів та басейнах річок Дніпро і Дунай та ін.

Як бачимо, розробники плану заходів з реалізації Стратегії опирались на досвід вже проведених воєнних дій на морі. Було усвідомлено та проаналізовано виявлену перевагу України над противником завдяки новітнім зразкам ракетної зброї, до яких слід віднести ракетний комплекс «Нептун», та морські роботизовані системи, а саме безекіпажні надводні та безпілотні авіаційні комплекси. Тому в плані реалізації Стратегії наголос було зроблено саме на їх розвитку.

Зрозуміло, що за відсутності докладних відомостей про виконання вказаного плану та з урахуванням обмежень у розповсюдженні такої інформації неможливо здійснити повноцінний аналіз виконання наведених вище заходів. Водночас, певні висновки можна визначити, виходячи з аналізу воєнних дій на морі, зокрема щодо застосування тих чи інших зразків озброєння.

Стосовно ракет «Нептун», зокрема так званого «довгого» варіанту, можна припустити, що їх виробництво значно зросло. Впродовж 2025 року Сили оборони багаторазово застосовували цей зразок для ураження різних цілей, як надводних, так і наземних, зокрема й в Криму.

В частині, що стосується прийняття на озброєння нових катерів, вказаних у плані заходів як «патрульні катери з ударними спроможностями», без чіткого означення їх типу не видається можливим стверджувати чи отримані вони, і чи прийняті до складу ВМС. Варто тільки зазначити, що будь-які катери, озброєні ударною зброєю, повинні називатися ударними або ракетними чи іншими в залежності від різновиду ударної зброї. У разі наявності у призначенні катерів декількох функцій вони можуть називатися багатоцільовими. Окрім того, патрульні катери більше притаманні морській (береговій) охороні. Катери, що входять до складу ВМС, мають призначення і відповідні найменування підкласів відповідно до типових завдань, що виконуються у бойових діях на морі, наприклад: ракетні, артилерійські, протичовнові, протидиверсійні, протимінні тощо. У будь-якому разі з відкритих даних щодо досвіду війни на морі у 2025 році не відомо про успішне застосування таких катерів.

Водночас, варто наголосити, що з досвіду війни на морі у 2024-2025 роках відбувалось подальше **зростання ролі морських роботизованих систем**. Набуття ними якостей носіїв зенітно-ракетної, реактивної, стрілецької зброї та БпЛА типу FPV, що було підтверджено успішними ударами по вертольотах, газодобувних платформах, пілотованих літаках та наземних зенітно-ракетних комплексах й інших берегових об'єктах противника у період з грудня 2024 року по вересень 2025 року, знову внесло революційні зміни у збройну боротьбу на морі. З огляду на це, питання забезпечення морськими роботизованими системами звісно потребує внесення уточнень до плану реалізації заходів Стратегії морської безпеки України. Слід також зазначити, що, з одного боку, керівництвом України у вересні 2025 року було заявлено про «профіцит» у виробництві морських дронів [22], тобто про надлишкову кількість такої зброї, а з іншого боку, судячи з аналізу відеоматеріалів у відкритому доступі, в ударах по портах Туапсе та Новоросійськ 24 вересня 2025 року не спостерігалось масування у застосуванні безекіпажних надводних апаратів та досягнення такого ступеня ураження важливих об'єктів, як знищення. Окрім того, надводні кораблі та підводні човни противника, які є носіями ракет «Калібр», продовжують виходити у море та наносити удари по Україні, Новоросійська військово-морська база також продовжує функціонувати як і Керченський міст. Отже, важливих об'єктів противника на морі для застосування українських безекіпажних надводних апаратів ще достатньо багато. Водночас, відомо, що змінюється склад озброєння морських безекіпажників та тактика їх застосування. Враховуючи динаміку таких змін, на погляд автора варто все ж повернутись до питання проведення більш масштабного дослідження перспективних концепцій застосування морських роботизованих систем та обґрунтування і введення в дію комплексної концепції оснащення Сил оборони такими комплексами.

Окрім того, досвід застосування морських роботизованих комплексів у 2022-2025 роках засвідчує про необхідність визначення доцільних способів протидії подібним зразкам зброї. Адже рф може їх масовано застосувати проти кораблів та катерів ВМС ЗС України, цивільного судноплав-

ства, важливих гідротехнічних споруд, зокрема портів. Тож потрібно забезпечити належну організацію виробництва та постачання засобів протидронової оборони на морі.

Аналіз відкритих даних щодо воєнних дій на морі у 2024-2025 роках також засвідчує про відсутність фактів успішного застосування Україною морських безекіпажних підводних комплексів. Неодноразове декларування у медіа намірів щодо створення таких зразків морського озброєння не отримало підтвердження на практиці. Водночас, саме приховане розгортання й ураження ворога з-під води могло б стати новою якістю та успіхом у боротьбі з противником на морі. Такі засоби були б найбільш затребуваними для забезпечення надійного ураження підводних човнів та надводних кораблів противника, які продовжують удари вглиб території України із застосуванням ракет комплексу «Калібр». Складність створення вдалих підводних технологій, зокрема щодо забезпечення передачі даних та досягнення швидкості підводного руху значно більше за 30 вузлів, є добре відомою проблемою. Тож цілком зрозуміло, що для створення подібних зразків підводної роботизованої техніки потрібні не тільки цілком нові технології, а й багато часу та ресурсів.

Для забезпечення морської безпеки держави в умовах війни, що набула затяжного характеру, важливим питанням є постійне накопичення оборонних ресурсів і створення оперативних і стратегічних запасів морського озброєння і військової техніки, різноманітного військово-морського майна, а також розвиток підприємств оборонно-промислового комплексу, що залучаються для створення таких матеріальних засобів. В умовах постійної загрози ударів противника по приморських територіях Одеської та Миколаївської області і розташованих там суднобудівних та судноремонтних заводах актуальним питанням мало б бути збереження (відновлення) кораблебудівних спроможностей України в інших регіонах, зокрема в Києві. Проте, на київському суднобудівному заводі «Кузня на Рибальському», який вже під час вторгнення завершив будівництво серії броньованих артилерійських катерів проекту 58155, за наявними відомостями жодного нового замовлення з будівництва бойових кораблів (катерів) в інтересах Сил оборони не виконується. Водно-

час, зрозуміло, що в умовах переходу до роботи зовнішньої війни на морі кораблебудівний комплекс держави має поступово трансформуватися до потреб зі створення саме безекіпажних систем (комплексів).

Окрім питань щодо розвитку морського ОВТ, важливою складовою розвитку спроможностей України із забезпечення морської безпеки, зокрема й оборони держави на морі, є постійне відновлення існуючих і створення нових формувань Сил оборони для дій на морі, а також удосконалення і розвиток систем забезпечення та управління ними. Аналіз цих складових заслуговує на окреме дослідження.

Для більш докладного вивчення питання щодо досягнутого рівня спроможностей Сил оборони з виконання завдань на морі за 2024-2025 роки було б доцільно проаналізувати підсумки виконання плану заходів з реалізації Стратегії морської безпеки України, які мають подаватись Кабінетом Міністрів України разом з пропозиціями згідно вимог п. 33 Стратегії кожні півроку до Ради національної безпеки і оборони України для розгляду та уточнення прийнятих раніше рішень.

Надання міжнародної допомоги та формування безпекових механізмів в інтересах морської безпеки України

Окрім заходів щодо забезпечення морської безпеки України, передбачених до виконання за рахунок власних ресурсів держави, також здійснюється низка заходів з використанням міжнародної допомоги. Так, згідно із планом заходів з реалізації Стратегії морської безпеки України [23] у 2024-2025 роках було передбачено укладання угод з провідними західними виробниками та забезпечення спільного виробництва морських безекіпажних і безпілотних авіаційних комплексів різного призначення. Слід сказати, що така робота, судячи із заяв офіційних представників України і закордонних держав, справді велась упродовж даного періоду і можна припустити, що ці заходи виконані. Так, для забезпечення потреб Сил оборони, зокрема з виконання завдань на морі із застосуванням БпЛА, в Україні розгорнуто будівництво турецькою компанією Байрактар підприємства зі створення безпілотних систем [24].

Стосовно забезпечення Сил оборони іншими зразками морського озброєння, які були запропоновані Україні закордонними партнерами, слід нагадати про двосторонню угоду з Великобританією про будівництво для України ракетних катерів. На початку 2025 року керівництвом Великобританії було заявлено про початок роботи над створенням безекіпажних бойових платформ довжиною до 9 метрів в інтересах забезпечення України. Ймовірно, що проєкт триває, але на даному етапі таких поставок ще немає. Також до березня 2025 року передбачалось завершення будівництва і передачі Україні від США восьми багатоцільових швидкохідних бойових катерів типу Mark VI [25]. На даний час немає підтверджень щодо передачі цих катерів.

Для нарощування спроможностей Сил оборони з ведення дій на морі у грудні 2023 року за ініціатииви Великої Британії та Норвегії було утворено Коаліцію морських спроможностей (**Maritime Capability Coalition**) [26]. У наступний період до коаліції доєдналися Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, США, Франція, Швеція, Португалія, Польща, Румунія та Туреччина. Деякі держави, зокрема, Канада, Ісландія, Фінляндія, хоча й офіційно не входять до коаліції, але надають свої засоби для нарощування військово-морських спроможностей України. Австралія і Японія вивчають можливі напрямки співпраці з коаліцією. Важливо наголосити, що в інтересах нарощування спроможностей Сил оборони для дій на морі можуть також залучатися за потреби ресурси інших коаліцій, а саме: авіаційної, інтегрованої протиповітряної та протиракетної оборони, артилерії, дронів, інформаційних технологій та ін.

Згідно з повідомленнями Міністерства оборони України у межах морської коаліції Україна отримує: кораблі, катери, морське ударне озброєння, засоби спостереження та розвідки, протимінні системи та інше. Уже надано берегові протикорабельні ракетні комплекси і ракети «Гарпун» до них, понад 70 малих бойових катерів, з яких найбільш могутніми за бойовим потенціалом є катери типу CB90, та десятки морських робітзованих комплексів різного призначення. Також здійснюється технічна підтримка експлуатації та застосування засобів, посилення амфібійних

спроможностей, навчання екіпажів та операторів систем, підготовка морської піхоти та особового складу морської і річкової флотилій. 9 січня 2025 року під час засідання контактної групи з питань оборони України було ухвалено дорожню карту коаліції на період до 2035 року [27].

Аналіз ресурсів, які постачаються країнами-партнерами, засвідчує, що необхідні засоби ураження для ведення активних дій на морі надаються в обмежених кількостях та недостатньо регулярно. Зважаючи на сучасні тенденції, для розвитку успіху у війні на морі необхідні протикорабельні та крилаті ракети з дальністю стрільби від 500 до 1500 км, а також ударні самопідривні автономні підводні апарати. Проте такі засоби ураження станом на кінець серпня 2025 року Україні партнерами не надаються.

Важливим зовнішнім ресурсом для підвищення ефективності забезпечення морської безпеки України є діяльність міжнародного співтовариства, іноземні держави-партнери у безпековій сфері, конкретні міжнародні безпекові механізми.

Як відомо, після оголошення Спільної декларації країн «Групи семи» (G7) від 12 липня 2023 року з метою підтримки України було укладено 28 безпекових угод з іноземними державами та ЄС [28]. Серед цих держав є й такі провідні морські держави світу, як США, Великобританія, Франція, Німеччина тощо. Водночас, з причорноморських держав є угода лише з Румунією. На цей час відсутні угоди з Болгарією та Туреччиною.

Укладені угоди, окрім іншого, передбачають різноманітні заходи співпраці у галузі морської безпеки та розвитку військово-морських спроможностей України. Водночас, у разі подальшої ескалації триваючої агресії та нового нападу РФ на Україну у майбутньому в угодах передбачено лише надання підтримки і допомоги у сфері безпеки. Однак у них немає положень, подібних до статті 5 договору про створення НАТО (Організації Північно-Атлантичного Договору), коли напад на одну з держав вважається нападом на усіх членів організації і кожна держава зобов'язана надати допомогу, включно із застосуванням збройної сили. Таким чином, положення двосторонніх безпекових угод України з іноземними

державами не гарантують повної безпеки України, зокрема й на морі, тобто ці угоди не є повноцінними гарантіями безпеки.

Незважаючи на те, що упродовж двадцяти років з моменту проголошення незалежності у 1991 році Україна намагалась активно здійснювати міжнародну безпекову співпрацю, з початком збройної агресії рф проти України виявилось, що жоден міжнародний безпековий механізм, створений у Чорноморському регіоні, не є дієздатним. Так, у 2001 році шістьма регіональними державами розпочалась реалізація Угоди про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва (BLACKSEAFOR) [29], яка мала б залучатись не тільки до пошуково-рятувальних, протимінних та подібних їм операцій, але й до виконання інших завдань, зокрема безпекових, за згодою сторін. Внаслідок тривалої роботи, що велась з середини 1990-х років у рамках так званого Віденського документу щодо заходів зі зміцнення довіри та безпеки у Чорному морі, 25 квітня 2002 року Україна разом з іншими причорноморськими державами Болгарією, Грузією, Румунією, росією, Туреччиною, підписали вказаний документ [30]. 21 квітня 2005 року Україна долучилась до участі в операції «Активні зусилля» у Середземному морі, що розпочалась після терористичних нападів на США у вересні 2001 року та проводилась у рамках статті 5 Організації Північноатлантичного договору [31]. Окрім того, у 2007 році, реагуючи на потреби регіональної безпеки, Україна приєдналась до проведення у Чорному морі операції «Чорноморська гармонія» [32]. Участь рф у створених в Чорноморському регіоні безпекових механізмах нівелювала їх дієвість у випадку агресії проти України.

Створене у 2024 році угруповання сил з протидії морським мінам згідно підписаного Болгарією, Румунією та Туреччиною меморандуму [33], має на разі лише одне призначення та обмежується діями у водах цих країн. Проте уже є ініціативи щодо розширення його функцій та покладання на угруповання деяких безпекових завдань у регіоні [34].

На підтримку стабільності в Чорноморському регіоні потенційно могла б позитивно впливати безпекова діяльність провідних «центрів» сили, зокрема таких як США, НАТО, ЄС. Проте, їх

вплив у регіоні не зупинив агресію рф у 2014 році та повномасштабне вторгнення у 2022 році. Не було продемонстровано жодних спроб з силової протидії рф і відновлення свободи міжнародного судноплавства. Аналіз опрацьованих (уточнених) ними та введених в дію останнім часом морських безпекових стратегій, зокрема в частині, що стосується діяльності у Чорноморському регіоні [35–40], засвідчує про відсутність у них дієвих форматів і заходів, які б забезпечували адекватне реагування на зміни у безпековому середовищі, формували колективний спротив агресивним діям рф на морі та завдяки цьому – дотримання безпекових режимів згідно норм міжнародного морського права.

Провідні закордонні та вітчизняні експерти пропонують більш рішучі кроки та значно ефективніші формати із забезпечення міжнародної безпеки у регіоні [41–43], які б, безумовно, також посилювали ззовні морську безпеку України. Однак, пропоновані ними підходи наразі не знаходять свого відображення в офіційних стратегіях США, НАТО та ЄС. З урахуванням перегляду засад щодо розподілу безпекових зусиль у євроатлантичному регіоні саме ЄС у першу чергу мав би бути зацікавлений у посиленні своїх військових спроможностей, зокрема й у Чорноморському регіоні. Пропонована деякими експертами кандидатура Туреччини на роль безпекового лідера у Чорноморському регіоні не витримує критики, адже ця хоча й сильна регіональна держава застосовує багатовекторність та подвійні стандарти у стосунках з рф, не визнаючи її агресивні дії, порушення Статуту ООН й інших вимог міжнародного права.

Проведений вище аналіз стану морської безпеки України та основних чинників, що впливають на неї в умовах війни, засвідчує про наявність низки проблем, що існують у практичній діяльності із забезпечення національної безпеки та оборони України на морі.

3. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Небезпека втрати суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема стосовно територіального моря та виключної (морської) економіч-

ної зони навколо Криму у Чорному морі та українських вод в Азовському морі, є визначальною для морської безпеки України. Її посилюють існуючі та потенційні загрози і виклики, що виникають у ході оборони України, зокрема й на морі. Сукупність цих небезпек, загроз, викликів та динамічні зміни, що відбуваються у безпековому середовищі, обумовлюють необхідність оперативного реагування на них, перегляду (уточнення) цілей і завдань забезпечення морської безпеки держави. Ефективність цієї діяльності, у свою чергу, залежить від своєчасності та якості рішень, що приймаються у сфері забезпечення морської безпеки України, зокрема й оборони на морі, виконуваних заходів і дій, а також – від випереджувального виявлення та успішного вирішення проблем, що виникають у практичній діяльності. До основних проблем, які існують в теперішній час у забезпеченні морської безпеки держави, слід у першу чергу віднести наступні.

1. Проблема забезпечення пріоритетності захисту національних інтересів на морі та звільнення Криму, формування і залучення ефективних безпекових механізмів у регіоні. Ця проблема є визначальною в контексті морської безпеки України та обумовлена небезпекою втрати суверенітету і територіальної цілісності на морі. Подібно до небезпеки втрати суверенітету та територіальної цілісності на суші, вона залишається найбільш складною і її вирішення залежить від загальних здатностей із зупинення ворога та досягнення перемоги України у війні. Однак, без визначення чіткого пріоритету щодо звільнення Криму, українського Приазов'я та прилеглих до них морських просторів України як під час стратегічного планування оборони держави, так і в межах будь-яких перемовин з припинення війни, Україна ризикує втратити доступ до морів і не створити умови для переламу у загальному ході війни. Цей пріоритет є безумовним та вимагає чіткого дотримання керівництвом держави у ході триваючої війни.

Складноścями, що додаються, є абсолютна неієздатність міжнародних організацій, зокрема ООН, з примушення агресора до миру та непослідовність у діях найбільш могутніх партнерів України, у першу чергу США, особливо з огляду підходів до мирного урегулювання, які до остан-

нього часу пропонуються американською адміністрацією.

Окрім того, існуючі до початку агресії рф безпекові механізми у Чорноморському регіоні виявились неієздатними, формування нових не відбувається, безпекові гарантії щодо захисту України, зокрема й на морі, подібні до положень статті 5 договору НАТО, в існуючих безпекових угодах відсутні. Будь-які безпекові гарантії та мирні угоди мають включати положення щодо відновлення контролю України над Кримом, українським Приазов'ям та іншими окупованими територіями, а також прилеглими до них українськими морськими просторами. Проте, на даний час закріплення таких положень ще потребує подальшого опрацювання.

Проблема посилюється тим, що під час окупації морських просторів України продовжуються втрати морських ресурсів та неможливо їх використовувати в інтересах оборони України, зміцнення економічних спроможностей в умовах війни. У першу чергу, мова йде про використання природних ресурсів, зокрема енергетичних, та елементів морської інфраструктури. Вирішення проблеми неможливе без повернення морських просторів під контроль України та подальшого відновлення інфраструктури.

2. Проблема зосередження зусиль у діях на морі на послабленні воєнно-економічного потенціалу противника та зриві його ударів з моря по енергетичній інфраструктурі та інших важливих об'єктах в глибині території України. На теперішній час не припинено функціонування морських комунікацій противника у Чорному, Азовському й інших морях, що забезпечують експорт нафти і нафтопродуктів, збіжжя та інших товарів, а також перевезення важливих вантажів морем до рф, завдяки яким забезпечується ведення війни та посилення спроможностей рф. Водночас, історія обох світових війн та воєнних конфліктів свідчить про суттєву, а інколи і визначальну роль, яку відігравала боротьба на морських комунікаціях для досягнення перемоги у війні. Для прикладу, під час так званої «Танкерної війни», що була складовою Ірано-Іракської війни 1980-1988 рр., основними об'єктами впливу обох сторін були судна з перевезення нафто-

продуктів та нафтотермінали цих держав. Всього у «Танкерній війні» було пошкоджено 192 судна під прапорами різних держав, з яких 7 було затоплено.

Також до цього часу не зірвано нанесення противником ракетних ударів з моря по важливих об'єктах у глибині території України з використанням надводних кораблів і підводних човнів – носіїв ракет «Калібр». Вирішення проблеми потребує зміни пріоритетів у виборі об'єктів ударів на морі та з моря із зосередженням зусиль на тих з них, які забезпечать найбільші втрати противника у воєнно-економічному потенціалі та унеможливлять ракетні удари противника з моря у глибокій території держави.

3. Проблема формування і запровадження нової військово-морської стратегії, яка б враховувала зміни у стратегічній обстановці та була адаптивною до умов триваючої війни. Однією з важливих проблем стосовно забезпечення морської безпеки держави, зокрема оборони держави з морських напрямків, залишається проблема формування обґрунтованих стратегічних цілей, завдань та способів ведення воєнних дій на морі, які б враховували суттєві зміни у стратегічній обстановці в умовах переходу до війни на виснаження. Незважаючи на значні успіхи Сил оборони на морі, противник продовжує наносити удари з моря із застосуванням крилатих ракет корабельних і берегових комплексів, авіаційних ракет, БпЛА по морських і річкових портах України, інших елементах морської інфраструктури. Наносяться збитки портовій та іншій діяльності на морі, залишається загроза ураження цивільних суден, у тому числі тих, що плавають під прапорами іноземних держав. Окрім того, визначальними чинниками у війні на морі є зростання значення звільнення Криму для забезпечення загального переламу у війні та загострення конкуренції за технологічну перевагу. Вплив усіх перелічених вище чинників вимагає уточнення цілей, завдань та способів дій Сил оборони на морі.

4. Проблема недостатності ресурсів для забезпечення морської безпеки України.

В умовах перманентного недофінансування Сил оборони у попередній період та суттєвих втрат у ресурсах України у ході вторгнення, значне на-

вантаження у забезпеченні морської безпеки і оборони України лягло на волонтерів, приватні підприємства. У подальшому міжнародна допомога значною мірою забезпечила наповнення необхідними ресурсами. Водночас, існують ризики необґрунтованого перерозподілу ресурсів, нецільового використання, суб'єктивного розподілу між відомствами. Окрім того, в умовах стрімкого прогресу у розвитку морських озброєнь в умовах війни, змінюються пріоритети у тих чи інших сферах і військових технологіях. Роботизація війни на морі змінює уявлення не тільки вже про завтрашній день протистояння на Чорному морі, але й про середньострокові і довгострокові пріоритети.

Не врахування цих змін може призвести до втрати технологічної переваги над противником уже сьогодні та обумовить негативний вплив на дії щодо забезпечення перемоги у війні. Витрати коштів на засоби боротьби на морі, які не можуть бути використані безпосередньо зараз у триваючій війні та є застарілими у порівнянні із морськими роботизованими системами, є неприпустимими і межують із державною зрадою. Необґрунтованість таких планів і витрат обумовлена неврахуванням досвіду війни та суб'єктивними поглядами певних посадових осіб. Необхідне для прийняття доцільних рішень наукове обґрунтування перспектив застосування тих чи інших засобів не затребуване, розроблення і перегляд перспективних концепцій, за наявними відомостями, не здійснюється. Тоді виникає логічне запитання, на підставі яких обґрунтувань витрачаються зараз, в умовах війни, кошти на ті сили і засоби, які знаходяться за межами Чорного моря і точно не будуть застосовуватись у війні, а в майбутніх діях їх ефективність під питанням з огляду на масштабний і безальтернативний розвиток роботизованих засобів? Мова йде про корвети, що будуються та інші кораблі, будівництво і закупівля яких передбачена планом заходів з реалізації Стратегії морської безпеки України.

Побічно про певні проблеми із фінансовим ресурсом для задоволення пріоритетних потреб із забезпечення необхідною кількістю морського озброєння засвідчують факти періодичного оголошення збору коштів як на платформі United24, так і у межах інших форматів, для створення і

закупівлі морських безекіпажних комплексів для СБУ та ГУР. Донати вже стали звичним механізмом забезпечення потреб Сил оборони України та водночас виникає запитання до ефективності планування та розподілу коштів, що надходять для наповнення державного бюджету та у рамках міжнародної допомоги.

Окрім того, цілковито неприйнятними є ситуації, коли кошти з державного бюджету та недержавних фондів у великих обсягах витрачаються на будівництво нових дороговартісних огорож біля будівель державних установ та на масове проведення ремонтів зовнішніх фасадів будівель і корпусів у навчальному закладі Міністерства оборони України. І все це відбувається в умовах війни та нестачі ресурсів на заходи безпосередньої оборони України від противника.

Окрім того, в умовах тривалої війни виникла необхідність пошуку різного роду ресурсів для масштабного відновлення і розбудови потужностей оборонно-промислового комплексу та військової інфраструктури, проведення робіт зі створення новітніх зразків озброєння на перспективу.

5. Проблема відновлення та удосконалення об'єднаного управління діями на морі. Недостатня ефективність діяльності щодо використання успіхів, досягнутих Силами оборони на морі у 2022-2024 роках, не дозволила забезпечити потрібний рівень сприяння обороні держави на півдні України та звільнення Криму. Відсутність зосередження зусиль на масуванні сил і засобів під час ударів по об'єктах противника в Криму та інших приморських районах, неодноразовість та непокінченість ударів різних складових сил безпеки і оборони дозволили противнику здійснювати регулярне поновлення уражених елементів системи ППО та знешкодження засобів ураження у разі їх послідовного, а не одночасного застосування. Це проблема об'єднаності в управлінні силами безпеки і оборони та їх спільному застосуванні у діях на морі.

Існують факти не тільки неузгодженості дій на морі підрозділів різних складових сил безпеки і оборони, але й неумисного перешкоджання одне одному під час виконання завдань в один час в одному районі. Внаслідок цього знижується

ефективність застосування Сил оборони, відбувається зниження темпу у їх діях, виникає ризик втрати ініціативи в діях на морі та її перехоплення противником, зокрема внаслідок ймовірності перехоплення ним технологічної переваги.

Водночас, противник вживає системних заходів щодо розвитку і впровадження військових технологій, зокрема щодо масштабування діяльності завдяки залученню широких державних можливостей і ресурсів.

Окрім того, масштабування технологій зі створення і впровадження новітніх зразків морської зброї в Україні не набуває системної організаційної підтримки внаслідок недостатньої професійності і розкидання кадрами через суб'єктивні, а іноді можливо навіть антидержавні дії окремих представників керівництва на різних рівнях. Відомі десятки і можливо сотні прикладів необгрунтованого звільнення підготовлених і досвідчених кадрів в умовах триваючої війни (?!), спроб їх переведення на посади, які є нижчими за вимогами, розформування підрозділів, щоб звільнити людину.

Окрім того, й досі більшість завдань лежать на плечах волонтерів та ентузіастів своєї справи. Більший доступ до ресурсів, у тому числі до можливостей з використання загальних донатів, в одних відомств у порівнянні з іншими структурами, створює не просто несправедливість, а загрозу недофінансування потреб одних структур внаслідок надання переваги іншим. Врешті це створює прецеденти дезінтегрованого застосування і розвитку різних складових сил безпеки і оборони, зниження ефективності безпекової діяльності та оборони України на морі.

6. Проблема удосконалення діяльності щодо управління забезпеченням морської безпеки України. Рівень оперативності реагування на зміни у безпековій і воєнно-стратегічній обстановці, що впливає на стан морської безпеки України, зокрема й оборони держави на морі, обумовлений фаховим рівнем персоналу під час моніторингу діяльності противника та своїх сил, ведення аналітичної роботи, виявлення існуючих проблем та підготовки пропозиції керівництву щодо їх вирішення. Водночас, в Україні й досі немає на державному рівні колегіально-дорадчо-

го органу з необхідним аналітичним підрозділом, який би своєчасно і професійно діяв задля забезпечення морської безпеки України. Незважаючи на пропозиції, які подавались до проекту Стратегії морської безпеки України, у затвердженій версії Стратегії не зафіксовано вимогу щодо створення такого органу. Навіть попри позитивний досвід США, Великобританії та інших держав створення подібних структур було проігноровано.

У ворога навпаки відбулось підвищення вимог до управління сферою забезпечення морської безпеки держави. У липні-серпні 2024 року президент рф переформатував подібний орган, що існував на московії. Він створив морську колегію при президенті рф замість морської колегії при уряді держави. Більше того, він призначив найближчу до себе особу, свого помічника і колишнього ефесбешника патрушева, керівником новоствореної колегії. За рік рф вдалось створити елементи національної екосистеми з виробництва новітніх морських роботизованих систем. Отже, наведені приклади засвідчують про необхідність створення подібного колегіально-дорадчого органу при Президентові України. Створення такого органу забезпечить оперативність, системність та обґрунтованість опрацювання і реалізації рішень із забезпечення морської безпеки України, зокрема й ведення оборони держави на морі.

Окрім того, для здійснення ефективного управління системою забезпечення морської безпеки держави необхідно мати відповідний науково-методичний апарат, що забезпечить можливість, у першу чергу, проведення комплексного та об'єктивного оцінювання ефективності забезпечення морської безпеки держави. Дана проблема має ширший характер, адже власне розвиток теорії морської безпеки та відповідної методології наразі ще триває. Опрацьовуються і реалізуються різноманітні підходи до оцінювання ефективності заходів із забезпечення цього виду безпеки.

Водночас, у розділі VII діючої редакції Стратегії морської безпеки України для «оцінки реалізації Стратегії» у якості показників оцінювання запропоновано оперувати «... 1) кількісними (індикативними) та якісними показниками реалізованих заходів, передбачених планом заходів із реалізації Стратегії...; 2) ефективністю ре-

лізованих органами державної влади заходів та програм...; 3) результативністю прийнятих нормативно-правових актів...; 4) показниками оперативних (бойових) спроможностей сил і засобів Військово-Морських Сил Збройних Сил України та Морської охорони Державної прикордонної служби України; 5) кількістю створених робочих місць у вітчизняній морській індустрії...» та деякими іншими подібними «показниками». Проте, слід зазначити, що за поглядами провідних закордонних і вітчизняних фахівців у галузі оцінювання ефективності складних систем до показників такого оцінювання висувається низка вимог, зокрема щодо відповідності показника ефективності меті системи, його релевантності, вимірюваності тощо.

Зазвичай, визначається головний або узагальнений показник, часткові та додаткові показники. Відсутність головного (узагальненого) показника, який за поглядом автора мав би відображати ступінь захищеності національних інтересів на морі [44], не дозволяє оцінити загальний стан морської безпеки держави. Важливими також є показники для оцінювання ефективності виконання кожного із завдань, визначених у Стратегії. Для оцінювання рівня витрат ресурсів, необхідних для досягнення певного ступеня захищеності національних інтересів на морі, необхідно мати відповідний показник, який є додатковим. Лише на нижчому рівні мали б використовуватись показники для оцінювання виконання конкретних заходів під час виконання завдань та досягнення цілей забезпечення морської безпеки держави, тобто, реалізації Стратегії. Неповне або некоректне визначення системи показників не дозволяє забезпечити достовірність результатів під час оцінювання ефективності діяльності із забезпечення морської безпеки.

7. Проблема забезпечення належного рівня підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб у галузі морської безпеки держави. Як відомо, одним з найбільш важливих чинників, що впливає на ефективність управління системою забезпечення морської безпеки, є рівень компетентності залученого персоналу, сукупність знань, умінь, досвіду працівників. Тому одразу виникає запитання, наскільки ефективною є система підготовки та підвищення кваліфікації

ліфікації фахівців, що залучаються на державному рівні до моніторингу стану морської безпеки держави, проведення аналітичних досліджень, формування обґрунтованих варіантів рішень та всебічного контролю й аналізу їх виконання?

Аналіз існуючої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців державного і військового управління засвідчує про відсутність спеціалізованої підсистеми з підготовки фахівців у галузі морської безпеки та оборони держави на морі. Свого часу у Національному університеті оборони України з урахуванням понад двадцятилітнього досвіду розбудови в Україні системи забезпечення національної безпеки на морі, особистого досвіду автора щодо залучення до розроблення Морської доктрини України, актуальних потреб із захисту національних інтересів на морі в умовах збройної агресії РФ та проведення АТО (ООС), було опрацьовано низку заходів з проведення наукових досліджень і започаткування підготовки фахівців з питань національної безпеки на морі.

У першу чергу було виконано науково-дослідну роботу з обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення діяльності із забезпечення національної безпеки України на морі. У 2016 році було започатковано щорічний Міжнародний науковий форум «Морська стратегія держави», який проводиться до цього часу в університеті. Також у 2019 році автором статті було опрацьовано навчальний курс, що був включений у підготовку слухачів інституту державного і військового управління у форматі окремої навчальної дисципліни «Основи морської стратегії держави». Наступного року було розроблено навчальний посібник «Основи морської стратегії держави», опублікований у 2021 році [44]. Він містить окремий розділ з назвою «Основи забезпечення національної безпеки на морі», а також варіант проекту Стратегії морської безпеки України у форматі додатку до посібника.

Для підвищення кваліфікації фахівців державних і військових органів управління було опрацьовано окремий курс з питань забезпечення національної безпеки на морі та розроблення і реалізації морської стратегії держави. Однак, у Міністерстві оборони України не було визначено профільний департамент у якості замовника

підготовки фахівців за тематикою даного курсу. Як бачиться, нереалізація проєктів щодо підвищення кваліфікації фахівців у даній галузі є однією з причин недостатньої своєчасності та якості рішень, які приймалися на рівні держави щодо опрацювання нової редакції Морської доктрини України, введеної в дію у 2018 році замість планованого терміну у 2015 році, та розроблення Стратегії морської безпеки України, розпочатого у 2021 році та завершеного у липні 2024 року. Та головне – це якість і своєчасність дій на практиці із забезпечення національної безпеки на морі, особливо зараз в умовах триваючої війни.

4. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Для розв'язання виявлених проблем у забезпеченні морської безпеки України в умовах триваючої війни пропонуються наступні рекомендації.

1. Під час прийняття стратегічних рішень у війні з питань забезпечення національної безпеки України, зокрема морської безпеки держави, ведення оборони на морі та обговорення питань припинення війни, **однією з пріоритетних цілей визначати звільнення Криму, українського Приазов'я та прилеглих до них морських просторів** України, що дозволить: суттєво послабити оборону противника на півдні України; створити передумови для стратегічної поразки угруповань противника на інших напрямках; зберегти та відновити у повному обсязі доступ України до Чорного й Азовського морів та використання їх ресурсів.
2. Для підвищення рівня національної безпеки України, зокрема на морі, активізувати формування дієвих міжнародних безпекових механізмів у Чорноморському регіоні. Створити дієві безпекові механізми і не тільки ті, які буде передбачено застосовувати після завершення війни і для нейтралізації наступних дій, у перше чергу ті, які потрібні уже зараз в умовах війни – не консультації, гроші і ресурси, а спільні дії щодо захисту України на морі.
3. З урахуванням посилення спільних загроз з боку РФ та зростання зацікавленості в енерге-

тичних та інших ресурсах регіону вести стратегічний діалог з США, НАТО та ЄС з метою вироблення спільних регіональних стратегій та уточнення існуючих безпекових стратегій (Чорноморської безпекової стратегії США, Морської стратегії НАТО, Стратегії морської безпеки ЄС і стратегії ЄС щодо Чорноморського регіону). Під час уточнення вказаних стратегій передбачати внесення до них положень щодо запровадження безпекових гарантій для України та заходів колективної оборони, подібних до статті 5 Договору про створення НАТО.

4. Під час формування міжнародних безпекових механізмів у Чорноморському регіоні Україні доцільно запропонувати партнерам обмін набутим досвідом успішних воєнних дій на морі із використанням новітніх технологій та роботизованих систем, а також розміщення на території України та у її водах передових елементів базування коаліційних сил, елементів систем забезпечення та управління. Коаліційні морські сили формувати з акцентом на роботизовані надводні, підводні та повітряні системи (комплекси). Ключовим елементом коаліційних сил і засобів передбачати роботизовані угруповання сил ВМС та інших складових Сил оборони України, розгорнутих на передових рубежах відносно РФ. Це вимагатиме пріоритетного забезпечення таких сил з боку як України, так і країн-партнерів, ефективну підготовку та забезпечення постійної готовності визначеного компоненту сил.

5. Для забезпечення цілеспрямованого впливу на противника на морі, узгодженого зі стратегічними цілями у війні, передбачати завчасне опрацювання та адаптивне уточнення військово-морської стратегії (на визначений період війни, пропонується термін – на рік), в якій визначати стратегічні цілі, завдання та способи дій Сил оборони на морі. В умовах переходу до затяжної війни основні зусилля в діях на морі, окрім пріоритетної цілі щодо звільнення Криму, зосередити на послабленні воєнно-економічного потенціалу ворога на морі та з моря, зокрема знищенні критичних та інших елементів морських комунікацій і приморської інфраструктури противника, а також на зриві ударів ворога з моря углиб території України із застосуванням ракет «Калібр». Під час планування способів виконан-

ня завдань передбачати масування роботизованих та інших засобів в ударах, нанесення попередніх ударів по силах противника, що залучені до оборони об'єктів, які уражаються, в основних ударах – одночасний підхід до цілей морських безекіпажних надводних, підводних та безпілотних авіаційних апаратів, ракет. У бойовому порядку роботизованих груп надводних апаратів окрім ударних розташовувати безекіпажні платформи підтримки із зенітно-ракетними комплексами, засобами РЕБ, протитанковими засобами та кулеметами, БпЛА тощо.

6. Для забезпечення успіху у проведенні операцій та ударів на морі здійснювати виключно об'єднане застосування сил і засобів складових Сил оборони. Завчасно формувати об'єднаний комплект сил і засобів, здійснювати об'єднане планування та управління об'єднаним угрупованням сил. Для цього повинен визначатися об'єднаний командувач угруповання сил, йому повинні призначатись заступники від залучених складових Сил оборони і безпеки, а також – оперативно підпорядковуватись визначені сили і засоби складових Сил оборони.

7. У розвитку технологій та засобів ведення війни на морі основним пріоритетом мати розвиток роботизованих, автономних, безекіпажних (безпілотних, безлюдних) систем (комплексів). Основні ресурси зосереджувати на створенні і постачанні тих засобів, які безпосередньо використовуються у війні на морі. Обмежити фінансування та забезпечення тих сил і засобів, що знаходяться за межами Чорноморського регіону. Переглянути документи планування на довгостроковий період, програми та плани розвитку ОВТ на середньостроковий період з урахуванням тенденцій переходу до роботизованої війни, включивши створення крупних дороговартісних платформ (кораблів, літаків тощо), які керуються екіпажами.

8. Продовжити процес розбудови системи забезпечення морської безпеки України з урахуванням вітчизняного досвіду в умовах війни та кращих закордонних практик, у першу чергу – стандартів ЄС та його країн-членів. З метою підвищення ефективності управління системою забезпечення морської безпеки держави передбачити створення колегіально-дорадчого органу

при Президентіві України – Ради з питань морської безпеки України. Для збору та узагальнення даних моніторингу морської безпеки, вивчення проблемних питань, підготовки аналітичних доповідей та пропозицій щодо варіантів рішень сформувати аналітичний підрозділ з питань морської безпеки у складі Апарату Ради національної безпеки та оборони України. Для забезпечення належного рівня обґрунтувань рішень з питань забезпечення морської безпеки держави передбачити розроблення спеціалізованого науково-методичного апарату, звернувши особливу увагу на визначення системи показників для оцінювання ефективності забезпечення морської безпеки України. У якості головного показника мати ступінь захищеності національних інтересів на морі, що повністю відповідає меті забезпечення морської безпеки держави. З урахуванням наведених вище рекомендації опрацювати та внести зміни до Стратегії морської безпеки України. Для запровадження набутого досвіду і забезпечення належного професійного рівня посадових осіб органів державного і військового управління, що залучаються до діяльності з питань забезпечення морської безпеки України запровадити курси підвищення кваліфікації з питань забезпечення національної безпеки на морі та морської стратегії держави, які проводити у одно-двотижневому форматі з урахуванням потреб і вимог воєнного стану та ведення війни на морі.

ПЕРСПЕКТИВИ

У разі реалізації наведених вище рекомендацій слід очікувати підвищення рівня своєчасності та якості варіантів рішень, які подаються керівництву держави з питань забезпечення морської безпеки України. Це відбуватиметься завдяки кращому моніторингу та поінформованості, більш глибокому науково-аналітичному супро-

водженню, обґрунтованим оцінкам стану морської безпеки та пропозиціям щодо удосконалення функціонування системи забезпечення цього виду національної безпеки.

У подальшому, завдяки створенню і успішному функціонуванню Ради з питань морської безпеки держави при Президентіві України та аналітичного підрозділу із забезпечення цієї діяльності, підвищиться оперативність та якість роботи щодо прийняття колегіальних рішень з питань забезпечення морської безпеки. В умовах триваючої війни, з урахуванням динаміки змін обстановки, аналітичний підрозділ щомісячно або ad hoc (за потреби) готуватиме варіанти рішень, які необхідно прийняти на засіданні Ради.

Найбільш актуальними питаннями, які будуть вимагати найбільшої уваги керівництва держави і Сил оборони у ході триваючої війни, будуть такі: забезпечення пріоритетності розгляду рішень щодо захисту національних інтересів на морі, у першу чергу звільнення територій, які забезпечують доступ України до морів, та звільнення Криму; визначення (уточнення) стратегії воєнних дій на морі (військово-морської стратегії) та організація забезпечення її реалізації; забезпечення об'єднаності управління операціями Сил оборони на морі з обов'язковим визначенням керівника (командувача), на якого покладається відповідальність та управління, а також оперативне підпорядкування посадових осіб керівництва та сил зі складу інших складових Сил оборони і безпеки; систематичне (та за потребою) визначення напрямків розвитку сил і засобів ведення дій на морі з урахуванням поточних тенденцій збройної боротьби на морі та розвитку нових технологій, а також вирішення питань щодо їх своєчасного постачання у війська (сили) з метою випередження противника та забезпечення перемоги України у війні.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про національну безпеку України” від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Стратегія морської безпеки України, затверджена Указом Президента України від 17 липня 2024 року № 468/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/2024#Text>.
3. Zagorodnyuk, Andriy. Ukraine’s New Theory of Victory Should be Strategic Neutralization (2025). URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/06/ukraines-new-theory-of-victory-should-be-strategic-neutralization?lang=en>.
4. Михайло Гончар: «Щоб російська економіка пішла у шtopор, ціна на нафту має бути 50 доларів за барель» (2025). URL: https://lb.ua/economics/2025/03/03/662994_mihaylo_gonchar_ekspert_z.html.

5. Україна має визначити для себе, яка у неї стратегічна мета, наразі вона відсутня у баченні партнерів – Аліна Фролова. Виступ під час Четвертого Міжнародного форуму Експертної мережі Міжнародної Кримської платформи 28 серпня 2025 року. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/ukrayina-maye-viznachiti-dlya-sebe-yaka-u-neyi-strategichna-meta-narazi-vona-vidsutnya-u-bachenni-partneriv-alina-frolova>.
6. Gaber, Yevgeniya. To help bring lasting peace to Ukraine, Turkey should enhance its cooperation on Black Sea security (2025). URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/to-help-bring-lasting-peace-to-ukraine-turkey-should-enhance-its-cooperation-on-black-sea-security>.
7. Степан Яким'як: Оборона росії посиплеться після звільнення Криму. Безпека Чорноморського регіону та світу неподільна з безпекою України та Криму. Виступ під час презентації Експертної Мережі Кримської Платформи у Медіацентрі Україна 24 вересня 2025 року. URL: <https://mediacenter.org.ua/uk/oborona-rosiyi-posipletsya-pislya-zviltrennya-krimu-ekspertna-merezha-krimskoyi-platfomi>.
8. Ben Hodges: Crimea is essential for Ukraine's sovereignty and future prosperity (2025). URL: <https://english.nv.ua/nation/hodges-crimea-is-key-to-ukraine-s-survival-and-sovereignty-50517522.html>
9. Dupuy, Arnold. Now more than ever, the United States needs a Black Sea strategy (2025). URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/now-more-than-ever-the-united-states-needs-a-black-sea-strategy>.
10. Michael Kofman: Russia has probably lost a generation of officers in this war, at least (2024). URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/podcasts/6319dfdc6cc5b/2024/02/01/7439817>
11. Доктрина Військово-Морських Сил Збройних Сил України, затверджена Головнокомандувачем ЗС України 19 січня 2021 року. URL: https://ivms.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/doktryna_vijskovo-morski-syly-zbrojnyh-syl-ukrayiny.pdf
12. Успіх України в битві за Чорне море – це те, що буде в підручниках історії – звернення Президента України від 31 жовтня 2023 року. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/uspikh-ukrayini-v-bitvi-za-chorne-more-ce-te-sho-bude-v-pidru-5569>
13. Генеральний секретар НАТО про успіхи України на морі: ще кілька місяців тому мало хто вірив, що таке можливо (2024). URL: <https://hromadske.ua/posts/gensek-nato-pro-uspikh-ukrayini-na-mori-she-kilka-misyaciv-tomu-malo-hto-vidriv-sho-take-mozhlyvo>.
14. Harari, Yuval Noah. Why Ukraine is winning the war // Financial Times (2025). URL: <https://www.ft.com/content/2a4d7883-e9b5-4a98-b245-76232e70d3df>.
15. Johnston, Carter. Ukrainian Signal Intelligence Ship Destroyed Meters From Romanian Border (2025). URL: <https://www.navalnews.com/naval-news/2025/08/ukrainian-signal-intelligence-ship-destroyed-meters-from-romanian-border>.
16. Yakymiak, Stepan. Russian Military Strategy and Operational Art in the War on the Black Sea: Lessons From Experience, Theory Development and Prospects / Russia's war against Ukraine Trends and lessons, Series 2: Research Reports No. 37, P. Forsström (ed.), National Defence University, Helsinki (Finland), 2025. – P. 195-205. URL: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/193284/Russia%20Seminar%20publication%202025_online.pdf?sequence=1.
17. Yakymiak, Stepan. War at sea in 2022-2023: lessons learned, perspectives and features of maritime unmanned vehicles employment // Science and Defence, No. 3 (2023). – P. 49-55. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/292156>.
18. Військово-Морські Сили ЗС України: 10 фактів про унікальні бойові успіхи у війні на морі. Інтерв'ю зі Степаном Яким'яком (2025). URL: <https://armyinform.com.ua/2025/07/06/vijskovo-morski-syly-zs-ukrayiny-10-faktiv-pro-unikalni-bojovi-uspihy-u-vijni-na-mori>.
19. Чого очікувати від ворога у 2025 році: експерт про спроможності РФ у Чорному морі та в Криму/ Інтерв'ю з Степаном Яким'яком. <https://armyinform.com.ua/2025/01/27/chogo-ochikuvaty-vid-voroga-u-2025-rochi-ekspert-pro-spromozhnosti-rf-u-chornomu-mori-ta-v-krymu>.
20. Уражено носій “Калібрів” – малий ракетний корабель типу “Буян-М”: де не дістануть морські безпілотники – там дістануть дрони ГУР(28 серпня 2025). URL: https://defence-ua.com/army_and_war/urazhenno_nosij_kalibriv_bujan_m_de_ne_distanut_morski_bezpilotniki_tam_distanut_droni_gur-20031.html.
21. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 70/2022 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року “Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70/2022#Text>.
22. Суттєві у росіян втрати, суттєво поповнено і обмінний фонд для нашої держави – звернення Президента України 19 вересня 2025 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/suttyevi-u-rosiyan-vtrati-suttyevo-popovнено-i-obminnij-fond-100233>
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії морської безпеки України” від 22 листопада 2024 року N № 1162-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1162-2024-%D1%80#Text>.
24. Байкар планує закінчити будівництво заводу в Україні наступного року (2024). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-baykar-budivnytstvo-zavodu-2025-rik/33172281>.
25. У США завершується виготовлення першого катера Mark VI для України. URL: <https://milarnyi.com/uk/news/u-ssha-zavershuyetsya-vygotovlennya-pershogo-katera-mark-vi-dlya-ukrayiny>.

26. British minehunting ships to bolster Ukrainian Navy as UK and Norway launch maritime support initiative. Press release. URL: <https://www.gov.uk/government/news/british-minehunting-ships-to-bolster-ukrainian-navy-as-uk-and-norway-launch-maritime-support-initiative>
27. Чого очікувати від ворога у 2025 році: експерт про спроможності РФ у Чорному морі та в Криму/ Інтерв'ю з Степаном Яким'яком. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/01/27/chogo-ochikuvaty-vid-voroga-u-2025-roczii-ekspert-pro-spromozhnosti-rf-u-chornomu-mori-ta-v-krymu>.
28. Ми маємо здобути мир силою, мудрістю та єдністю – нашою з вами співпрацею – виступ Президента на пленарному засіданні «Підтримуй Україну». URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-mayemo-zdobuti-mir-siloyu-mudristyu-ta-yednistyu-nashoyu-96305>.
29. Угода про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва (BLACKSEAFOR) від 02.04.2001, ратифікована Законом України від 05.06.2003 №948-IV та здійснено вихід з Угоди згідно із Законом України від 24.02.2023N 2949-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_151#Text.
30. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року №595-р “Про забезпечення зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2003-%D1%80#Text>.
31. Угода (у формі обміну листами) між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України у військово-морських операціях на Середземному морі в рамках операції “Активні зусилля” (ОАЗ), підписана 21.04.2005 та затверджена Указом Президента України від 26.01.2006 № 71/2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_a13.
32. Протокол між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил Турецької Республіки про співробітництво з питань обміну інформацією у рамках операції “Чорноморська гармонія” від 17.01.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_063#Text.
33. The Signing of the Memorandum of Understanding on the establishment of a Task Force to Counter the Sea Mines in The Black Sea - MCM Black Sea, 11.01.2024. URL: https://english.mapn.ro/cpresa/6146_the-signing-of-the-memorandum-of-understanding-on-the-establishment-of-a-task-force-to-counter-the-sea-mines-in-the-black-sea.
34. Romania seeks to expand Black Sea task force with Turkey, Bulgaria. URL: <https://www.reuters.com/en/romania-seeks-expand-black-sea-task-force-with-turkey-bulgaria-2025-08-14>.
35. Black Sea Security Act of 2023 (S.804), The Senate of the United States, March 15, 2023. URL: <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/804/text?s=1&r=57>.
36. Arnold C. Dupuy. Now more than ever, the United States needs a Black Sea strategy, March 12, 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/now-more-than-ever-the-united-states-needs-a-black-sea-strategy>.
37. Alliance Maritime Strategy, 2011. URL: https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_75615.htm.
38. European Union Maritime Security Strategy, 2014. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2011205%202014%20INIT/EN/pdf>
39. Nick Childs. New EU maritime security strategy: adjusting the compass? (2023). URL: <https://www.iiss.org/online-analysis/military-balance/2023/04/new-eu-maritime-security-strategy-adjusting-the-compass>.
40. Revised EU Maritime Security Strategy (EUMSS) and its Action Plan, 24 October 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/67499/st14280-en23.pdf>
41. A security strategy for the Black Sea, Atlantic Council, 2023. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/a-security-strategy-for-the-black-sea>.
42. Ben Hodges. The Black Sea... or a Black Hole? January 21, 2021. URL: <https://cepa.org/article/the-black-sea-or-a-black-hole>.
43. Vision for a Peaceful, Secure and Prosperous Black Sea Region: Non-paper of the Crimea Platform Expert Network, 2023. URL: <https://defence.org.ua/wp-content/uploads/Non-paper-of-the-Crimea-Platform-Expert-Network.pdf>.
44. Основи морської стратегії держави: навчальний посібник / Яким'як С.В. – К.: Національний університет оборони України, 2021. – 160 с.

Чудновець Олександр,
Керівник ГО «Київське військово-історичне товариство»,
військовий моряк, історик

Революція українських надводних дронів

“ Під час російсько-української війни, Україна покладається на швидке мислення, спритність і технологічну перевагу, щоб вичерпати сили противника. Українські морські безпілотники, вони ж морські дрони або безпілотні морські апарати (USV), які військово-морською мовою називаються – морськими надводними катерами без екіпажу (МБЕК), дали змогу українським оборонцям почати успішне протистояння російському Чорноморському флоту. Використання МБЕК – це новітній формат ведення війни на морі, де більш сильний противник не буде мати переваги у воєнних діях. Морські дрони є тією зброєю, яка стала частиною перелому в ході російсько-української війни на морі. За попередніми оцінками військово-морських експертів, використання дронів в ході національної визвольної війни цілком можливо назвати успішним.

Вони стали першими

Від початку російського повномасштабного вторгнення у 2022 році росіяни беззаперечно домінували на Чорному та Азовському морях. ВМС ЗС України поступалися Чорноморському флоту РФ у співвідношенні приблизно 12 до 1. Після феєричного знищення флагмана ЧФ крейсера «Москва», Україна все ж не могла ефективно протистояти агресії ворога проти вантажних перевезень, особливо зернових, що коштувало нам мільярдних збитків.

За версією Служби безпеки України, ідею створення ударних надводних безпілотників запропонував бригадний генерал СБУ на псевдо «Хантер», який під час відвідування полігону побачив установлення терміналів Starlink на БпЛА й вирішив, що можна встановити ці термінали на морський безпілотник і підтримувати супутниковий зв'язок. Після цього він та голова СБУ Василь Малюк звернулись до командувача ВМСУ Олексія Неїжапи, який надав команду фахівців для консультацій зі створення човнів і керування ними.

Перші експериментальні моделі створено на платформах цивільних гідроциклів канадської компанії Sea-Doo, а саме моделі GTX або Fish Pro, котрі є доволі поширеними на ринку. Такий підхід значно спростив та здешевив процес виробництва дронів. Згідно з офіційними заявами української сторони, вартість однієї одиниці ста-

Гідроцикл Sea-Doo модель GTX. Сайт Sea-Doo

новить близько 250 тис. доларів США. МБЕК приводиться в дію водометним рушієм у кормовій частині корпусу, котрий працює у зв'язці з потужним трициліндровим бензиновим двигуном Rotax, який здатен розганяти гідроцикл до 70 миль/год. Ударний морський дрон вийшов невеликим, швидкісним та високоманевреним, дистанційно пілотованим судном. Судячи з наявного на борту обладнання, дрон керується за допомогою систем супутникової геолокації, а також по відеоканалу, в якому сигнал з камери передається через систему супутникового зв'язку Starlink на пульт керування у командному пункті.

Ще однією особливістю морського дрону першого покоління є система ініціації бойової частини. Вибухівка, встановлена в середині корпусу, при-

Гідроцикл Sea-Doo модель GTX. Сайт Sea-Doo

водиться у дію завдяки розташованим у носовій частині двом ударним детонаторам. Останні, імовірно, були взяті з радянських авіаційних боеприпасів, а конкретно бойової частини авіаційних фугасних бомб ФАБ-100 або ФАБ-250. Практично, це дрон-камікадзе. Корпус морського дрону було виготовлено із алюмінію, на заміну оригінальному зі скловолокна, яким комплектувався гідроцикл. За словами «Хантера», перші зразки було випробувано в липні 2022 року.

Новостворений ударний морський безпілотник-дрон мав довжину 5,5 м, повна вага – до 1000 кг, операційний радіус дії – до 400 км, дальність ходу – до 800 км, автономність – до 60 год., бойове навантаження – до 200 кг, максимальна швидкість – 80 км/год., способи навігації – автоматична GNSS, інерційна, візуальна, передача відеоінформації до – трьох відеопотоків HD, криптозахист – шифрування 256 біт. Вартість комплексу 10 млн. гривень.

Реконструкція атаки морських безпілотників на Севастополь.

безпілотний надводний апарат і підірвала його в морі. Відтоді росіяни відступили в захищену гавань Севастополя та зменшили кількість військових кораблів, що перебувають на зовнішньому рейді.

Крім самого дрона, оснащеного системою автопілотування, відеопідсистемами, в тому числі нічного бачення, резервними модулями зв'язку та бойовою частиною, до комплексу також входить наземна автономна станція управління, система транспортування і зберігання, центр обробки даних

Бойове застосування

Вперше уразити ворожий корабель за допомогою морських дронів Сили безпеки і оборони України спробували вночі проти 17 вересня 2022 року, коли український новітній МБЕК безрезультатно намагався атакувати у Севастопольській бухті російський фрегат «Адмірал Макаров». Командували операцією голова СБУ Василь Малюк і командувач ВМСУ Олексій Неїжпапа, також брав участь голова Мінцифри Михайло Федоров. Однак, атака зірвалась через те, що Starlink, які були основними засобами зв'язку безпілотників, не мали покриття в районі Севастополя (втім, учасники операції заявляють, що Маск навмисно вимкнув зв'язок) – а на терміновий запит щодо ввімкнення покриття очільник SpaceX Ілон Маск відповів відмовою, посиляючись на небажання брати участь в операції проти російського флоту та ескалації війни.

21 вересня 2022 року біля берегів Севастополя російська окупаційна влада виявила неопізнаний

Пошкоджений тральщик «Іван Голубець». Архів КВІТ

29 жовтня 2022 року відбувся перший в світовій історії масштабний удар морськими дронами по кораблям Чорноморського флоту РФ у Севастопольській бухті. Ворожі кораблі були атаковані за допомогою 9 повітряних БПЛА та 7 автономних

морських безпілотних апаратів, як і у вересні. Російська окупаційна влада стверджує, що нібито атаку здійснили військові українського 73-го морського центру спеціальних операцій у співпраці з ВМС Великої Британії, що британці рішуче відкинули. Внаслідок атаки було пошкоджено декілька кораблів ВМФ РФ, зокрема морський тральщик проєкту 266М «Іван Голубець» та флагман ЧФ РФ фрегат проєкту 11356Р «Адмірал Макаров», а також сховище паливно-мастильних матеріалів.

У листопаді 2022 року на платформі United24 було оголошено про збір коштів на флотилію морських безпілотників та оприлюднено їх характеристики. Офіційно українськими посадовцями було підтверджено, що для атаки на Севастопольську бухту були використані ударні безпілотники української розробки. Україна запланувала створити флот таких безпілотників для захисту морської акваторії Чорного моря та забезпечення діяльності торгових суден, зокрема «зернового коридору». Протягом тижня було зібрано близько 250 млн гривень (вартість ~25 комплексів), зокрема до зборів долучились український блогер Ігор Лаченков, який одним із перших зібрав 40 млн гривень, литовський блогер Андрюс Тапінас, який зібрав 750 тис. доларів США, а також різноманітні компанії та публічні особи.

Подальший розвиток та перспективи

Після перших атак було покращено зв'язок, збільшено швидкість і бойове навантаження. Компанія, що початково створювала МБЕК, продовжила розробку вже для Головного управління розвідки Міністерства оборони України. Ці дрони відомі щонайменше з липня 2023 року, вони отримали назву «Магура» (або Magura V5). Базова і на сьогодні найуспішніша з бойового застосування модель Magura V5 – абревіатура англійського Maritime Autonomous Guard Unmanned Robotic Apparatus V-type (безпілотний роботизований апарат морської автономної охорони, тип V).

Magura V5 має довжину 5,5 м, ширину 1,5 м та водотоннажність 1000 кг. Крейсерська швидкість – 22 вузли, а максимальна – 42. Дальність дії – 833 км. Корисне навантаження – 320 кг, автономність – до 60 год., а для навігації залучили автоматичний супутниковий GNSS, інерціальний

і візуальний канали. Бортова апаратура забезпечує передачу до трьох відеопотоків HD.

Проєкт розробила в листопаді 2022 року компанія «СпецТехноЕкспорт». Крім ударної місії катер може здійснювати спостереження, розвідку, патрулювання, пошуково-рятувальні роботи, протимінну боротьбу тощо. Серед переваг платформи також прихованість і висока маневровість. Простоту й оригінальність конструкції цих дронів високо оцінив навіть противник, до рук якого за різних обставин у листопаді 2023 та травні 2024 року потрапили два таких катери.

МБЕК Sea Baby з РСЗВ. Архів СБУ

Слідом за ГУР, Служба Безпеки України теж почала розробляти дрони самостійно, що призвело до створення апаратів, відомих як Sea Baby («Морський Малюк»), які пізніше стали багатоцільовою платформою. Багатоцільовий МБЕК Sea Baby вирізняється дещо більшими розмірами (довжина – 6 м) і водотоннажністю до 5 т. Маса бойової частини – 860 кг. Також існують версії цієї платформи із чотирма вогнеметами РПВ-16, із шістьма направляючими для РСЗВ «Град», з дистанційно керованим 12,7 мм кулеметом, з пристроями для транспортування й постановки двох неконтактних донних морських мін загородження тощо. Системи управління й навігації – аналогічні Magura V5.

Також СБУ створили швидкісний МБЕК «Козак Мамай», відомий з серпня 2023 року. «Мамай» довжиною 6 м, з корпусом із куленепробивного матеріалу й бойовою частиною в 450 кг. Він також може служити як ретранслятор для розвідки або як платформа для інших засобів ураження.

На початку червня 2024 року оприлюднили інформацію про новий МБЕК Stalker 5.0. Він має довжину 5 м, ширину понад 1,2 м й двигун у 60

к.с. Максимальна швидкість – 40 вузлів, крейсерська – 30. Дальність дії – 600 км. Маса бойової частини – 150 кг. Може служити як логістична платформа для доставки озброєння, спорядження й провізії в спеціальному відсіку, а також для розвідки та патрулювання прибережної зони й річок. Модель дещо поступається ТТХ Magura V5, однак вона майже в п'ять разів дешевша (270 тис. дол. США).

Морські дрони Magura озброїли ракетами. Як розповів командир спецпідрозділу ГУР МО України «Group 13» з позивним «Тринадцятий», на них встановили ракети Р-73 класу «повітря-повітря», морську модифікацію з інфрачервоною системою самонаведення. Оснащені ними дрони Magura вже використовувалися під час бойових операцій на Чорному морі.

На рахунку Sea Baby також перше у світі успішне дистанційне мінування на морі. За даними генерала СБУ «Хантера», це робив один, спеціально переобладнаний у мінний загороджувач, безпілотний катер, який брав на борт дві донні міни. Курсуючи ночами між власною базою і кримським узбережжям, він приховано замінував підхідні фарватери й навіть зовнішній рейд Севас-

ється. Корисне навантаження дрона становить понад 1000 кг, а дальність ходу – понад 1000 км. Не можна виключати, що йдеться про дрон-носій FPV-дронів, який показали на відео від ВМСУ в грудні 2024 року. На думку експертів, такий «кишеньковий авіаносець» («дронносець») може нести 4 FPV-дрони, які зберігаються в ангарі, обладнаному в центральній частині корпусу. Відкидні люки дають змогу БпЛА коптерного типу стартувати прямо з ангара й повертатися після завершення місії. У кормовій частині розташований спеціальний відсік для розміщення потужних підривних зарядів або морських мін загородження. Така платформа також може служити і як дрон-камікадзе.

Із останніх розробок експерти відмічають багатоцільовий ударний морський дрон «KATRAN» від української компанії Military Armored Company HUB. Він здатен знищувати цілі в морі, на землі та в повітрі. Дрон оснащений торпедами на крилах, багатоствольним кулеметом у носовій частині, кулеметом та зенітно-ракетними комплексами Piogun, що встановлені на бойовому модулі. Кулемет Browning, у модулі з кутом обстрілу 180 градусів, призначений для повітряних об'єктів. Він здатен долати відстань більш як 1000 кілометрів, виконувати ударні та розвідувальні операції. Дрон розвиває швидкість до 130 км/год. Для «Катрана» не треба окремих РЕБ, він має вбудовану систему для автоматичного розпізнавання загроз та відстрілу пасток.

В квітні 2025 року український оборонно-промисловий комплекс представив нову розробку – морський безкіпажний катер «Алігатор 9», призначений для виконання широкого спектра бойових завдань на морі. «Алігатор 9» є універсальною морською платформою, здатною нести різні типи озброєння. Зокрема, на нього можна встановити лазерний бойовий комплекс «Тризуб 90», що дозволяє ефективно знищувати крилаті ракети, авіабомби та ударні безпілотники на дистанції до 3 км, а також розвідувальні дрони й вертольоти на відстані до 5 км. Окрім цього, катер можна використовувати як носій дронів-торпед типу «Алігатор 5 ToD» для ураження надводних або підводних цілей. У конфігурації радіоелектронної боротьби (РЕБ) «Алігатор 9» здатен нести від 3 до 5 спеціалізованих БпЛА «Алігатор

Безкіпажна платформа «Авдіївка». Архів СБУ

тополя (згодом на цих мінах підірвалось чотири російських кораблі).

6 березня 2024 року генерал «Хантер» представив нову універсальну багаторазову безкіпажну платформу «Авдіївка», що вирізнялася більшими розмірами й можливістю розміщення різних варіантів озброєння, склад якого не розголошу-

5 EW», оснащених засобами РЕБ і радіоелектронної розвідки (РЕР).

Паралельно з розвитком надводних морських дронів інша українська компанія працює над розробкою підводних безпілотників. В рамках проекту, в квітні 2024 року на конференції оборонного кластеру Brave1, було представлено одну із декількох моделей дронів – Toloka TLK 150. Це невеликий дрон-торпеда з бойовою частиною в 20-50 кг вибухівки, оснащений електродвигуном. Запас ходу безпілотника становить 100 км. Він оснащений щоглою, що обладнана антеною та поворотною камерою для наведення на ціль та підтримання зв'язку. Підводний комплекс автоматично має сканувати простір в пошуку цілей за допомогою 3D-сонару та гідрофону, або ж у ручному режимі оператором за допомогою камери. Система наведення використовує сигнал GPS та інерціальну систему навігації в умовах відсутності GPS (під водою) чи під час глушіння сигналу.

Підводний дрон «Марічка». Фото В. Савченка

Раніше, в серпні 2023 року компанією «АММО Україна» був випробуваний автономний підводний дрон «Марічка». Очікується, що «Марічку» використовуватимуть як дрон-камікадзе для атак на ворожі цілі під водою, де кораблі менш захищені. Основні характеристики: довжина 6 метрів, ширина 1 м, дальність дії до 1000 км. Вартість дрона приблизно 16 млн. гривень (430 тис. дол. США). Також розробники зазначають, що підводний дрон може працювати на глибині, де не досяжні стандартні засоби виявлення. Напрацювання в розробці перспективних підводних дронів тривають і надалі...

Морські дрони заповнебріка...

Українські морські дрони стали справжнім нічним кошмаром для Чорноморського флоту росії. Разом з цим ми бачимо, що і російський агресор активно веде роботи по створенню своїх безкіпажних катерів. По даним української розвідки, станом на липень 2025 року, рф має вже 7 типів морських дронів.

Перші згадки про розроблення морських ударних дронів у росії з'явилися ще 2023 року. Тоді головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний офіційно підтвердив, що російські військові почали використовувати такі системи проти об'єктів в Україні, зазначивши, що надводні безпілотники росії становлять небезпеку для цивільного судноплавства в Чорному морі. У лютому 2023 року з'явилося відео атаки на залізничний міст у Затоці – ймовірно, його намагався підірвати керований надводний дрон з вибухівкою на борту. 15 грудня 2023 року російські медіа повідомили про презентацію нового ударного морського безпілотника «Одуванчик», створеного Кінгісеппським машинобудівним заводом у Санкт-Петербурзі. Найімовірніше, «Одуванчик» був призначений для ударів по стаціонарних об'єктах – мостах, портах, береговій інфраструктурі. За заявами розробників, дрон здатен нести до 600 кг вибухівки або іншого навантаження. Для порівняння, український SeaBaby, який влітку 2023 року атакував Кримський міст, мав на борту до 850 кг вибухівки. Максимальна швидкість «Одуванчика» становить 80 км/год, а дальність ходу до 200 км. Цього вистачає для атаки на Одесу в разі запуску з території Криму. Також не виключено, що такі дрони можуть запускатися безпосередньо з морських суден.

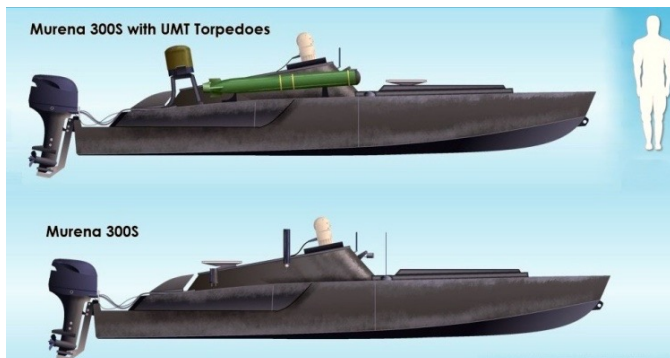

Російський морський дрон «Катран». Інфографіка від H I Sutton

На початку травня 2025 року стало відомо, що росія розробляє морські дрони «Катран» (не плутати з українською розробкою «KATRAN» – прим.

автора), які можуть бути оснащені великими кулеметами і FPV-дронами. А в ВМФ РФ почалося формування спеціалізованих полків безпілотних систем. Нові підрозділи мають з'явитися в складі всіх флотів і будуть оснащені різними типами роботизованої техніки – від повітряних і наземних дронів, до морських безкіпажних катерів і підводних апаратів.

Росіяни поки тільки копіюють українські роботизовані бойові комплекси, бо не встигають за досягненнями наших конструкторів. Це їм не дуже вдається. Так, під час невдалої атаки на місто Південне Одеської області на початку червня 2025 року, росія, ймовірно, використала експериментальні моделі безкіпажних катерів (МБЕК) типу «Мурена-300». Вони якимось дивним чином здетонували при підходах до наших територіальних вод, (відбулось самознищення МБЕКів, скоріше через технічні проблеми – прим. автора). В Головному управлінні розвідки МО України зазначили, що все ж існує висока ймовірність завершення росіянами розробки безкіпажних катерів ударного типу, що своєю чергою становитиме значну загрозу цивільному населенню приморських населених пунктів та морській інфраструктурі.

МБЕК «Мурена-300». Інфографіка від H I Sutton

За даними розвідки, МБЕК «Мурена-300» має наступні тактико-технічні характеристики: габарити (довжина/ширина), м – 5,5/1,4; водотоннажність, т – до 1000; матеріал корпусу – композитний; крейсерська швидкість, км/год – 45; максимальна дальність дії, км – 500; канали зв'язку та навігації – супутниковий канал зв'язку, система інерційної навігації; маса бойового навантаження, кг – до 500; корисне навантаження – камера з оптичним зумом 40х, інфрачервона камера, тепловізор.

Вперше про «Мурену-300» стало відомо ще у 2024 році. Тоді влітку у росії пройшла виставка військової техніки «Армия-2024», під час якої був презентований новий безпілотник. Маємо підозру, що російська «Мурена-300» – це хаотична спроба росії відповісти на успіх українців у сфері військових технологій. Час покаже. Але те, що тяга до «гігантизму» у випадку з російською «муреною» вказує на нездатність до сучасних інноваційних рішень. Треба також уважно спостерігати за напрацюваннями ворога. Зокрема, напівзанурюваний чи занурюваний ударний дрон може мати цікаві технічні рішення, які нам не завадять в удосконаленні наших морських безкіпажних катерів/платформ.

Як би то не було, але російські безкіпажні розробки все ж складають певну загрозу для нас з моря. Можливо не меншу, ніж авіаційні ракетні удари з морського напрямку. Ми маємо бути готові до відбиття морських дронів чи торпедних атак, розробляти системи активного пошуку ударних безкіпажних катерів та їх знищення.

Розвідувальний корабель ВМС ЗСУ «Сімферополь». Фото MIL.IN.UA

І ось, поки готовився матеріал даної статті, трапилась подія від 28 серпня 2025 року: рашисти завдали удару в гирлі Дунаю по українському розвідувальному кораблю «Сімферополь». Причому, уразили вони його за допомогою морського дрона, але якого саме – поки не відомо (МБЕК «Мурена-300»?). Удар також підтверджують й у ВМСУ. Це дійсно вже велика проблема, яку потрібно вирішувати негайно!

Бойова діяльність морських безпілотників 2023 року

Протягом 2022-2023 року українські сили наростили спроможності завдавати ударів по російських кораблях у морі та військових об'єктах в окупованому Криму. Це стало можливим завдяки

масовому виробництву безпілотних надводних апаратів і постачанню західних крилатих ракет. Інноваційна тактика з застосуванням безпілотних дронів-камікадзе дозволила уражати російські кораблі на значній відстані від берега, аж до Новоросійська.

22 березня 2023 року Севастопольську бухту вдруге було атаковано трьома морськими безпілотниками. Третій напад стався 24 квітня 2023 року. Наслідки двох атак достеменно невідомі.

Атака МБЕК на «Іван Хурс». Архів СБУ

24 травня 2023 року російський розвідувальний корабель проєкту 18280 «Іван Хурс» був атакований трьома морськими дронами за 74 км на північ від протоки Босфор. Один дрон було знищено вогнем з корабля, а іншому вдалось підійти впритул до корабля і пошкодити його корму.

Уражений ВДК «Оленегорський горняк» та нафтоналивний танкер «Сіг». Фото А. Гончарова

4 серпня 2023 року російські посадовці заявили про нічну атаку на Новоросійський порт. Зазнав пошкоджень ВДК проєкту 775 «Оленегорський горняк», який знаходився біля берега. Також під час атаки знищено протидиверсійний катер проєкту 21980 П-349 «Суворовець». Російська сторона заявила про пошкодження портової інфраструктури (нафтовий термінал) в Новоросійську. Цю атаку було здійснено СБУ новим швидкісним МБЕК «Мамай».

Уночі проти 5 серпня 2023 року, в 32 милях від Керченського мосту, південний підхід до Керченської протоки, зафіксована атака безекіпажних

11 червня 2023 року стало відомо про атаку 6 морськими дронами USV і пошкодження розвідувального корабля проєкту 864 «Приазов'я» в 300 км на південний схід від Севастополя.

17 липня 2023 року о 03:04 та 03:20 за місцевим часом стались вибухи на автомобільній частині Кримського моста, внаслідок чого було зруйновано опору та проліт моста. Операцію здійснили СБУ та ВМС України за допомогою надводних безпілотників Sea Baby.

24 липня 2023 року атака двома морськими дронами на патрульний корабель проєкту 22160 «Сергей Котов» в 370 км від Севастополя. Корабель дістав влучання, детальна інформація відсутня.

Вранці 1 серпня 2023 року МО росії повідомило про нібито безрезультатну атаку трьох морських дронів на патрульні кораблі проєкту 22160 «Сергей Котов» і «Василій Биков» за 340 км від Севастополя. Втім, перехоплені радіоповідомлення свідчили про те, що було викликано гелікоптер для евакуації російських моряків. Конкретний постраждалий корабель і масштаб ушкоджень невідомий.

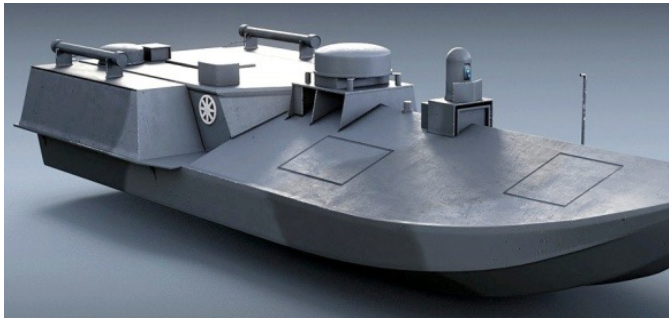

морських дронів на російський нафтоналивний танкер проєкту 52 «Сіг», який отримав пробійну з правого борту в районі машинного відділення. Українська сторона визнала, що атака на танкер була спільною операцією СБУ та ВМСУ.

У серпні 2023 року було сформовано 385 окрему бригаду морських безпілотних комплексів спеціального призначення у складі Військово-Морських Сил ЗСУ. 24 серпня президент Володимир Зеленський вручив новоствореній бригаді бойовий прапор. Ця бригада стала першим у світі підрозділом такого типу. Також у серпні 2023 року росіяни створили загородження з затопле-

них барж біля Кримського моста для захисту від українських безпілотних брандерів, однак, наприкінці листопада загорожа частково затонула!

17 серпня 2023 року в 237 км на південний захід від Севастополя, морські дрони СБУ Sea Baby атакували сторожовий корабель проєкту 1135М «Питливий» (отримав влучання, детальна інформація відсутня) та патрульний корабель проєкту 22160 «Василій Биков». МО росії повідомило, що дрони знищені бортовим озброєнням кораблів.

Безекіпажна платформа «Морський малюк» (Sea Baby). Архів СБУ

13 вересня 2023 року три морські безпілотники атакували загін кораблів Чорноморського флоту на переході морем. За даними МО рф, їх знищив патрульний корабель «Василій Биков». Водночас, в російських пабліках писали, що насправді БЕКів було 6 і один з них зміг наблизитись до корабля і пошкодити обшивку.

14 вересня 2023 року Сили оборони України заявили про атаку морськими надводними дронами СБУ Sea Baby двох патрульних кораблів проєкту 22160 «Сергей Котов» та «Василій Биков» та сторожового корабля/фрегат проєкту 11356Р «Адмірал Макаров». Російські кораблі отримали ушкодження. Також цього дня було, ймовірно, уражено морськими безпілотниками малий ракетний корабель на повітряній подушці проєкту 1239 «Самум», який отримав влучання в кормову частину правого борту та на буксирі був відведений в Севастополь.

6 жовтня 2023 року Севастопольську бухту було атаковано двома МБЕК. Близько 03.30 ночі в Севастополі працювала ППО – орієнтовно над Севастопольською або Південною бухтою.

11-13 жовтня 2023 року на рейді Севастополя зазнали ушкоджень від атак морських дронів Sea Baby патрульний корабель проєкту 22160 «Павло

Державін» (дві атаки протягом двох діб) та рятувальний буксир проєкту 22870 «Професор Ніколай Муру» (по іншій версії кораблі підірвались на морських мінах, які напередодні виставили морські дрони-загороджувачі).

27 жовтня 2023 року на морській міні підірвався великий гідрографічний катер проєкту 23040 Г «Владімір Козіцький». Міні виставили морські дрони-загороджувачі.

Катер пр. 23040 Г «Владімір Козіцький». Архів КВІТ

10 листопада 2023 року в акваторії західного узбережжя тимчасово окупованого Криму, с. Чорноморське, бухта Вузька – знищено 2 малих десантні катери проєкту 1176 «Акула» та проєкту 11770 «Серна». Ураження відбулось внаслідок комбінованої атаки за допомогою кількох МБЕК та БпЛА.

22 листопада 2023 року західне узбережжя тимчасово окупованого Криму, район озера Донузлав, с. Новозерне – атака МБЕК. Вночі мешканці повідомляли про гучні вибухи або постріли, а ранком російські ТГ-канали розповсюдили повідомлення про виявлення двох українських МБЕК біля берега в цьому районі.

30 грудня 2023 року Севастопольську бухту було атаковано МБЕК (інформація потребує уточнення). Вранці мешканці центру Севастополя почули потужний вибух, місцева окупаційна влада повідомила про знищення українського морського безпілотника поблизу Севастопольської бухти.

Однак на кінець 2023 року ситуація в регіоні кардинально змінилася. Більшість уцілілих військових російських кораблів були евакуйовані з Криму в далекий Новоросійськ, а головне – український «зерновий коридор» на Чорному морі відновив свою роботу.

Бойова діяльність морських безпілотників 2024 року

1 лютого 2024 року Головне управління розвідки МО України зафіксувало удар безпілотників Magura V5 по російському корвету «Івановец». Ураження відбулось на рейді озера Донузлав, західне узбережжя тимчасово окупованого Криму.

14 лютого 2024 року в тимчасово окупованому Криму, поблизу м. Алушка, оператори ГУР за допомогою 5 безпілотних морських дронів Magura V5 потопили великий десантний корабель проєкту 775 «Цезарь Куніков».

А вже 5 березня 2024 року в тимчасово окупованому Криму, район Керченської протоки (мис Такіль) – безпілотними морськими дронами Magura V5 потоплено патрульний корабель проєкту 22160 «Сергей Котов».

Знищений патрульний корабель «Сергей Котов». Фото Р. Латишева

6 травня 2024 року в акваторії західного узбережжя тимчасово окупованого Криму, с. Чорноморське, бухта Вузька – морськими дронами Magura V5 знищено два швидкісні катери спеціального призначення «Риф-75».

30 травня 2024 року в акваторії західного узбережжя тимчасово окупованого Криму, с. Чорноморське, бухта Вузька і в районі Керченської затоки – морськими дронами Magura V5 знищено 4 транспортно-десантних катери проєкту КС 701 (шифр «Тунець») та лоцманський катер проєкту 1459 «Мечта».

6 червня 2024 року в тимчасово окупованому Криму, в акваторії озера Панське – морськими дронами Magura V5 знищено рейдовий буксир (назва невідома) проєкту 498 (шифр «Сатурн»).

19 липня 2024 року в тимчасово окупованому Криму – морськими дронами Magura V5 уражено рейдовий буксир «Гоусан-5», проєкту 498 (шифр «Сатурн»).

20 липня 2024 року на рейді озера Донузлав, західне узбережжя Криму – морськими дронами СБУ Sea Baby знищено транспортно-десантний катер проєкту КС 701 (шифр «Тунець»).

9 серпня 2024 року в тимчасово окупованому Криму – морськими дронами Magura V5 знищено транспортно-десантний катер проєкту КС 701 (шифр «Тунець») і знищено три швидкісні моторні катери.

У ніч проти 6 грудня СБУ застосувала Sea Baby з бойовим модулем, оснащеним великокаліберним кулеметом. З нього обстріляли російський гелікоптер, завдавши йому пошкоджень і поранень екіпажу на борту. За заявами російської сторони, дрони мали атакувати Кримський міст, однак після бою розвернулись та успішно відступили.

7 грудня 2024 року ВМС ЗС України показали ураження трьох захоплених росіянами газових платформ в Чорному морі, внаслідок чого на них зайнялись пожежі. Кілька морських дронів відігравали роль носіїв БпЛА: було показано використання дрона як для фіксації наслідків, так і ударного FPV-дрона.

Морський дрон «Magura V5». Архів ГУР

9 грудня 2024 року в тимчасово окупованому Криму, район Керченської затоки – морськими дронами СБУ Sea Baby знищено суховантажну баржу (назва не відома).

26 грудня 2024 року в акваторії західного узбережжя тимчасово окупованого Криму, с. Чорноморське – морськими дронами Magura V5 уражено буксир проєкту С4236 «Федір Урюпін», колишній український буксир, захоплений росіянами в 2014 році.

31 грудня спецпідрозділ «Group 13» вперше в історії уразив повітряну ціль за допомогою МБЕК. Під час бою у Чорному морі в районі мису Тарханкут дрон Magura збив російський вертоліт Мі-8 за допомогою ракети Р-73.

Бойова діяльність морських безпілотників 2025 року

5 січня українські безпілотні катери-дронозосці, вони виступають «авіаносцями» для доставки дронів, під Скадовськом знищили два російських зенітних ракетно-гарматних комплекси «Панцир-С1» та зенітно-ракетний комплекс «Оса».

25 лютого українські морські дронозосці з безпілотниками літакового типу, на території окупованого півострова Крим вразили РЛС 48Я6-К1 «Подльот» та ЗРГК «Панцирь-С1».

7 березня морські безекіпажні катери ВМС ЗС України доставили FPV-дрони морем до місця виконання операції на окупованому півдні України і вразили ЗРК «Стріла-10» та ЗРК «Оса-АКМ».

1 квітня українські морські дронозосці з безпілотниками літакового типу, в акваторії окупованого півострова Крим, вразили 2 катери проєкту 02510 «БК-16», катер проєкту 03160 «Раптор» та зенітний комплекс «Тор-М2».

2 травня українські надводні дрони Sea Baby атакували захоплену росіянами газовидобувну вишку в Чорному морі за допомогою керованих ракет і FPV дронів-камікадзе.

3 травня українські морські дрони Magura V7 знищили ракетами класу «повітря-повітря» з інфрачервоним наведенням AIM-9 Sidewinder два російських багатоцільових винищувача Су-30 у районі міста Новоросійськ у Краснодарському краї РФ. Про це повідомило Головне управління розвідки Міноборони України.

Magura V7 з ракетами AIM-9 Sidewinder. Архів ГУР

19 травня комбінована атака морських дронів з використанням ударних FPV-дронів на захоплені росіянами газові платформи («вишки Бойка» – прим. автора) в Чорному морі.

3 червня СБУ втретє вразила Кримський міст, цього разу під водою. «Також поява морських дронів в районі мосту, може опосередковано свідчити на користь версії про підриг опор Кримського моста підводним безпілотником, а не звичайним накладним зарядом».

6 червня комбінована атака морських дронів з використанням ударних FPV-дронів на захоплені росіянами газові платформи в Чорному морі.

3 липня комбінована атака морських дронів з використанням ударних FPV-дронів в районі мису Тарханкут. Вражено РЛМ-М зі складу 1Л119 «Небо-СВУ», РЛМ-Д зі складу станції 59Н6-Е «Противник-ГЕ» та пункт управління комплексом КУ-РЛК.

6 липня комбінована атака морських та повітряних дронів на Новоросійськ – базу Чорноморського флоту РФ.

6 серпня морські і повітряні дрони української розвідки підрозділу «Примари» завдали удару по військовій інфраструктурі росіян у окупованому Криму. Ударні дрони уразили швидкісний десантний катер проєкту 02510 «БК-16». Також уражено кілька радіолокаційних станцій, зокрема, РЛС «Небо-СВУ», РЛС «Подльот К-1» та РЛС 98Л6 «Енисей».

Уражений десантний катер пр. 02510 «БК-16». Архів КВІТ

Уражений корвет пр. 21631 «Буян-М». Архів КВІТ

28 серпня 2025 року вперше за допомогою FPV-дронів був результативно уражений військовий корабель – російський корвет (малий ракетний корабель пр. 21631) «Буян-М», який є носієм крилатих ракет «Калибр». До цього часу дрони вже атакували катери та судна, але не військові кораблі такого рангу. Скоріш за все, удар був завданий дронами «Рубака» та/або UJ-26 «Бобер». У результаті удару виведено з ладу РЛС корабля та уражено його борт. Це сталося в Азовському морі у Темрюцькій затоці завдяки майстерності бійців спецпідрозділу ГУР МО України «Примари». Зазначимо, що дистанція удару склала понад 350 км. І саме на такій дальності було забезпечено як управління засобами ураження, так і цілевказання.

Уражений «БУК-2190» ЧФ РФ. Фото А. Брічевського

1 вересня черговий результат системної бойової роботи спецпідрозділу ГУР МО України «Примари» на території тимчасово окупованого Криму: FPV-дронами вдарили по авіабазі рашистів у Гвардійському, неподалік Сімферополя – успішно уражено два ворожі гелікоптери Мі-8. Окрім цього, ГУР уразили рашистський буксирний катер «БУК-2190» пр. 04690 у бухті Севастополя.

Війна проти російських загарбників продовжується. Далі буде...

Сильні та слабкі сторони МБЕК

Аналітики DataDriven відзначають, що досвід застосування безпілотних надводних апаратів проявив низку їхніх сильних і слабких сторін. Сильні та слабкі сторони проявляються по-різному залежно від різновиду морських безпілотних апаратів.

До сильних належать такі:

1. **Головна перевага:** можливість дистанційного керування, що відкриває нові тактичні прийоми застосування завдяки безпеці екіпажу.
2. **Висока маневреність:** морські дрони демонструють високий рівень виживання під ворожим вогнем, хоча проти них відносно ефективно працюють ворожі гелікоптери і ведеться щільний загороджувальний вогонь з корабельної стрілецької зброї.
3. **Низька видимість:** атаки українських МБЕК часто ставали несподіванкою для ворога, який не встигав вчасно помітити їхнього наближення. Саме завдяки фактору несподіванки вдалося знищити близько третини кораблів ЧФ.

До слабких сторін відносять такі:

1. **Потреба підтримувати контроль:** для зміни координат дрон має постійно контролюватися центральним командним пунктом. Утрата зв'язку внаслідок роботи засобів РЕБ робить дрон неконтрольованим і нездатним уразити рухому ціль.
2. **Потреба постійно змінювати координати цілей:** надводним морським дронам потрібно орієнтовно 5-6 годин для руху від Одеси до Севастополя і далі. За цей час морська ціль може кілька разів змінити своє розташування.
3. **Не дуже висока швидкість:** хоча швидкість морських дронів до 40 морських вузлів (майже 72 км/год), але цього явно недостатньо коли йдеться про мобільну здатність уразити швидко-рухомі цілі.

Подальший розвиток морських безпілотників, як нового ефективного виду зброї, дає змогу максимізувати ефективність їх застосування на полі бою.

Висновки

Морські дрони – розробка, яка повністю змінила ситуацію на Чорному морі на користь України та уявлення про сучасну морську війну. Українська розробка випередила свій час, і саме тому методику її застосування зараз вивчають провідні спецслужби, флоти і армії всього світу. Успішні атаки на Кримський міст та на десятки кораблів РФ довели ефективність нашої стратегії і тактики.

Отже, Україна створила складний безпілотний комплекс для боротьби за море. Частина безекипажних катерів є дронами-камікадзе. А це моделі як зі збільшеною бойовою частиною для ураження портової інфраструктури, так і зі звичайною для атак кораблів. Такими дронами атакували бази катерних сил у Західному Криму, вишки Бойка тощо. Також частина наших МБЕК несуть засоби доставки ППО, здатні приземлити не тільки гелікоптери, а й літаки. Частина несе FPV-дрони і тепер цілями є вузли зв'язку, РЛС та комплекси ППО. Частина несе некеровані реактивні снаряди. Насправді це безпілотний «Град». Ураження казарм і складів з моря – важлива справа. Є й допоміжні завдання: це роздача РЕБ, постановка перешкод, мін, ураження допоміжних суден противника біля Керченського мосту.

Бойова частина МБЕК «Magura V5». Фото Ю. Куценка

Влітку 2025 року досягнення проекту морських дронів Magura по ураженню повітряних цілей внесені в книгу рекордів України.

«Магура» — в книзі рекордів України. Фото з церемонії вручення дипломів 1 липня 2025 року. Зліва направо: офіцери «Групи 13», представник ГУР МОУ Андрій Юсов, президент Центру «Стратегія XXI» Михайло Гончар, генерал-лейтенант Кирило Буданов

Ще цікаво по самій назві безекіпажних катерів. Як же їх «охрестити» висловився військовий аналітик, дослідник історії України Сергій Шумський. Він запропонував дати нашим МБЕКом добру родову назву – **безпілотні брандери**... Можливо приживеться!

За ці більше ніж три з половиною роки жорстокої кровопролитної війни українські оборонці пройшли величезний шлях: від перших викинутих на мілководді безпілотних «човників», що втратили керування, до групової атаки з десятка МБЕК, полювання за гелікоптерами та знищення «Панцирів», «Ос» і іншого «непотребу» за допомогою «безпілотних авіаносців». По суті, Сили безпеки і оборони України здійснили революцію на морі – звісно, не без західних технологій, каналів зв'язку, цілевказання, британських, німецьких й американських напрацювань. Але ідея та її практична реалізація цілком наші – українські!

Українці були, є і будуть морською нацією! Бо ми того варті! Слава Україні!

Автор: Чудновець Олександр Миколайович, уродженець Запорізької області. Військово-морський історик, дослідник. Керівник громадської організації «Київське військово-історичне товариство». Автор і співавтор книг «Полювання на крейсер «Москва» (2025), «Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах. 2024» (2025), «Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах. 2023» (2024), «Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах. Лютий-грудень 2022» (2023), «Дніпровські річкові монітори типу «Железняков» замовлення СБ-37» (2020), «Монітор «Смоленськ» («Krakow») три долі» (2018) і ряду монографій і статей з військової історії.

Контакти: тел.: 095-457-89-84, 067-478-06-47

E-mail: pm82@ukr.net

Володимир Заблоцький,

Капітан І рангу у відставці, оглядач журналу *Defense Express*,

науковий співробітник Національного військово-історичного музею України,

Балтійський ТВД: хто кого?

“Коли в сучасному експертному дискурсі обговорюється питання ймовірності російської агресії проти країн Балтії та/або Польщі, зазвичай йдеться про масштабне вторгнення російської армії з території Білорусі на територію Литви і Польщі («Сувальський коридор») під прикриттям навчань серії «Захід». Або про захоплення «зеленими чоловічками» естонського міста Нарва на кшталт того, як це було в Криму навесні 2014 року. Між тим, таке вторгнення матиме і морську складову, що зумовлюється низкою факторів, передусім – відокремленим розташуванням Калінінградського ексклаву, затиснутого між Польщею і Литвою.

Головним інструментом Кремля на морському напрямку є Балтійський флот (БФ), оперативно-стратегічне об'єднання ВМФ РФ на Балтійському морі. У військово-стратегічному вимірі мілководне, витягнуте з півдня на північ і на схід Балтійське море з його чисельними островами є ізолюваним театром бойових дій. Це означає можливість ефективного застосування надводних кораблів, підводних човнів, мінної зброї, авіації і ракетних комплексів берегового базування.

Історія в стилі ретро

Балтійське море завжди відігравало значну роль у розвитку морської торгівлі, риболовства і економіки прибережних країн в цілому. Під час війн воно було ареною морських баталій, морем транспортувались війська, висаджувались десанти тощо. Важливу роль в цьому в усі часи відігравало володіння сторонами низкою ключових островів, передусім, Готландом і Аландськими островами.

Росія, і царська, і радянська, і пострадянська, завжди розглядала панування на Балтійському морі в якості передумови стратегічного успіху війн на суходолі. Росіяни впродовж сотень років поспіль бажали контролювати Балтику, надзвичайно важливу для них з економічної, військової і безпекової точки зору, а сьогодні – ще й для забезпечення критично важливих енергетичних маршрутів.

Агресивна і завжди загарбницька політика московії в регіоні від самого початку ґрунтувалась на захопленні ключових територій, блокаді і нейтралізації флотів своїх противників. В історичній ретроспективі росія 11 разів воювала на Балтійському морі проти Швеції, поступово захоплюючи її території, у т.ч. о.Готланд.

Довідково: Готланд – найбільший острів Швеції площею 2994 кв км, що знаходиться на відстані 100 км від материкової частини країни. Належить Швеції з 1679 р. Географічне розташування Готланда посередині Балтійського моря визначає його стратегічне значення як ключового острова у випадку потенційного військового конфлікту або війни в цьому регіоні. Його значення можна порівняти з Кримом на Чорному морі, тобто, хто контролює Готланд, той контролює Балтику.

Першим цей острів захопив 1717 року граф Федір Апраксін, майбутній генерал-адмірал і відомий казнокрад часів Петра І. Перебування російського війська на Готланді супроводжувалось неймовірною жорстокістю і насильством по відношенню до місцевого населення. Пограбувавши і спаливши все цінне, росіяни попрямували на інші шведські території.

На честь Апраксина згодом назвали броненосець берегової оборони Імператорського флоту, який 15 травня 1905 року разом з рештками російської ескадри, розбитої в бою при Цусимі, підняв білий прапор і здався японцям. В подальшому трофей служив у японському флоті («Окіносіма»).

Наступним російським окупантом Готланда був контр-адмірал Ніколай Бодіско. Він діяв за підступним планом, розробленим особисто імператором Олександром І. 22 квітня 1808 року десант у 1800 осіб з гарматами прибув з Лібави на Готланд на кількох суднах під шведськими прапорами (!). Наступного дня Бодіско прийняв капітуляцію шведського губернатора, який просто не мав військ для оборони. Адмірал одразу ж оголосив острів російською провінцією Готландія, а себе – її губернатором, за що отримав орден Св.Анни.

Та епопея «Готланд наш» тривала недовго, лише 22 доби. 17 травня, коли «зелених чоловічків» безталанного завойовника заблокували переважачі сили шведів, адмірал здався без бою. Росіяни віддали шведам свої гармати і всю зброю, отримавши взамін можливість залишити острів. За цю поразку Бодіско вже 26 травня позбавили ордена і звільнили зі служби. А історія отримала переконливий приклад того, як саме «руські не здаються».

Аландські острови також мають власну цікаву історію. У XII-XIX ст. вони належали Швеції, а після поразки у русько-шведській війні 1808-1809 рр., за умовами Фрідріксгамнського мирного договору архіпелаг, як частина знов створеного автономного Великого князівства Фінляндського увійшов до складу Російської імперії.

Довідково: Аландські острови (Аланди) – архіпелаг на вході до Ботнічної затоки Балтійського моря – мають вигідне військово-стратегічне розташування, прикриваючи вхід до Фінської затоки. Володіння архіпелагом дозволяє

контролювати морські шляхи, що ведуть до Санкт-Петербурга, Хельсінки та Стокгольму.

У 1832 році росіяни побудували на Аландах фортецю Бомарсунд, яку в ході Кримської війни захопив англо-французький десант. Після війни архіпелаг повернули росії, але демілітаризували. Втім, в роки I-ї світової війни 1914-18 рр з дозволу союзників росія знову побудувала там укріплення і артилерійські батареї. На Аландах базувались російські і британські підводні човни.

У 1915-16 роках архіпелаг збирались захопити німці. Вони готували десантну операцію з подальшим наступом через Фінляндію до арктичних берегів, щоб відрізати росію від поставок західних озброєнь. І згодом їм це частково вдалося.

Після розпаду Російської імперії на островах відбувся референдум, на якому місцеве населення висловилося за повернення архіпелагу до складу Швеції. На підставі цього Стокгольм намагався повернути Аланди собі і в лютому 1918 року висадив там війська. Вони зайняли без бою весь архіпелаг, роззброївши присутні там російські підрозділи, та реалізувати свій історичний шанс Швеції не судилося.

На заваді стала Німеччина, яка мала свої види на острови і вже 5 березня 1918 року висадила свій десант. Німці прийшли на прохання «білого» уряду вже незалежної (з грудня 1917 року) Фінляндії, щоб покласти край громадянській війні, яка вирувала в країні. Німецька окупація Аландів тривала з березня по вересень 1918 року, до падіння II рейху і закінчення I-ї світової війни.

Тоді ж відбулась збройна провокація червоного Балтійського флоту, затиснутого тоді у Фінській затоці, проти незалежної Естонії, яка у російській громадянській війні дотримувалась нейтралітету. Більшовики планували висадити десант на естонський о.Нарген, в рамках підготовки 26 грудня 1918 року есмінець «Спартак» розвідав рейд порту Ревель (зараз Таллінн) і обстріляв Нарген.

У відповідь союзний естонцям британський флот обстріляв і примусив здатись одразу два есмінци червоних, «Спартак» і «Автроил», які спустили червоні прапори. На першому в полон потрапив начальник загону кораблів, член РВС Балтфлоту і соратник Леніна Федір Раскольников. Пізніше

його обміняли на полонених червоними британських офіцерів, а обидва корабля служили в естонському флоті, як Wambola і Lennuk.

Що ж стосується Аландів, у жовтні 1921 р на підставі рішення Міжнародної конференції було підписано Аландську конвенцію про демілітаризацію і нейтралітет архіпелагу у складі Фінляндії. А сама Фінляндія, як і сусідня Швеція довгий час офіційно зберігала нейтральний статус.

Але що таке нейтралітет невеликих країн для Москви? Радянсько-фінська війна 1939-40-х років тому яскравий приклад. Це була чергова спроба імперії, цього разу червоної, повернути собі Фінляндію разом з Аландами і продовжити експансію на захід. Добре відомо, як москва спровокувала цю війну і чим це все закінчилось.

Про повагу москви до нейтралітету.

За спогадами колишнього міністра оборони Швеції Свена Андерсона, у 1971 році, під час його візиту до москви, де він виступав перед військовими і дипломатами з доповіддю щодо нейтралітету його країни, відбулось несподіване. Присутній на заході начальник головного політуправління радянської армії і флоту генерал армії Алексей Єпішев, коментуючи виступ шведського міністра, заявив, що у випадку війни з нейтралітетом Швеції «...ніхто рахуватись не буде, рівно, як ніхто не збирається поважати нейтральні країни».

Через 10 років на Балтиці відбулась ще одна подія, пов'язана з відношенням московитів до шведського нейтралітету. 27 жовтня 1981 року радянський дизель-електричний підводний човен С-363 пр.613 («Шведский комсомолец»), через помилку штурмана вночі вискочив на каміння поблизу головної бази шведських ВМС Карлсруна. Самостійно знятись з каміння не вдалося, невдовзі аварійну С-363 виявили шведські рибалки і викликали військових.

Стався гучний міжнародний скандал. Для визволення аварійної субмарини силовим шляхом москва негайно відправила до берегів Швеції загін бойових кораблів БФ на чолі з крейсером «Октябрьская революция» (під прапором 1-го заступника командувача флотом). Загін у повній готовності стояв на дальності артилерійського вогню і чекав на наказ втрутитись у

справу. На щастя, питання вирішили без стрілянини, дипломатичним шляхом. 1 листопада шведський буксир стягнув С-363 на чисту воду, а СРСР згодом заплатив за це 1 млн доларів.

Стратегія і морські десанти

Офіційно завданням БФ під час війни проголошувались боротьба з флотом противника, підтримка бойових дій своїх військ на приморському фланзі, недопущення висадки ворожих десантів і висадка власних тощо. Втім, насправді десантна складова, спрямована на захоплення стратегічно важливих островів (у т.ч. нейтральних країн) була для нащадків Апраксина і Бодіско пріоритетною.

Головним стратегічним десантом часів «Холодної війни» мало бути захоплення Данських проток силами флотів Організації Варшавського договору (ОВД). Десант мав забезпечити фланговий прорив до Західної Європи з території НДР потужних бронетанкових та механізованих з'єднань військ ОВД і поразку НАТО в Європі.

До участі в цьому десанті мали бути задіяні загалом кілька десятків великих (ВДК) і середніх (СДК) десантних кораблів флотів трьох країн ОВД (СРСР, Польща, НДР), а для вогневої підтримки десанту – крейсери з 152-мм і 180-мм артилерією та есмінці - з 130-мм.

А для висадки передових штурмових загонів в СРСР створили навіть новий клас десантних кораблів на повітряній подушці («Скати», «Джейрани» та «Зубри»), які на великій швидкості проходили над мінними та протидесантними загородженнями і доставляли техніку і десантників першої хвилі прямо на берег.

Довідково: Подібний сценарій міг бути реалізований лише за умови, що ОВД завдасть першого удару, тобто, буде агресором (!). І ще маловідомий факт: після об'єднання Німеччини в міністерстві оборони колишньої НДР знайшли заздалегідь заготовлені для нагородження ордени і медалі на кишкет «За вихід до Ла-Маншу».

Щороку «братні» флоти ретельно відпрацьовували на навчаннях свої дії на випадок висадки зазначеного стратегічного десанту, що, як прави-

ло, супроводжувалось миролюбною риторикою. Край цьому було покладено лише після об'єднання Німеччини та припинення існування ОВД і самого СРСР (1991р.).

Далі було падіння військової активності росії, як самопроголошеної спадкоємиці СРСР на морі і обвальний процес скорочення БФ. Десятки кораблів, крейсерів, есмінців, десантних кораблів тощо масово пішли на злом. Також БФ втратив низку баз в Естонії, Латвії і Литві, які відновили незалежність.

Флот опинився розділеним на дві частини. Основні його сили базуються у Калінінградській області (Балтійськ), а решта – у Ленінградській (Кронштадт і Ломоносов), на відстані понад 1000 км. А вступ Фінляндії і Швеції до НАТО у 2023 і 2024 роках ще більше ускладнив московітам геополітичну ситуацію, перетворивши Балтійське море по суті на внутрішнє море Альянсу.

На жаль, попри усі очевидні зміни, що відбулися після відносно мирного падіння колишнього СРСР, імперське мислення в росії виявилось на диво живучим. І невдовзі, як тільки дозволила економічна ситуація, в пострадянській вже москві знову заговорили категоріями морських десантів і захоплення чужих територій. І хоча про стратегічний десант на Данські протоки вже не йшлося, загроза островам на Балтиці знову почала зростати.

В полоні імперських амбіцій

Після анексії Криму у 2014 році Москва знов повернулася до практики проведення на Балтиці військово-морських навчань, масштаби яких поступово зростали. Вже у березні 2015 року БФ за участі 33 тис. десантників відпрацьовував захоплення островів Готланд, Борнхольм і Оланд. Ці навчання відрізнялись низкою особливостей, використанням фактору несподіванки з захопленням плацдармів на березі у стислі терміни (5-6 годин). Сили десанту діяли в режимі радіомовчання і максимальної прихованості, з попередньою висадкою диверсійно-розвідувальних підрозділів.

А у квітні 2018 року БФ влаштував військово-морські навчання з бойовими ракетними стрільбами надводних кораблів (фрегат і 3 корвети) і авіації

одразу в трьох районах південної і південно-східної акваторії Балтійського моря (між Швецією, Польщею і Литвою).

В такий спосіб кремль, маючи, на його думку, заблокований країнами НАТО Санкт-Петербург і територіально відокремлену Калінінградську область, шукав способи покращення своїх позицій в регіоні. Москва не приховувала, що у випадку вступу Швеції (і Фінляндії) до НАТО, рф буде змушена до «вимушених дій» – в контексті можливого захоплення важливих островів, що належать цим країнам.

У січні 2022 року російський військовий експерт і член Громадської ради при міністерстві оборони рф Ігор Коротченко на одному з пропагандистських каналів оприлюднив «план захоплення о.Готланд, як частину військової операції проти країн Балтії». Йшлося про перетворення острова на військову базу росії.

І це цілком зрозуміло, адже саме близькість Готланду до Калінінградського ексклаву та країн Балтії – Латвії, Литви та Естонії зумовлює його стратегічну цінність для захисту східного флангу НАТО в разі військового конфлікту з рф. Агресивна пропагандистська риторика знайшла своє відображення навіть в російських доктринальних документах.

Так, 31 липня 2022 року в рф прийняли нову військово-морську доктрину, яка вважається більш конфронтаційною по відношенню до США і НАТО, ніж попередня редакція. Доктрина окреслює дії, спрямовані на забезпечення інтересів рф на морях всіма доступними засобами, у т.ч. військовими. В контексті Балтики йдеться про необхідність подальшого розширення російських портів та можливостей БФ, зокрема «для забезпечення економічної та військової безпеки Калінінградської області».

Як прямо зазначено в документі, «вирішальним фактором у відносинах російської федерації з Північноатлантичним альянсом залишається неприйнятність планів перенесення військової інфраструктури НАТО до її кордонів та спроби надання Альянсу глобальних функцій»(!). Відтак, цілком логічним кроком у відповідь стало посилення військової присутності Швеції на Готланді ще до вступу цієї країни до НАТО.

Кораблі російського БФ в Балтійську: корвет пр. 20380 «Сообразительный» (ліворуч) і есмінець пр.956 «Настойчивый»

Балтійський баланс

Для розуміння можливостей сторін на потенційному Балтійському ТВД, слід порівняти потенціали флотів, які станом на середину 2025 року виглядають наступним чином. Корабельний склад російського БФ включає наступні кораблі і катери: 1 підводний човен пр.877 («Дмитров»), 1 есмінець пр.956 («Настойчивый»), 2 фрегати пр.1154 («Неустрасимый» та «Ярослав Мудрый»), 4 корвети пр. 20380, 5 малих ракетних кораблів (МРК) пр.21631 (типу «Буян-М») і 5 МРК пр.22800 (типу «Каракурт»), 3 МРК пр.1234.1 (типу «Овод»), 19 бойових катерів (у т.ч.5 ракетних пр.1241.1М), 6 малих протичовнових кораблів (МПК) пр.1331М, 2 морських тральщики пр.12700, 3 базових і 5 рейдових тральщиків, 4 ВДК пр.775, 2 малих десантних кораблі (МДК) на повітряній подушці пр.1232.2, 9 десантних катерів (3 пр.21820, 3 пр. 11770 і 3 пр.1176), а також розвідувальні, рятувальні та інші кораблі і катери. На озброєнні БФ є також берегові ракетні комплекси «Бастион» і «Бал».

Авіація БФ має на озброєнні бомбардувальники Су-24М2 (Черняховськ), важкі винищувачі Су-27СМ3 (Чкаловськ), а також гелікоптери Ми-8, Ми-24, Ка-27, Ка-29 та транспортні літаки Ан-26.

Також на Балтиці тимчасово перебувають кілька кораблів Чорноморського флоту, які на момент закриття через війну у лютому 2022 року ту-

рецьких проток знаходились за межами Чорного моря: фрегат пр.11356Р «Адмірал Григорович», МРК пр.21631 «Орехово-Зуєво», 2 підводних човни пр.636.3 «Краснодар» і «Новоросійськ» (в ремонті) та щойно побудований корвет пр.20380 «Меркурий».

Агресивним планам кремля в регіоні протистоять національні ВМС 9 країн НАТО, що мають вихід до Балтійського моря. На сьогодні вони мають наступну кількість кораблів і катерів основних класів:

Польща: 2 фрегати, 2 корвети, 3 МРК, 1 підводний човен, 1 корабель управління, 5 мінно-транспортних кораблів, 13 мінних тральщиків. Додатково триває будівництво 3-х фрегатів, 2-х розвідувальних кораблів і 3-х тральщиків, модернізація усіх 3-х МРК.

Готується закупка в Італії надмалих підводних човнів, мобільних дистанційно керованих систем розмінування на морі і безекіпажних катерів, готується розгортання берегової ракетної бригади (48 ПУ ПКР). Польський Морський спецпідрозділ *Formosa* відпрацьовує в морі тактику використання морських дронів *Rampage* у складі рою для ударів по надводних цілях і критичній інфраструктурі.

Німеччина: 11 фрегатів, 7 корветів, 19 мінних тральщиків, 2 десантних корабля і 6 підводних човнів. Триває будівництво 6 нових фрегатів і 3-х корветів.

Польський БЕК *Rampage*

Данія: 8 фрегатів, 14 корветів, 6 мінних загороджувачів, 2 корабля управління, 12 мінних тральщиків, 28 бойових катерів (у т.ч. 2 ракетних).

Норвегія: 4 фрегати, 6 корветів, 6 мінних тральщиків і 6 підводних човнів, планується придбання нових фрегатів і спільно з Німеччиною – підводних човнів;

Швеція: 11 ракетних корветів (у т.ч. 5 малопомітних), 7 мінних тральщиків, 12 бойових і патрульних катерів і 5 підводних човнів (у т.ч. 2 – з повітронезалежними силовими установками);

Данський патрульний фрегат *Thetis*

Фінляндія: 8 патрульних кораблів, 4 ракетні катери (після модернізації доозброєні легкими протичовновими торпедами і гідролокаторами змінної глибини), 6 мінних загороджувачів, 13 мінних тральщиків, 2 десантних корабля і до 10 десантних катерів. Триває будівництво 4-х нових багатоцільових корветів і 17 десантних катерів;

Литва: 4 патрульних корабля, 1 корабель управління і 3 мінних тральщика.

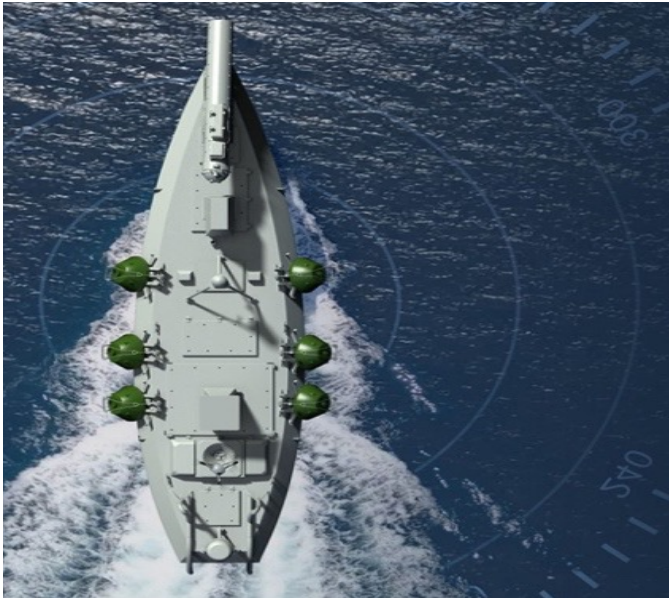
Латвія: 2 мінних загороджувача, 5 патрульних кораблів, 4 мінних тральщика і 6 патрульних катерів. Триває модернізація тральщиків з заміною протимінного озброєння на комплексну безпілотну систему пошуку і знешкодження мін (*Unmanned Mine Countermeasures Integrated System, UMIS*).

В грудні 2024 року завершилися випробування нового мінно-торпедного БЕК *Vidar FP*, здатного нести 6 мін загородження або 2 торпеди, легку і важку. Поряд з цим, планується придбати протикорабельні крилаті ракети берегового базування.

Естонія: корабель управління, 3 мінних тральщика і 5 патрульних катерів. Тривають роботи в напрямку створення власних безекіпажних бо-

йових катерів, перший з них має бути готовий 2026 року. У 2021 році повідомлялось про рішення закупити протикорабельні ракетні комплекси BLUE SPEAR (5G SSM) з дальністю стрільби до 290 км. Також Естонія закупила у Фінляндії морські міни.

Кораблі ВМС країн Балтії беруть активну участь у 1-й постійній протимінній групі НАТО (*Standing NATO Mine Countermeasures Group One, SNMCMG1*). Основною платформою для співробітництва флотів країн Балтії є військово-морська ескадра BALTRON (*Baltic States Naval Squadron*), створена 1998 року для «забезпечення постійних можливостей швидкого реагування на морі як в мирний час, так і під час кризи».

Литовський мінно-торпедний БЕК Vidar FP під час випробувань.

Насамкінець, у м.Редзиково на півночі Польщі з 2024 року функціонує американська база ППО-ПРО, яка у випадку війни разом з дислокованими в Польщі і Балтії контингентами Армії США напевно не залишиться осторонь.

Як бачимо, порівняння сил на морі явно не на користь БФ, який в нових геополітичних реаліях являє собою лише жалюгідну тінь колишньої могутності. Навіть флоти Швеції і Фінляндії разом мають кількісну і якісну перевагу над БФ, поступаючись лише ракетним потенціалом берегових частин. А в цілому флоти союзників по НАТО мають на Балтиці тотальну кількісну і якісну перевагу над БФ і це без урахування потенціалу інших країн Альянсу. То ж говорити про бодай

якісь наступальні дії Кремля в регіоні поки не доводиться.

Звертає на себе увагу наявність у складі ВМС союзників великої кількості мінних загороджувачів і протимінних тральщиків – це пряме свідчення готовності до широкого застосування у разі конфлікту мінної зброї для блокади російських портів і морських комунікацій. Адже в умовах мілководної Балтики мінна зброя завжди відрізнялась високою ефективністю.

Потенційні сценарії для Балтійського ТВД

Морський напрямок агресії московитів передбачає кілька основних моментів, зумовлених розвитком обстановки, на які слід звернути увагу. За експертними прогнозами, БФ у випадку відкритого конфлікту на Балтиці спробує за підтримки авіації завоювати панування на морі і в повітрі, щоб змінити обстановку на власну користь, забезпечити собі свободу дій і комунікацій та диктувати умови НАТО.

По-перше, для панування на Балтиці і забезпечення власних морських комунікацій між Санкт-Петербургом/Кронштадтом і Калінінградом росіянам буде потрібно спочатку захопити Готланд (330 км від Калінінграду) і Аландські острови, а потім утримати їх.

Захоплення Готланду з наступним розміщенням на острові ударних і зенітних ракет дозволить росіянам блокувати силами НАТО доступ до основних портів країн Балтії і Польщі з моря і з повітря (обмеження доступу А2/АD). Мета блокади – унеможливити логістику і перекидання морем підкріплень і бойової техніки країн НАТО.

По-друге, блокада БФ портів країн Балтії і Польщі, де дислоковані Сили передового базування Альянсу, відбуватиметься синхронно із вторгненням на суходолі. За планами Кремля, блокада прискорить захоплення країн Балтії і частини території Польщі, щоб в подальшому диктувати Заходу власні умови припинення війни.

По-третє, наявність у складі БФ носіїв КР «Калибр» – (сумарний залп до 80 ракет) дозволяє тримати під прицілом цілі майже на всій території Європи і завдавати точкових ударів по найбільш важливих з них.

Також, з урахуванням географічного фактору, росія спроможна ефективно домінувати на значних ділянках акваторії Балтики і у повітрі, з використанням ракетних комплексів, розміщених в Калінінградській та Ленінградській областях.

Передусім, це ОТРК «Искандер-М» з дальністю дії до 500 км (або 2000 км – у версії «Искандер-К»), здатні уражати стаціонарні або мобільні цілі майже на всій території Швеції та від південної Польщі до центральної Фінляндії. До того ж, «Искандер-М» може нести ядерну бойову частину.

Крім того, на території Калінінградського ексклаву дислокуються берегові ракетні комплекси «Бастіон-П» з надзвуковими крилатими ракетами П-800 «Оникс» (дальність дії понад 500 км) та «Бал» з ракетами Х-35 «Уран» (до 260 км).

По-четверте, БФ готується до масштабного використання на Балтиці бойових безкіпажних катерів (дронів). Відомо про створення в рф до 7 різних проектів БЕК і формування полків морських дронів. З території Калінінградської області БФ морські дрони можуть загрожувати не лише кораблям, а й у першу чергу об'єктам критичної морської інфраструктури прибережних країн ЄС і НАТО.

23-27 липня ц.р. в рамках навчань «Июльский шторм» кораблі БФ вперше відпрацьовували алгоритми відбиття атак надводних дронів та демонстрували використання останніх з показовим підривом дроном-камікадзе плавучої мішені.

Російський ВДК «Александр Шабалин» пр.775.

Тим не менше, для реалізації усього зазначеного, передусім, здійснення несподіваної висадки більш-менш серйозного морського десанту на Готланд БФ критично бракує сил і засобів. Його морська піхота задіяна у війні проти України, а 3 з 4-х ВДК в лютому 2022 року перейшли на Чорне море для участі у стратегічному морському десанті на Одесу, який так і не відбувся. Один з них («Минск») 13 вересня 2023 року був знищений прямим влучанням КР Storm Shadow в Севастополі.

Перспективи повернення решти, що зараз ховаються в Новоросійську, на Балтику залежать від термінів завершення війни і відкриття турецьких проток. БФ не може розраховувати і на перекидання ВДК з Північного флоту, де також бракує таких кораблів з аналогічних причин.

Таким чином, зараз у росіян на Балтиці є лише один ВДК («Александр Шабалин»), 2 МДК на повітряній подушці, 9 десантних катерів і один есмінець для вогневої підтримки, а цього для висадки навіть тактичного десанту недостатньо.

Слід відзначити також слабкість протичовнових і протимінних сил БФ, до того ж, розділених по двох локаціях. Як наслідок, це полегшить союзникам (Швеція, Фінляндія, Польща, Естонія і Латвія) використання у разі конфлікту на морі мін загородження, у т.ч. шляхом прихованого мінування з підводних човнів або морських дронів. Йдеться про перекриття підходів до Готланду та Аландських островів, основних портів рф та Фінської затоки.

Цікаво, як під час цьогоорічних навчань BALTOPS-25 на Балтиці шведи показали присутність в районі малошумного підводного човна *Södermanland*, делікатно повідомивши про... вичерпання на борту субмарини запасу кави для кавоварки(!). Вона спливла на поверхню і, отримавши каву від моряків британського корабля *Dasher*, занурилась і навчання продовжили.

За експертними оцінками, унеможливлення російського десанту на Готланд і Аланди є ключовою умовою утримання ініціативи на морі, стримування агресора і примусу до миру. Адже в такому випадку, якщо конфлікт не вийде за межі Балтики, на БФ чекатиме перспектива блокади його розділених сил в базах і загроза знищення

кораблів біля власних причалів. Ба більше, залежно від обстановки, сили Альянсу можуть навіть відносно легко захопити Калінінградський ексклав.

У разі виходу конфлікту за межі Балтійського ТВД, це зумовить завдання союзниками ударів на випередження також по інших стратегічних військових цілях, складах, арсеналах, базах Північного флоту тощо. Але це вже окрема історія.

В російських штабах ретельно вивчають досвід програшної для них війни на Чорному морі і приходять до невтішних висновків, що само перебування БФ на Балтійському морі, яке в бойових умовах буде наскрізь прострілюватись ракетами з обох берегів і з повітря, є дуже ризикованим. Визнається, що БФ «опинився у смертельній небезпеці», але єдиної думки, що з цим робити, поки немає.

Посилити БФ і досягти паритету з силами НАТО нереально за визначенням через брак і часу, і ресурсів. Залишається вивести кораблі БФ у більш безпечну акваторію. В рамках нещодавніх навчань «Июльский шторм» два МРК переходили аж на Ладозьке озеро, під прикриття систем ППО.

Російські експерти вже міркують, чи не варто за нових геополітичних умов переглянути роль і місце БФ в системі збройних сил і відповідно переформатувати його сили і засоби. Зокрема, на Балтиці пропонують залишити лише малі кораблі-носії «калібрів», а корвети і фрегати передислокувати на інші флоти.

Зазначене дає підстави для висновку, що спроба військової провокації або локальної війни на Балтиці матиме для Кремля фатальні наслідки. Адже окрім можливих суто військових втрат, це паралізує його нафтовий і газовий експорт, перекриє морські шляхи сполучення, контейнерний транзит (до 52%), заблокує до 40% національного потенціалу суднобудування тощо.

Насамкінець, потенційно можливе, за певних умов, оволодіння силами Альянсу Калінінградським ексклавом, його повна ізоляція і демілітаризація матиме наслідки геополітичного рівня. І тоді не можна виключати, що донедавна сміливі експертні прогнози про можливість виникнення на цій території нової, незалежної європейської країни раптом не перетворяться на реальність.

Михайло Гончар,
президент Центру «Стратегія XXI»

Як захистити Європу з моря: уроки російсько-української війни для зони Балтики та Північномор'я

(з доповіді в Німецькому центрі Маршалла 7 жовтня 2025 р., Гарміш-Партенкірхен)

“Стаття присвячена російським підходам до дій на морі, особливо, в контексті ураження європейської критичної інфраструктури, розташованої як в морській, так і в прибережній зонах. Численні випадки появи невідомих дронів як в зоні Балтійського та Північного морів, так і над низкою аеропортів, військових баз та підприємств ОПК в країнах Західної Європи, актуалізують тему війни на морі та захисту критичної інфраструктури. Передусім, це стосується енергетичної інфраструктури і тих загроз, які створює росія для Європи в зонах її концентрації в прилеглих до континенту морях.

Доктринальна логіка противника

Морська доктрина РФ, затверджена 2022 р., вказує як на можливість проведення гібридних операцій, так і легалізує застосування військової сили в важливих для Росії районах Світового океану:

«103. Российская Федерация для реализации и защиты своих национальных интересов:

26) в жизненно важных районах (зонах) Мирового океана, наряду с политическими, дипломатическими, экономическими и информационными методами, в полном объеме использует военно-силовые методы, включая военно-морское присутствие, демонстрацию флага и силы, при необходимости применяет военную силу...»

На поточному етапі війни Росії проти Європи, Москва зосереджена на діях гібридного характеру. Основні ризики в період ведення війни гібридного типу зводяться до:

- кібер-ураження енергетичних мереж;
- прихованих диверсійних дій, замаскованих під технічні інциденти;
- прямих диверсійних дій анонімних виконавців.

При переході до конвенційної війни основний ризик пов'язаний з кінетичними впливами на ключові об'єкти інфраструктури з метою їх дисфункції та/або їх захоплення. На прикладі російської агресії проти України ви можете бачити як це здійснюється. Захоплення Запорізької АЕС і подальший ядерний шантаж України та Європи загрозою ядерного інциденту, систематичні ураження електрогенерації, енергетичних мереж, паливних баз, НПЗ, газокompресорних станцій, портових об'єктів. Це робиться шляхом масованих комбінованих повітряних атак із застосуванням дронів, крилатих та балістичних ракет, а в прифронтовій зоні – застосуванням авіацією КА-Бів, а сухопутними силами далекобійних РСЗВ. АЕС Фінляндії та Швеції «комфортно» розташовані для їх захоплення морським десантом.

Для ефективного застосування сил і засобів необхідно забезпечити відповідні розвідувальні можливості. Командування ВМФ РФ з середини минулого десятиліття чітко поставило за мету «построить более крупные системы подводного наблюдения на Балтике, на Севере и Дальнем Востоке». Той хто має більше «очей та вух» в морі, той в ньому і переважає. В зоні Арктики, Карському та Баренцевому морях росія створює систему підводного моніторингу «Гармонія».

Морська колегія Росії, яка традиційно була підпорядкована уряду РФ, після прийняття Морської доктрини тепер функціонує як орган при президенті РФ. Це вказує на зростання пріоритетності для Росії морської політики. Колегію очолив давній соратник Путіна Ніколай Патрушев. Показово, що в цьому, 2025 році за дорученням Путіна проєкт Північного морського шляху трансформований в Трансарктичний транспортний коридор – від Владивостока на сході до Санкт-Петербурга і Калінінграда на заході. Паралельно, це коридор також від портів Китаю до європейських портів. Така собі російсько-китайська синергія. Такий підхід цілком вписується в політику «повороту на Восток», проголошену десять років тому Путіним. Це означає, що західний кінець Трансарктичного коридору, тобто, моря Баренцеве, Норвезьке, Північне та Балтійське будуть в зоні особливої уваги з точки зору забезпечення Кремлем безпечних умов в російському їх розумінні, оскільки «агресивні НАТО та ЄС» домінують в цих морях. Альянс «агресивно розширився» і «поглинув» нейтральні Фінляндію та Швецію, чим створив додаткову загрозу для Росії. А тому росія має відповісти на загрози, що виникли. Така логіка Кремля.

Європа оточена морями. Моря навколо Європи насичені критичною інфраструктурою – волоконно-оптичними лініями зв'язку, енергетичними кабелями, газопроводами, видобувними платформами. Особливо це стосується зони західної Балтики та Північного моря. На узбережжі чи неподалік розташовані АЕС, СПГ-термінали, нафтотермінали, офшорні вітропарки. Росія розглядає усе це як критичні вразливості Європи. Насправді, це так і є.

Чорноморські особливості дій росії

Як може діяти росія в морях навколо Європи, можна побачити значною мірою, на прикладі її дій в Чорному морі з самого початку агресії проти України в 2014 році.

Гібридна окупація українського півострова Крим вийшла за його межі. В північно-західному секторі Чорного моря російський спецназ захопив на початку березня 2014-го українські газові бурові та видобувні платформи. Вони, як цивільна

інфраструктура, не були захищені ніяким чином. В подальшому на низці захоплених платформ окупантами було змонтовано радіолокаційне обладнання – РЛС типу «Нева». Мета – контроль повітряного та надводного простору північно-західного сектору моря між Кримом та узбережжям Одеського регіону.

В ході бойових дій в Чорному морі після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, на платформах було розміщено обладнання для ведення радіотехнічної розвідки та засоби РЕБ. Також окремі платформи служили пунктами проміжного складування технічних засобів та амуніції для диверсійних дій російського спецназу на українському узбережжі. У червні 2023 року ВМС ЗСУ з берегових ракетних комплексів «Нептун» завдали ракетних ударів по платформах, а у вересні спецназ Головного управління розвідки Міністерства оборони України реалізував успішну операцію по зачистці цих пунктів. В подальшому, періодично робляться контрольні рейди, коли з'являються ознаки перебування ворожих сил і засобів на платформах.

Розглянемо зону Балтики та Північного моря, які є морями НАТО та ЄС. Обидва моря формують одну з найгустіших у світі мереж підводної цифрової інфраструктури, що сполучає країни Європи з глобальними інтернет-магістралями. **В Балтійському морі:** ~10 тис. км підводних телекомунікаційних кабелів, в **Північному** до ~30 тис. км.

В Північному морі нараховується **понад 1200 нафтових і газових платформ** різних типів, 35 основних підводних газопроводів високого тиску, 10 магістральних силових кабелів, що передають 35 ГВт електроенергії (еквівалент 35 стандартних атомних енергоблоків), понад ~4000 вітротурбін офшорних парків, понад 70 телекомунікаційних оптико-волоконних кабелів. Балтійське море має меншу насиченість підводною інфраструктурою – 2 функціонуючих підводних газопроводи, 6 основних силових кабелів, що передають 3,9 ГВт потужності, понад 30 телекомунікаційних кабелів, близько 700 вітротурбін загальною потужністю 3,1 ГВт.

Беручи до уваги таку щільність критичної інфраструктури як на дні морському, так і навколо мо-

рів, завдання її захисту від зловмисних дій уявляється доволі складним. Особливо, якщо взяти до уваги удосконалені технології ведення війни гібридного типу, коли ви не можете чітко визначити що сталося – технічна аварія чи спланована диверсія, замаскована під технічну аварію. **Так, до цих пір немає публічно підтвердженого остаточного вердикту, який би довів, що конкретні дії були навмисно здійснені російською державною агенцією або її проксі в усіх випадках розриву якорями суден телекомунікацій, силового кабеля та газопроводу на дні Балтики протягом 2022-2024 р.р.**

Джерела загроз

Захистити тисячі об'єктів енергетики та десятки тисяч кілометрів підводних комунікацій, вести ефективний моніторинг їхнього стану та стану середовища поблизу, не уявляється реалістичним, хоч які сучасні технічні можливості у сполученні з ІІІ не були би задіяні. До речі, вивести з ладу високовартісну вітроустановку вітропарку не так вже й складно й зовсім недорого. Один frv-дрон з кумулятивним зарядом вартістю 1000-2000 євро виведе з ладу вітротурбіну потужністю 10 МВт, яка коштує приблизно 20 млн. євро.

Краще визначити джерела загрози для такої інфраструктури, щоб тримати їх в полі постійного моніторингу і бути готовими протидіяти противнику. Відповідь на питання де перебувають джерела загрози не потрібно довго шукати. В зоні Балтики – це **561-й морський розвідувальний пункт спеціального призначення Балтійського флоту РФ.** Військове містечко розташоване в історичній садибі часів Пруського тевтонського ордену, яка відома як «садиба Гаффкен». Завдання 561-го МРП – проведення спеціальних і розвідувальних операцій з використанням підводних розвідників-водолазів, підводне мінування, розвідувально-диверсійна діяльність в акваторії портів, на рейдах, захоплення суден і берегових споруд. **Захоплення принаймні однієї з АЕС в зоні Балтики дасть можливість шантажу ЄС і НАТО.**

В складі Північного флоту є 420-й морський розвідувальний пункт спеціального призначення. Основним завданням 420 МРП визнача-

лося у взаємодії та з використанням спеціальних суден Головного управління глибоководних досліджень МО РФ виведення з ладу елементів американської протичовнової системи SOSUS (*SOund SURveillance System*), підводних кабелів, диверсії на берегових акустичних станціях, здійснення диверсій на підводних трубопроводах, силових кабелях, оптоволоконних мережах в Північній Атлантиці і Західній Арктиці в межах зони відповідальності Північного флоту РФ.

І звичайно ж слід мати на увазі Головне управління глибоководних досліджень (ГУГД) МО РФ, розташоване в Петергофі, поблизу Петербурга. Це одна з найбільш засекречених військових частин МО РФ, що планує та займається спеціальними підводними операціями, має спеціальний флот, що налічує 50 одиниць надводних та підводних засобів. Гідронавти ГУГД займаються розвідувальною діяльністю – прослуховують кабелі зв'язку, встановлюють на морському дні різноманітне обладнання, а також займаються плануванням та завчасною підготовкою масштабних диверсій на трансатлантичних волоконно-оптичних лініях зв'язку між Європою та Північною Америкою на певний час «Ч», коли росія вирішить завдати прямого чи гібридного удару по НАТО.

Слід звернути увагу і на спеціальні засоби, якими володіють сили російських флотів для ведення диверсійних дій. Це не тільки штатні сили і засоби, що перебувають на балансі флотів російського ВМФ чи МО. Є низка цивільних засобів, які використовуються Росією для військових цілей. Лише один приклад. Коли у 2021 році адміністрація Байдена дала можливість Росії завершити проект газопроводу «Північний потік-2», в зоні його добудови на Балтиці з'явилась відповідна флотилія суден технічного флоту для виконання трубоукладальних робіт. Разом з ними у складі флотилії були й інші судна. Зокрема, від Морської рятувальної служби Федерально-го морського агентства Міністерства транспорту РФ були направлені багатофункціональні аварійно-рятувальні судна «Спасатель Карев» та «Бахтемир». Це цілком логічно, щоб аварійно-рятувальні судна були поблизу. Однак, усі ці «спасатели», насправді, є суднами подвійного призначення і можуть використовуватися як у

цивільних, так і військових цілях. Для виконання спецзавдань на борт береться спецкоманда.

Так ось, в ході завершального етапу робіт з добування газопроводу ПП2 на борту означених суден були помічені та ідентифіковані військовослужбовці окремих спеціальних частин МО РФ та Військово-морського флоту, зокрема, з Головного управління глибоководних досліджень, з 313-го Окремого загону спеціального призначення по боротьбі з підводними диверсійними силами та з 342-го аварійно-рятувального загону Балтійського флоту, що базуються в м. Балтійськ.

Зведена група спеціального призначення в кількості 18 осіб перебувала по чергово на борту цих суден. Оснащення цих суден містить телекерувані підводні апарати МСС-3000, що дозволяють працювати на глибинах до 3000 м. Також судна можуть комплектуватися підводними апаратами з маніпуляторами, оснащеними спеціальними ножами та кабелерізами, за допомогою яких підводна інфраструктура може бути пошкоджена чи виведена з ладу.

Підвищена активність групи спостерігалась у ВМЕЗ Данії та Німеччини в зоні проходження підводних ВОЛЗ «Baltica» (сполучає Польщу, Швецію, Данію) та «Denmark – Poland 2» (сполучає Польщу з о-вом Борнгольм). Судячи з усього, група виконувала рекогносцировочні роботи з підготовки до встановлення в подальшому засобів зйому інформації з означених вище європейських ВОЛЗ, а також місць розміщення гідроакустичних станцій для контролю підводного простору західного сектору Балтійського моря.

ВМФ РФ, ГУГД мають у своєму розпорядженні цілу флотилію спеціалізованих дослідницьких та допоміжних суден, які можуть бути носіями також безпілотних підводних апаратів. І мова тут йде не тільки про добре усім відомі гідрографічні кораблі типу «Янтарь» чи «Адмирал Владимирский». Окрім суден-рятувальників, до виконання завдань спеціальні частини ВМФ РФ практикують залучення й інших типів цивільних суден – танкерів, суховантажів, риболовецьких траулерів, які раптом починають «ловити рибу» поблизу зони навчань НАТО. Ймовірно, що неідентифіковані дрони в повітряному просторі Данії, Швеції, Норвегії, не могли там з'явитись

без морської платформи. Найбільш імовірно, що такою платформою міг бути контейнеровоз. Тим більше, що якраз саме приховане переміщення і старт дронів найкраще відпрацьовані саме з контейнерів, якщо пригадати як запускаються «Шахеда».

Росія має і продовжує розробляти номенклатуру розвідувальних та ударних підводних дронів, а також і ударних надводних. Можливості ворога були продемонстровані у вересні в дельті Дунаю, коли атакою МБЕК був знищений корабель розвідки ВМС України. Поразки, яких зазнав російський надводний флот у бойових діях проти України на Чорному морі, не повинні породжувати зайві ілюзії щодо неефективності його в морських глибинах.

Уроки війни

Які уроки з триваючої вже 12-й рік російсько-української війни можна зробити в контексті реагування на реальні та потенційні загрози?

Урок №1 полягає в посиленні розвідувальних та контррозвідувальних спроможностей західних альянсів. Це можна назвати «знати більше про хижака, не даючи йому змоги знати більше про мисливця».

Урок №2 полягає в тому, що цивільна морська нафтогазова інфраструктура (платформи) має бути підготовлена належним чином для захисту від військового нападу, навіть якщо він здається малоймовірним. Це називається «захиститись від хижака». З огляду на український досвід війни з Росією, офшорні об'єкти морської інфраструктури, окрім звичайних заходів патрулюваннями повітряними та морськими силами прилеглої зони, мають бути:

- **прикриті** периметром гідроакустичних засобів контролю підводного простору в ближній зоні для своєчасного виявлення небезпечної підводної активності;
- **захищені** інженерними засобами (бонові загородження, підводні сітки) від морських дронів та мін противника;
- **обладнані** засобами РЕБ для протидії можливим дронним атакам як з повітря, так і з моря;

- **прикриті** засобами ППО ближньої дії та малокаліберними автоматичними гарматами для ураження морських ударних дронів, що мають розміщуватись на видобувних платформах або ж на мобільних морських платформах, оснащених автоматичними гарматами чи ракетами ближнього радіусу дії (типу Магура);
- **оснащені** надійними засобами кібер-захисту телекомунікацій.

Урок №3 полягає в пошуку та ліквідації таємно встановлених ворожих «вух» та «очей» в зонах розміщення критичної інфраструктури. Це називається «закрити очі й вуха хижаків».

Урок №4 — Місця дислокації та маршрути переміщення спеціальних суден, за допомогою яких можуть здійснюватись диверсії, відомі. Їх не так багато. Вони мають бути виведені з ладу або ж знищені в Час «Ч». Це називається «відрубати лапи хижаку». Наприклад, згадані судна-«спасатели» в мирний час їх переміщення має бути під контролем, а у воєнний час вони є законною воєнною ціллю і підлягають знищенню чи, принаймні, ураженню, де б вони не були. 10 вересня в районі Новоросійська атакою українського БПЛА був уражений «Спасатель Ильин» - судно того ж проекту, що й згадані інші.

Урок №5 полягає в тому, щоб не допустити захоплення противником офшорних об'єктів. У випадку їх захоплення вони мають бути під вогневим контролем з тим, щоб не дати противнику використовувати їх у цілях сприяння веденню

бойових дій. Це називається «позбавити хижаків засідки».

Урок №6 — Необхідно підготувати заздалегідь список цілей для ураження на території ворога, по яких має бути завдано негайного диспропорційного удару у відповідь на його агресію. Це називається «підпалити берлогу хижаків».

Урок №7 — Необхідно знати де перебувають командири спецпідрозділів ворога, їхні маршрути пересування, щоб в Час «Ч» ліквідувати їх і таким чином дезорганізувати дії на початковому етапі. Це називається «обезголовити хижаків».

Найкраща відповідь для ворога на його підпорогові дії – не тільки створити проекцію асиметричної загрози для нього, але й діяти, в тому числі, дзеркально в певних випадках. Як відомо, Путін якось зазначив, що ленінградська вулиця навчила його принципу «бий першим!», що він і постійно робить. Цей принцип слід обернути проти Росії. Робити це потрібно в асиметричний спосіб — «дій превентивно і непомітно, бий там, де ворог не очікує». Реасетіме завершився для Європи, wartime зараз. Стара латинська істина «*nullum magnum periculum sine periculo vincitur*» провіщає «жодна велика небезпека не долається без небезпеки». Європа має діяти превентивно, а не реактивно. Потрібно бути готовими «рубати лапи хижаку», перш ніж він нападе на вас. Самостримування Європи і Заходу в рамках хибної антиескалаційної моделі поведінки щодо хижаків – шлях до самознищення.

Оксана Іщук,
Виконавчий директор,
Центр глобалістики «Стратегія XXI»

Трансформація архітектури енергетичної безпеки в Чорноморському регіоні

“ За останні роки енергетична співпраця в чорноморському регіоні зазнала докорінних змін. Причиною цих змін, як і загалом змін енергетичного ландшафту на території ЄС, стала війна росії в Україні, що призвела до зменшення імпорту енергоносіїв з рф, імплементації курсу ЄС на повну відмову від російських енергоресурсів проголошеного у плані RePowerEU, відмови України від транзиту російського газу, санкційної політики.

«Стале зростання» з метою створення енергетичних коридорів між ЄС, Південним Кавказом та Центральною Азією стало одним з трьох ключових напрямків нової Чорноморської стратегії ЄС, опублікованої у травні 2025 р [1]. Плани з реалізації проектів зеленої енергетики, такі як флагманський проект Black Sea Energy – підводний кабель по дну Чорного моря між Азербайджаном, Грузією, Румунією та Угорщиною мають бути здійснені в перспективі 2027-2030 років. Газ і нафта, а також інфраструктура їх передачі на сьогодні лежать в основі енергетичних коридорів в чорноморському регіоні.

Справжніми геймчейджерами енергетичної безпеки в регіоні Чорного моря за останні роки стали Румунія та Туреччина, в силу розробки власних покладів природного газу на шельфі і переосмисленні використання вуглеводневої інфраструктури. В березні 2025 р. OMV Petrom, румунське дочірнє підприємство австрійської OMV AG і ROMGAZ, найбільший виробник і основний постачальник природного газу в Румунії, оголосили про початок буріння свердловин для розробки та експлуатації родовищ природного газу Pelican Sud і Domino в периметрі Neptun Deep, розташованому в 160 км від узбережжя Чорного моря. Оціночні обсяги видобутку оператор родовища оцінює на рівні понад 100 млрд куб.м [2]. Перший газ має піти у 2027 році з поступовим виходом на темпи видобутку у 8 млрд куб.м на рік, що еквівалентно майже половині від обсягів російського газу, які прокачуються трубопроводним шляхом на європейський ринок через єдину

на сьогодні функціонуючу артерію – «Турецький потік».

Запуск проекту в комерційне виробництво має змінити профіль Румунії на енергетичному ринку Європи на другого за величиною після Норвегії експортера мережевого газу. В цьому контексті слід зазначити, що газ з проекту Neptun Deep Black Sea має замінити певну частку російського газу з 2027 р. в структурі імпорту Німеччини, найбільшого споживача природного газу в ЄС, відповідно до угоди між німецькою компанією Uniper та OMV Petrom.

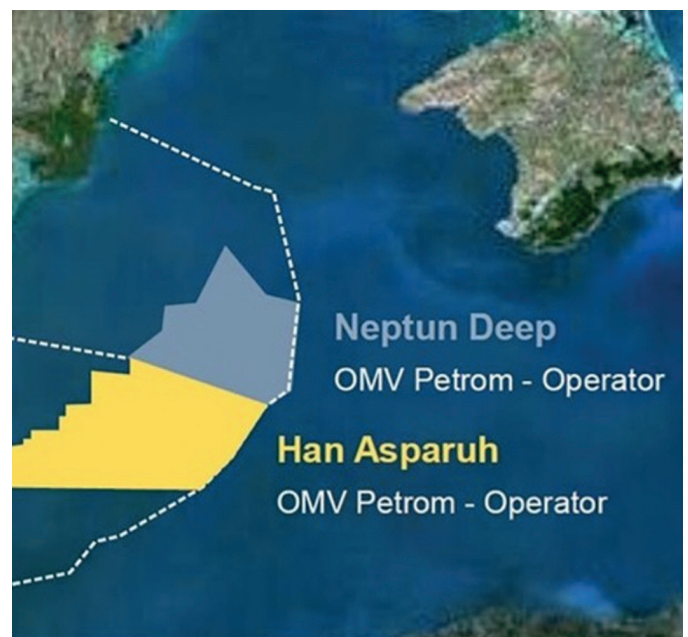

Рис 1. Родовища Neptun Deep і Han Asparuh в румунському і болгарському секторах Чорного моря.
Джерело: OMV Petrom

OMV Petrom також є оператором родовища «Хан Аспарух», розташованого в болгарському секторі Чорного моря (див. рис.1). Ізраїльська NewMed Energy через своє дочірнє підприємство NewMed Energy Balkan має частку 50% участі в проекті. Бурова кампанія запланована на 4-й квартал 2025 року. Раніше повідомлялось, що оціночні запаси блоку зараз невідомі, проте за деякими оцінками можуть складати від 210 до 510 млрд куб.м. природного газу. Пробуксовування проекту в болгарському секторі Чорного моря пов'язано з браком інвестицій, а також з виходом світового мейджора французької компанії Total Energies та іспанської Repsol. Два перспективних газових родовища «Вінех» та «Крум» в межах блоку «Хан Аспарух» мають оціночний потенціал видобутку 5 і 8 млрд куб.м. щорічно в перспективі 2030-2040 рр., що є набагато більше ніж споживання болгарської економіки – близько 3 млрд куб.м. на рік – а відтак, в разі підтвердження запасів і інвестицій в газовидобувну інфраструктуру, це також може додати певні обсяги газу на європейський ринок.

Болгарський блок «Хан Аспарух» примикає до флагманського турецького родовища Сакар'я.

Загалом оціночні запаси природного газу Туреччини в Чорному морі є понад 700 млрд куб.м [3]. Перший газ вже було видобуто у квітні 2023 року, а у 2025 році щоденний видобуток на Сакар'ї за повідомленнями мініенерго Туреччини склад 9,5 млн куб.м. газу [4]. Введення другої черги родовища у промислову експлуатацію турецьким оператором ТРАО має покрити орієнтовно 30% споживання природного газу Туреччиною до 2030 року за оцінками Wood Mackenzie [5]. Відтак, в перспективі 2030 року потреба в імпорті газу Туреччиною зменшиться втричі. Газ з росії Туреччина отримує через трубопроводи «Турецький потік» і «Блакитний потік», а також незначні партії російського газу у скрапленому вигляді. За 2024 рік постачання до Туреччини російського газу склало за повідомленнями ЗМІ 21,5 млрд куб.м [6]. З огляду на те, що сумарно потужності експорту трубопроводним шляхом з рф в Туреччину складають 31,75 млрд куб.м. (15,75 млрд куб.м газу з «Турецького потоку» для Туреччини і 16 млрд куб.м. – «Блакитний потік») можна зазначити, що за 2024 рік третина цих потужностей була недозавантажена. Подальша розробка родовища Сакар'я ще більше послабить роль російського газу на турецькому ринку.

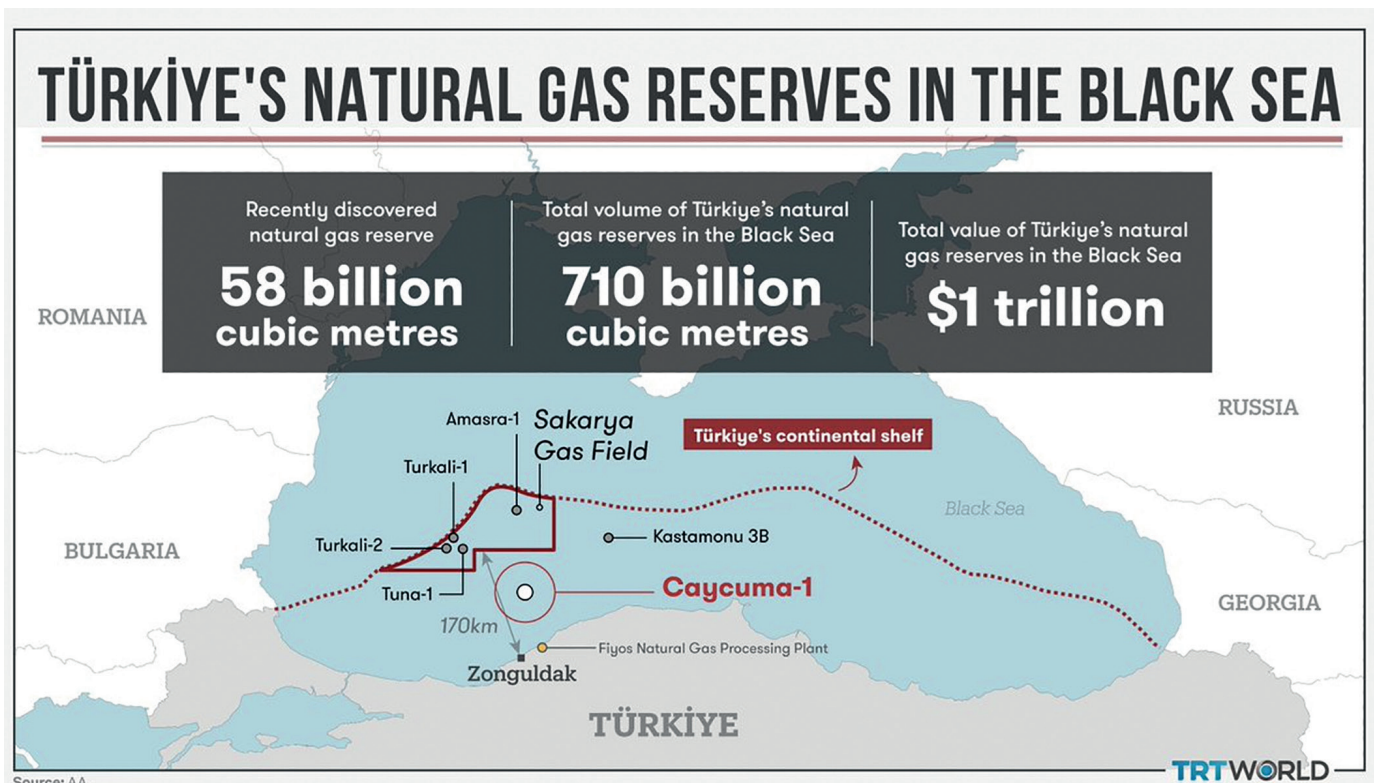

Рис. 2. Поклади природного газу Туреччини в Чорному морі
Джерело: Anadolu Agency

Відхід «Газпрому» від ідеї участі в проєкті Турецького газового хабу є яскравим прикладом укріплення енергетичних амбіцій Туреччини в чорноморському регіоні [7]. Небажання Туреччини надавати «Газпрому» права для спільного маркетингу газу із збереженням за собою виключного права самостійно продавати газ і зведенням ролі «Газпрому» суто до постачання ресурсу, змусили росіян відмовитися від ідеї розширення останнього «містка» в Європу і від планів будівництва нових трубопроводів в Чорному морі. Не останню роль тут зіграла і банальна відсутність коштів на будівництво на фоні збитків «Газпрому».

Амбіції Туреччини стати регіональним енергетичним вузлом зародились ще на початку 2000-х, в основі їх – сприятливе географічне положення, її зацікавленість в поглибленні зв'язків з європейськими енергетичними ринками та розширення інфраструктури з країнами Центральної Азії. Туреччина продовжує розвивати ідею створення газового хабу, орієнтуючись в якості пріоритетного партнера на азербайджанську SOCAR, частка газу якої в структурі імпорту газу Туреччиною у 2024 р. склала близько 20%. П'ять терміналів імпорту СПГ Туреччини – три плавучі установки для зберігання та регазифікації та дві наземні – мають сукупну потужність регазифікації 161 млн м³/добу, за даними оператора мережі Botas, або близько 58 млрд куб. м. газу щорічно [8], що дає можливість не лише диверсифікувати портфель імпорту окрім американського СПГ, скрапленим газом з Алжиру та Оману, а й абсорбувати обсяги катарського скрапленого газу, які додатково з'являться на ринку у 2026 році. Так, Катар, будучи другим виробником СПГ у світі після США, з другої половини 2026 року має плани розширити виробничі потужності родовища North Field East з поточних 77 млн тонн на рік до 110 млн тонн на рік, що призведе до появи нових обсягів на світовому ринку, і зокрема й в чорноморському регіоні.

Припинення транзиту російського газу українською газотранспортною системою 1 січня 2025 р. не вплинуло ні на енергетичну безпеку країн регіону, ні на споживчі ціни на ринку. Загалом в 2024 році ЄС отримав з росії 52 млрд куб.м блакитного палива, з яких 32 млрд куб.м

було доставлено трубопроводами і 20 млрд куб.м – морськими танкерами у вигляді СПГ. Звісно, в порівнянні з рекордним 2019 роком, коли на європейський ринок було поставлено 179 млрд куб.м. російського газу, ці обсяги є незначними, але все ж частка російського газу на ринку ЄС у 2025 році становить приблизно 13% імпорту ЄС, що у грошовому вимірі еквівалентно понад 15 млрд євро на рік [9].

19-й пакет санкцій, затверджений 23 жовтня ц.р., передбачає заборону імпорту російського СПГ – через 6 місяців для короткострокових контрактів і з 1 січня 2027 року для довгострокових контрактів. На спотових ринках ЄС через короткострокові контракти продається близько третини поставок російського скрапленого газу, решта, близько 70% - це поставки СПГ за довгостроковими контрактами, зокрема з терміналу Ямал-СПГ ПАТ «Новатек». Відтак, важливою особливістю даного пакету санкцій є перехідний період, який дається навмисне агресору для адаптації і налаштування обхідних механізмів. Для прикладу, з високою долею ймовірності можна передбачити, що росіяни будуть намагатися створити мережу трейдингових компаній в європейських країнах, навіть попри ймовірну вимогу зазначення джерела походження газу. Наприкінці жовтня Рада ЄС в своєму комюніке зазначала: «Запропонований регламент запроваджує юридично обов'язкову поетапну заборону на імпорт як трубопровідного газу, так і скрапленого природного газу (СПГ) з росії, з повною забороною, яка застосовуватиметься з 1 січня 2028 року. [10]» Це має наслідки для чорноморського регіону: зокрема в Болгарії вже закладається підґрунтя для зміни власників «Турецького потоку». В середині 2025 р. одіозний політик Бойко Борисов, колишній прем'єр міністр Болгарії, повідомляв, що країна веде переговори з американським хедж-фондом Elliot Management про придбання та можливу модернізацію болгарської частини «Турецького потоку». Де юре, буде змінена структура власників та трейдерів в ланцюгу поставки російського газу на європейський ринок, де факто – експорт російського газу на європейський ринок продовжиться, для чого закладаються вже зараз механізми обходу майбутніх санкцій.

Аналогічна ситуація складається і по нафті.

Санкції, оголошені наприкінці жовтня ц.р. Офісом з контролю за зовнішніми активами Мінфіну США проти 34 дочірніх підприємств компаній ПАТ «НК Роснефть» та ВАТ «Лукойл», пов'язані з ризиком організованої симуляції зміни власності, коли може відбутися номінальна передача контролю, яка на практиці зберігає попередній вплив, водночас формально дотримуючись нормативних вимог.

Нафта в чорноморському регіоні

29 липня ц.р. в м. Анкара, Туреччина К.-Ж. Токаєв та Р.Т. Ердоган провели 5-те засідання Ради стратегічної співпраці високого рівня Казахстану та Туреччини, де з-поміж інших питань об-

говорювалось питання взаємодії в енергетичній сфері, зокрема перспективи збільшення експорту нафтопроводом Баку – Тбілісі – Джейхан (Baku-Tbilisi-Ceyhan, BTC). Деталі щодо можливих обсягів збільшення і строків не розкривались. Нафтопровід BTC часто згадується як потенційна альтернатива російським експортним маршрутам, і ця тема, як правило, з'являється в часи політичної напруженості – в літку цього року вона з'явилась на тлі загострення між росією та Азербайджаном, а також на тлі погроз Д. Трампа запровадити вторинні санкції на країни, які купують російські енергоносії (Туреччина третій в світі імпортер російської нафти). В цій парадигмі і слід розглядати поживавлення навколо теми транзиту казахської нафти через BTC.

Довідково: BTC почав працювати в червні 2006 року, був побудований трубопроводною компанією Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline company (BTC Co), що експлуатується ВР. Через Баку-Тбілісі Джейхан (BTC) транспортується нафта з родовища Азері-Чираг-Гюнешли (ACG) та конденсат з Шах-Деніз через Азербайджан, Грузію та Туреччину. Він з'єднує термінал Сангачал на березі Каспійського моря з морським терміналом Джейхан на турецькому узбережжі Середземного моря. Трубопроводом продовжує транспортуватися сира нафта з Туркменістану, Казахстану і навіть незначні обсяги з рф. Поточна пропускна здатність BTC становить 1,2 мільйона барелів на день.

У 2024 році загалом 223 млн барелів сирої нафти було транспортовано через BTC, з яких казахської – 1,4 млн тонн на рік (близько 10,4 млн барелів на рік) – тобто близько 4,5% від завантаженості нафтопроводу. Транспортування казахстанської нафти через BTC здійснюється згідно з Генеральною угодою між SOCAR та АТ НК «КазМунайГаз» від 2023 р., яка передбачає транзит 1,5 мільйона тонн нафти щорічно.

На 2025 р. міністерство енергетики Казахстану схвалило плани експорту 1,7 млн тонн нафти трубопроводом BTC, це стало можливим завдяки минулорічним домовленостям між Казахстаном та Азербайджаном – а саме: 11 березня 2024 р. між АТ НК «КазМунайГаз» та державною нафтовою компанією Азербайджану SOCAR була укладена угода про поступове збільшення транзиту нафти через територію Азербайджану до 2,2

млн тонн на рік. Відтак, нафтопровід транспортує переважаючі обсяги азербайджанської нафти до турецького нафтового терміналу Джейхан, і те, що Азербайджан дозволяє транзит незначних обсягів казахської нафти – це в першу чергу прояв дружніх відносин зі сторони Азербайджану.

Крім того, 15 січня 2025 року SOCAR Midstream Operations LLC підписала угоду з KMG Trading, дочірньою компанією «КазМунайГаз». Згідно з угодою, у 2025 році з родовища Кашаган буде прокачано 240 000 тонн нафти – знову ж таки мізерні обсяги. Першу партію цього палива обсягом 6 тис. тонн було завантажено на танкер у порту Актау в січні 2025 року та доставлено до терміналу Сангачал в Азербайджані.

На фоні нарощування видобутку нафти в Казахстані та перспективи збільшення квоти на експорт в рамках ОПЕК + з травня поточного року, ще в листопаді 2024 р. міністр енергетики Казахстану Алмасадам Саткалієв заявляв, **що Казахстан вивчає можливість збільшення річних поставок казахської нафти через ВТС до 20 млн тонн на рік.**

До 2030 року видобуток нафти в Азербайджані за деякими оцінками може впасти до 25 млн тонн на рік, а експорт — до 20 млн тонн рік, що **відкриває певні можливості для транспортування більших обсягів казахської нафти через ВТС в перспективі наступних 5-10 років.** Для суттєвого збільшення обсягів експорту нафти Казахстан потребує розширення порту Актау і будівництва Транскаспійського нафтопроводу та компресорних станцій – для реалізації останнього потрібно погодження всіх каспійських країн, в тому числі РФ, а для першого – суттєві інвестиції, що власне і відображено у плані розвитку Казахстану до 2029 року. Каспійський трубопровідний

консорціум, що з'єднує казахстанське нафтове родовище «Тенгіз» з нафтовим терміналом «Південна Озерівка» на Чорному морі (поблизу порту Новоросійськ) та через який проходить близько 80% всього експорту нафти з Казахстану, буде й надалі лишатися головним напрямком експорту казахської нафти через інфраструктурні обмеження Казахстану. Згідно з даними державної статистики Казахстану, експорт казахстанської нафти в обхід російських портів склав лише 5,9% від загального обсягу експорту в 32,6 мільйона тонн за перші 6 місяців 2025 року, і ця частка залишилась незмінною з 2024 року.

Особливістю співпраці Казахстану з Азербайджаном у сфері транспортування нафти є те, що країни видобувають нафту дуже різної якості: азербайджанська компанія SOCAR виробляє високоякісну легку нафту сорту Azeri Light, тоді як Казахстан видобуває важку нафту з високим вмістом сірки. Транспортування казахстанської нафти магістральним регіональним трубопроводом Баку-Тбілісі-Джейхан вимагає додаткової роботи для забезпечення якості нафти, або створення механізму «банку нафти».

Однією із опцій для Казахстану є зміна маршруту. В середині липня ц.р. за повідомленнями в азербайджанських ЗМІ міністр енергетики Казахстану Єрлан Аккенженов заявляв про переговори з SOCAR щодо відновлення нафтопроводу Баку-Супса, який був призупинений з березня 2022 року. Перезапуск трубопроводу Баку-Супса значно полегшить транзит нафти для обох країн, оскільки вона експортуватиметься окремим трубопроводом, а відтак знімається питання якості нафти. Водночас, існує також питання рентабельності – пропускна здатність Баку-Супса становить понад 7 мільйонів тонн на рік.

Довідково: 837-кілометровий нафтопровід Баку-Супса був побудований у 1997-1998 роках. Цей нафтопровід, який транспортує азербайджанську нафту на Захід, починається від терміналу Сангачал і простягається до терміналу Супса на грузинському узбережжі Чорного моря. Закачування нафти в нафтопровід Баку-Супса, діаметр якого становить 530 міліметрів, розпочалося в грудні 1998 року. Нафтопровід було офіційно відкрито 17 квітня 1999 року. Вздовж західного експортного маршруту було побудовано 6 насосних станцій, 3 в Азербайджані та 3 в Грузії, 2 станції зниження тиску (обидві в Грузії) та 1 станцію розвантаження (в Азербайджані). На терміналі Супса в Грузії було побудовано 4 великі резервуари загальною місткістю 1 мільйон барелів для зберігання нафти. Спочатку цим трубопроводом транспортувалася нафта, видобута з родовищ Чираг та Азері, розташованих в азербайджанському секторі Каспійського моря. Так, сира нафта, що відправлялася з Сангачалського терміналу поблизу Баку до порту Супса на узбережжі Чорного моря, завантажувалася на танкери та відправлялася на європейські ринки через протоку Босфор. За результатами 2021 року трубопроводом Баку-Супса було транспортовано 4,2 мільйона тонн нафти. Вся експортована нафта припала на блок родовищ Азері-Чираг-Гюнешлі.

Зараз більшість потужностей турецьких терміналів зарезервовані для російської нафти згідно з довгостроковими контрактами, але гіпотетично ситуація може змінитися, якщо США запровадять дієві «вторинні санкції» проти російських енергоносіїв, а не лише санкції на папері. У такому випадку Анкара зможе оголосити «форс-мажор» і законно припинити виконання контрактів з росією без ризику судових наслідків. Цей юридичний інструмент вже вивчається у плануванні енергетичної політики Туреччини, хоча й шанси на його застосування є непевними.

Примітка автора: цей абзац було написано в липні 2025 року, коли суть санкційної політики США за адміністрації Д. Трампа не була такою очевидною, як на початку 2026 року, коли вийшов цей випуск журналу «Чорноморська безпека».

У разі посилення санкційного тиску на росію Туреччина буде дивитися в першу чергу на КНР, яка вже оголосила своє право на «нафтовий суверенітет». Тим не менше, Туреччина перестраховується і вивчає можливості для більш гнучкої політики в разі, якщо доведеться заміщувати певні обсяги російської нафти постачаннями з Казахстану, Азербайджану та Іраку.

Переговори Туреччини з Казахстаном відбулися лише через кілька днів після того, як 21 липня Анкара оголосила про розірвання багаторічної угоди від 1975 р. про нафтопроводи з Іраком. В Указі президента Р. Ердогана від 21.07.2025 зазначається, що «Угода про трубопровід сировинної нафти між Туреччиною та Іраком», що набула чинності в 1975 році, разом з усіма наступними протоко-

лами та меморандумами, втрачає чинність з 27 липня 2026 року. Заява Туреччини додає нового шару до поточних переговорів між Анкарою та Багдадом щодо відновлення експорту нафти трубопроводом, який транспортує сировинну нафту з іракського нафтового родовища Кіркук до турецького середземноморського порту Джейхан. Розірвання багаторічної угоди спрямоване на зміну правової основи для майбутньої співпраці між Туреччиною та Іраком в енергетичній сфері.

Міністр енергетики Туреччини Алпарслан Байрактар заявляв, що очікувана нова енергетична угода між Туреччиною та Іраком повинна включати підхід, що забезпечує повне використання нафтопроводів двох країн.

Довідково: Поток нафти трубопроводом Ірак-Туреччина (Кіркук-Джейхан) були зупинені Туреччиною у березні 2023 року. Це сталося після рішення Міжнародної торгової палати (ICC), яке зобов'язало Анкару виплатити Багдаду 1,5 млрд дол. США компенсації. Збитки були оцінені за несанкціонований експорт нафти регіональним урядом Курдистану на півночі Іраку між 2014 і 2018 роками, який відбувався без згоди Багдада. Туреччина заявила про готовність відновити операції але переговори щодо відновлення потоків зіткнулися з новою перешкодою у березні ц.р. через суперечки щодо механізмів оплати та договірних домовленостей щодо майбутнього експорту.

В липні ц.р. прем'єр-міністр Іраку Мохаммед Шиас-Судані під час телефонної розмови з державним секретарем США Марко Рубіо також наголосив на необхідності відновлення експорту нафти через трубопровід Ірак-Туреччина.

В контексті вищезазначеного, переговори Туреччини та Казахстану щодо перспективи збільшення експорту нафтопроводом Баку-Тбілісі-Джейхан слід розглядати на тлі геополітичних зсувів у регіоні та в контексті невизначеності щодо застосування вторинних санкцій США. Суттєве збільшення експорту Казахстаном до 20 млн тонн через Баку-Тбілісі-Джейхан є можливим в перспективі 5-10 років, за умов розширення інфраструктури і якщо на те буде згода Азербайджану. В середньостроковій перспективі юридичні рамки дозволять експортувати з Казахстану до 2,2 млн тонн на рік. Нарощування обсягів транспортування казахстанської нафти до Баку, а потім до Туреччини, вимагає або танкерного транспортування, або будівництва Транскаспійського трубопроводу. Поточний флот танкерів

обмежений, а переговори щодо трубопроводів між прикаспійськими країнами перебувають у застої протягом багатьох років. Казахстан активно веде переговори з Азербайджаном про збільшення експорту казахської нафти всіма доступними маршрутами – через Баку-Тбілісі-Джейхан та Баку-Супса. Напрямки нарощування експорту з Казахстану та Іраку вивчаються Туреччиною на випадок посилення санкційного тиску.

Отже, війна росії в Україні та обумовлена нею санкційна політика мають значний вплив на реконфігурацію потоків нафти та газу в чорноморському регіоні. Завдяки цьому Туреччина перетворилась на третього за обсягами найбільшого в світі споживача російської нафти, що мало свій вплив на обриси енергетичної безпеки в регіоні. Російської нафти стало більше в чорноморсько-

му регіоні за довоєнні роки, проте що стосується газу, то розробка вуглеводневих покладів на шельфі Чорного моря, зокрема активна розробка родовища Сакар'я Туреччиною, Neptune Deep – Румунією, в наступні кілька років мають трансформувати баланс імпорту/експорту газу в чорноморському регіоні, привести до ще більшої маргіналізації російського газу. Сукупність цих факторів веде до того, що обриси енергетичної співпраці в Європі загалом і в басейні Чорного моря змінюються. Війна в Україні вивела на новий рівень застосування морських безпілотників, відтак виникають безпекові ризики операцій під фальшивим прапором росією проти критичної енергетичної інфраструктури нових видобувних країн – Туреччини та Румунії – в Чорному морі.

Список використаних джерел

1. European Commission official website. New EU strategy for secure, prosperous and resilient Black Sea region. 28 May 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/new-eu-strategy-secure-prosperous-and-resilient-black-sea-region-2025-05-28_en
2. OMV Petrom official website. Neptun Deep - A stronger Romania. With energy from the Black Sea. URL: <https://www.omvpetrom.com/en/about-us/what-we-do/our-projects/neptun-deep>
3. EIA official website. Turkiye. URL: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>
4. Nevzat Devranoglu. Turkey eyes regional energy expansion as Black Sea gas output rises. Reuters. April 21, 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/turkey-eyes-regional-energy-expansion-black-sea-gas-output-rises-2025-04-21/>
5. Dragana Nikše. Wison-designed FPU picked for next stage of TPAO's huge Black Sea field. Offshore energy. September 1, 2025. URL: <https://www.offshore-energy.biz/wison-designed-fpu-picked-for-next-stage-of-tpaos-huge-black-sea-field/>
6. Ганна Нестерова. Росія знайшла ще одну лазівку для свого газу і в цьому їй допомагає країна-партнер України. Telegraph. 29 січня 2025 р. URL: <https://news.telegraf.com.ua/novosti-rossii/2025-01-29/5895936-rosiya-znayshla-shche-odnu-lazivku-dlya-svogo-gazu-i-v-tsomu-iy-dopomagaie-kraina-partner-ukraini>
7. Gazprom Abandons Idea of Turkish Backdoor to Europe's Gas Market. Bloomberg News. June 3, 2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-06-03/russia-abandons-idea-of-turkish-backdoor-to-europe-s-gas-market?embedded-checkout=true&sref=cus85deZ>
8. Argus Media. URL: <https://www.argusmedia.com/en/news-and-insights/latest-market-news/2730869-turkey-may-cut-spot-lng-purchases-in-1q>
9. Official website of the Council of the EU and the European Council. Council agrees its position on rules to phase out Russian gas imports under REPowerEU. 20 October, 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/10/20/council-agrees-its-position-on-rules-to-phase-out-russian-gas-imports-under-repowerEU/>
10. Ibid.

Євгенія Горюнова,
асоційована експертка
Центру глобалістики «Стратегія XXI»,

Дитинство в камуфляжі: як в Криму з малечі готують солдатів

“ На міжнародних майданчиках російська влада говорить про «готовність до миру», а тим часом військові витрати російського бюджету б'ють усі рекорди – у 2025 р. вони зросли до рекордних 146 млрд рублів (33% усього бюджету та 6,2% ВВП). Російська промисловість переведена на військові рейки – виробництво зброї швидко збільшується, що потребує постійного поповнення людського ресурсу. Нових солдатів Кремль готує з дітей та молоді, впроваджуючи мілітарі-практики на всіх етапах соціалізації – від родини до університетів. Особливу увагу російська влада приділяє окупованим регіонам України, намагаючись зробити з українських дітей та підлітків солдат для сучасних та майбутніх війн. Через освітню систему та позашкільне життя, масові заходи, пропагандистські медіа та молодіжні організації формується нове покоління, для якого війна та агресія стають нормою, а ідея служіння державі – самоцінністю.

Мілітаризація дітей під гаслами «військово-патріотичного виховання»

Мілітаризація російського суспільства з особливим акцентом на дітей та молодь розпочалася ще у першій декаді XXI ст., але системна робота в цьому напрямку починається вже після окупації Криму. Мілітаризацію дитячої свідомості в російській федерації намагаються подавати в контексті військово-патріотичного виховання, яке стає ключовим елементом російської освіти, що знаходить відображення в освітніх стратегіях держави.

Окупований Крим швидко приєднується до загальноросійських ініціатив – у грудні 2014 р. була прийнята республіканська стратегія розвитку освіти, яка акцентує увагу на «вихованні патріотичних почуттів і свідомості громадян російської федерації» серед кримських дітей та молоді. Досягнення цієї мети ґрунтується на впровадженні військової підготовки в початковий процес і підвищення мотивації до військової служби серед кримської молоді.

Після початку повномасштабної російської агресії проти України (так званої «спеціальної воєнної операції» – «СВО») «патріотичне виховання»

в Криму отримає законодавчу базу – у грудні 2022 р. було ухвалено спеціальний закон «Про патріотичне та духовно-моральне виховання в Республіці Крим», який робить мілітаризацію свідомості дітей одним з головних напрямків процесу виховання.

Загалом, з 2022 р. в росії стрімко зростають витрати на патріотичне виховання: з 3,5 млрд рублів в 2021 р. до 66,6 млрд рублів у 2025 р. Збільшення витрати на мілітаризацію дітей та молоді у найкращий спосіб демонструє справжнє ставлення Кремля до миру та війни.

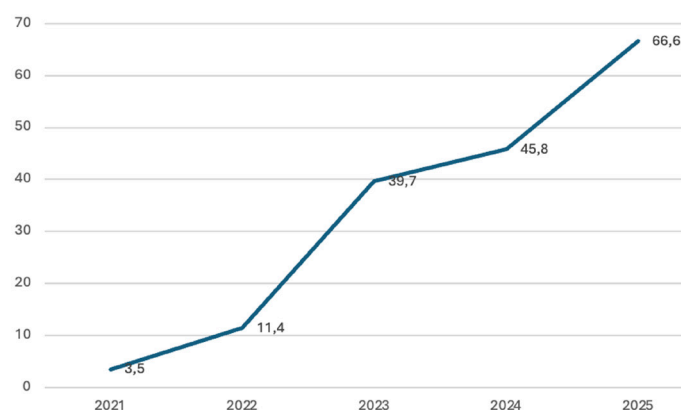

Рис. 1. Динаміка зростання витрат на патріотичне виховання в РФ

Ключові агенти дитячої мілітаризації в Криму

Основою російського патріотичного виховання виступає саме впровадження мілітарі-практик в різних формах та різних рівнях – від реалізації кремлівської політики пам'яті на рівні родин до популяризації військової служби серед школярів та студентів. Зазначимо, що ключовими структурами, які займаються просуванням цих практик в життя кримчан виступають як три російських міністерства – оборони, освіти та спорту, так і відповідні кримські структури – «міністерство освіти, науки та молоді», «міністерство спорту», «державний комітет молодіжної політики» та «державний комітет з патріотичного виховання». Серед основних виконавців слід зазначити «Роспатріотцентр» та його філію на півострові – «Кримпатріотцентр», який отримує левову частину фінансування патріотичних заходів. Одним з головних завдань цієї структури є збільшення числа призовників до лав російської армії.

Загалом, у військово-патріотичному вихованні в Криму задіяні усі заклади освіти – від дитячих садочків до університетів, громадські організації, спортивні клуби тощо. Важливу роль в цих процесах грає російська православна церква, яка виступає організатором військових таборів та бере активну участь у посвяті хлопців в «козаки».

Мілітаризація через політику пам'яті

Одним з ключових напрямків мілітаризації дитячої свідомості, починаючи де-факто від народження, виступає експлуатація Кремлем політики пам'яті для формування ідеї «тягlosti поколінь», яка трансформувалася з радянської тези «бути гідними пам'яті полеглих» до зухвалого «можемо повторити». Отже, 9 травня або «День Перемоги», завдяки потужній інформаційній кампанії перетворюється в головне свято для росіян – 65% респондентів ставлять його на перше місце.

Підготовка до святкування включає багато заходів, серед яких військові паради та акція «Безсмертний полк», яку з громадської ходи пам'яті Кремль перетворює на масштабне шоу, що охоплює мільйони. Добровільний формат заходу поступово перетворюється в обов'язковий – для школярів та студентів, а також працівників бюджетних організацій, які створюють відповідну «масовку».

Доволі часто в колонах можна побачити маленьких дітей, вдягнених у гімнастерки часів Другої світової, яких «креативні» батьки вивозять у візочках, стилізованих під танки та військові літаки. Це повністю нівелює пам'ять про мільйони загиблих та саму війну, яка в дитячій свідомості перетворюється на маскарад. Така «карнавалізація» війни є свідомою політикою російської влади, яка підмінила реальну, живу пам'ять про Другу світову війну, штучно сконструйованою, міфологізованою, де війна – це не страждання та смерть, а перемога та свято. Отже, ті, кого з пелюшок привчають до воєнної форми, звикають до війни як способу життя.

Рис.2. Батьки з малюками під час «маршу перемоги», Судак (Фото з відкритих джерел)

З іншого боку, акція має глибинний психологічний аспект – це не просто демонстрація зв'язку часів, це «поєднання мертвих і живих у боротьбі зі вселенським злом». Назва «зла» може змінюватися в залежності від зовнішньополітичної кон'юнктури. Отже, «нащадки переможців» мають бути постійно готові не тільки «вступити у бій», але й «загинутися заради перемоги батьківщини». Це сприяє викривленню реальності та закріпленню в свідомості дітей з раннього віку кремлівських наративів, поляризуючи світ за антагоністичними ознаками: «свої» – «гарні росіяни» та «чужі» – «погані вороги».

Мілітаризація в освітньому процесі

Найбільш активно мілітаризація свідомості дітей та молоді в Криму реалізується через систему освіти, яка робить все можливе для виховання майбутніх солдат, готових віддати життя заради

росії. Патріотичне мілітарі-виховання починається з дитячого садочку, де кілька разів на рік малеча змушена грати у воєнних виставах або слухати розповіді «ветеранів» радянських та російських війн. З 2022 р. основними спікерами виступають «герої СВО», які розповідають про знищення «укро-фашистів». Отже, з раннього віку дітей вчать ненависті, культивуючи образ ворогів з українців.

Рис.3. Захід присвячений святкуванню «Дня перемоги» та Пасхи в дитячому садочку «Казка» у травні 2024 р., м. Сімферополь (Фото з відкритих джерел)

У школі ці практики переходять на новий рівень – обов'язковими для кримських учнів стали «уроки мужності», де «ветерани» не тільки розповідають про «героїзм» російських військових, але популяризують воєнну службу, проводять майстер-класи поводження зі зброєю. До освітньої програми включені предмети, де учнів навчають азам військової справи – знайомлять з військовою технікою та зброєю, військовими традиціями, практиками ведення бою тощо. З 2022 р. ці предмети в школах почали викладати учасники війни проти України, які під час занять не приховують своєї ненависті до українців. У Севастополі учнів регулярно водять на екскурсії до частин російського Чорноморського флоту, знайомлять із бойовою технікою.

Рис.4. Зустріч учнів гімназії №9 м. Сімферополь з російськими військовими (Фото з відкритих джерел)

Особливу роль в процесі патріотичного виховання школярів грає викладання історії, яке з 2014 р. в рф здійснюється на основі «єдиного культурно-історичного стандарту», який підкреслює «споконвічну російську належність Криму» на протигагу міжнародно визнаній окупації півострова.

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну в російські підручники вписують нові підрозділи, які мають виправдати російську агресію проти сусідньої держави. Для цього російські автори використовують міф про «штучний характер української державності» та «поширення неонацизму в Україні». Це допомагає росіянам закрити сконструйоване історичне коло – «від перемоги над німецьким нацизмом до знищення українського неонацизму».

Глорифікація та мілітаризація

Важливу роль в процесі мілітаризації свідомості грає глорифікація російських силовиків – від «зелених чоловічків», пам'ятник яким з'являється в центрі кримської столиці невдовзі після окупації, до перейменування кримських вулиць на честь «героїв СВО».

Рис. 5. Пам'ятник «ввічливим людям» в центрі Сімферополя (Фото: KLA)

У такий спосіб росія формує у Криму новий «пантеон героїв», приділяючи увагу саме освітнім закладам, де з'являються меморіальні дошки та «парти героїв». Ці символи стають відповідними об'єктами для патріотичного виховання – тут проводять «уроки мужності» та інші псевдопатріотичні заходи.

Рис. 6. «Парта героя» в севастопольській школі №35 (Фото: YouTube)

Військова освіта

Ключову роль в залученні кримчан до лав російської армії або інших силових підрозділів грають спеціалізовані військові навчальні заклади – кадетські училища або класи, які відкривають в звичайних школах. Перший заклад було відкрито в Севастополі в 2014 р. за указом Путіна на базі Військово-морського ліцею Міноборони України, який згодом перейменували в Севастопольське президентське кадетське училище (філія Нахімовського військово-морського училища в Санкт-Петербурзі). Протягом десяти років на півострові було відкрито ще декілька кадетських училищ різного формату та 260 кадетських класів в 92 загальноосвітніх школах (третина з них в Сімферополі та районі). Загалом, протягом 2014-2025 р. кількість таких класів зросла в 17 разів, за останні три роки – вдвічі. Це свідчить про системну політику російської влади, спрямовану на виховання потенційних військових – згідно опитуванням, 60-70% випускників таких класів та училищ вступають до військових вишів.

Рис. 7. Кадетський клас в кримській школі (Фото з відкритих джерел)

«Юнармія» та підготовка «патріотів»

Російська влада намагається охопити мілітарі-заходами й позашкільне життя кримських дітей через розгалужену систему військово-патріотичних організацій та рухів, де ключова роль належить «Юнармії». Ця структура була створена в 2016 р. під патронатом міноборони рф та об'єднує дітей та молодь від 11 до 18 років, пропонуючи військову, технічну та спортивну підготовку. Восени 2016 р. у Криму пройшов перший зліт «юнарімійців», в якому взяли участь близько 100 дітей. А в 2024 р. російська влада звітувала про понад 30-тисячну чисельність кримської організації.

З 2022 р. «Юнармія» перетворюється в кадровий резерв для російської армії. Дітей не тільки навчають бойовим тактикам – від рукопашного бою до застосування зброї, але й проводять заняття з розвідувально-диверсійної діяльності, керування БПЛА та мінно-вибухової справи. Під час літніх канікул військове навчання продовжується в дитячих таборах, куди часто запрошують дітей з малозабезпечених сімей, які радіють триразовому годуванню та смаколикам.

Наприкінці навчання кримські «юнарімійці» складають «іспит», за результатами якого очільник місцевої «Юнармії» С. Гаврильчук, який отримав підозру СБУ, особисто «вербує» випускників шкіл до лав російської армії. Отже, ця структура стає справжнім полігоном для підготовки майбутніх «солдат путіна».

Рис. 8. Дівчина з «Юнармії» на святкуванні дня ВДВ в Севастополі, 2021 р. (Фото: КримРеаліті)

Крім «Юнармії» в рф діють менш воєнізовані, але не менш «патріотичні» структури. З 2022 р. в країні започатковано новий проєкт – «Рух перших», який навіть назвою дуже нагадує радянську піонерію. Ця структура націлена на виховання дітей «на основі російських традиційних цінностей» і знаходиться під патронатом російського президента. Враховуючи, що у вересні 2024 р. «Рух перших» очолив «герой СВО» А. Орлов, легко здогадатися, які саме цінності вони прививають. Організація знаходиться під західними санкціями через причетність до викрадання українських дітей.

Незважаючи на задекларовану добровільну участь, російські «виховні» організації є де-факто обов'язковими для дітей. Відмова або байдужість сприймається як «нелояльність» і може мати наслідки для дітей і батьків – від морального тиску до проблем з навчанням у школі та вступом до вишів.

Враховуючи рекреаційний потенціал півострова, росіяни активно використовують кримські дитячі табори для просування мілітарі-ідей та військової підготовки. До цих таборів також відправляють дітей з окупованих районів Херсонської та Запорізької областей, намагаючись швидко стерти українську ідентичність, прикриваючись «оздоровчими практиками» та «піклуванням».

За ініціативою колишнього очільника російського міноборони с. шойгу у Криму були відкрити парк «Патріот» (Севастополь) та центр «Авангард» (Євпаторія, на базі дитячого табору «Гагарін»), які є частиною розгалуженої мережі аналогічних центрів, створених для патріотичного виховання та підготовки дітей до служби в лавах російської армії.

Воєнізоване дозвілля

Важливу роль у вихованні грають повністю контрольовані російською владою медіа, головним завданням яких є просування кремлівської ідеології. Російські телепередачі, серіали та навіть мультфільми романтизують військову службу, героїзують російських військових та демонізують ворогів – українців, громадян західних країн та «неблагонадійних» (тих, хто симпатизує Україні).

Значна частина масових заходів в Криму з 2014 р. має мілітаризовану частину – військовий парад або виставку військової техніки. Усі ці дійства, насамперед, орієнтовані на дітей, яким демонструються «сила та міць» російської армії, до лав якої вони мають хотіти приєднатися.

Картину патріотичного виховання доповнюють «дні військової слави» та історичні реконструкції («штурм Сапун-гори» тощо). Дітей залучають до участі у них не лише як глядачів, а й як активних учасників: вони вдягають військову форму, беруть участь у театралізованих «боях», вивчають військові пісні.

Рис.9. Виставка російської військової техніки в Севастополі, квітень 2019 р. (Фото: КримРеаліті)

У дитячих магазинах з'являється все більше мілітарі-іграшок, а у дитячих парках – атракціонів та повітряних кульок кольору хакі. Біля Музею оборони Севастополя на Сапун-горі відкрили танкодром, де дітей та підлітків запрошують до керування міні-танками (міні-копія звичайного танку), обіцяючи «легке та інтуїтивне керування». Вочевидь, що підлітки, які опанували копію, у дорослому віці можуть сісти за кермо оригіналу.

Висновки

Психологічний ефект політики мілітаризації має глибокий та довгостроковий характер, бо стає невід'ємною частиною соціалізації поколінь. Дитина, народжена та вихована в оточенні військових ідей, одягу, іграшок навчається сприймати світ крізь снайперський приціл, шукаючи в ньому ворогів. Це призводить до зростання конфліктного потенціалу в суспільстві, агресивності дітей та молоді, формує уявлення про те, що будь-які конфлікти краще розв'язувати за допомогою сили.

З іншого боку, нав'язування наративів про «велич росії» та «коло ворогів біля неї» формує у дітей та підлітків стійке уявлення про необхідність бути готовими до самопожертви заради «батьківщини» (у випадку з окупованими територіями росія взагалі не є їх батьківщиною). Отже, діти з малих років привчаються до думки, що війна – це неминучий атрибут їхнього життя, а військова служба – престижна та важлива.

Глорифікація учасників війни з Україною, особливо злочинців, які вибрали війну як шанс вийти з в'язниці, нівелює саме поняття «героїзм». Але втрата критичного мислення через домінування в системі освіти та медіа ідеологічних стандартів, позбавляє молодь можливості об'єктивно сприймати реальність. Все це ще більше віддаляє кримських дітей та підлітків від західної цивілізації з її ідеалами гуманізму та прав людини.

Отже, мілітаризація свідомості дітей і молоді в окупованому Криму – це складова гібридної війни, яка має довгостроковий характер та спрямована на формування лояльного, керованого населення, готового не тільки підтримувати владу, але й бути активними учасниками нових російських воєн. Протидіяти цій системній політиці дуже складно, враховуючи перекриття Кремлем інформаційних каналів (блокування YouTube, WhatsApp, VPN). Однак, Україна має шукати альтернативні шляхи та інформаційні інструменти для спілкування з кримчанами, пропонувати власні освітні програми та створювати інформаційні ресурси для кримських дітей, залучаючи їх до українського культурно-інформаційного простору.

Оксана Лесняк

експертка китаєзнавчої групи

Центру «Стратегія XXI»

До світобачення Китаю

*«Нам потрібно зрозуміти, крізь яку призму вони дивляться на наш світ»
Garnault, 2023*

“Щоб зрозуміти дії та мотиви Китайської комуністичної партії (КПК), недостатньо просто спостерігати за тим, що робить Китай. Спершу треба зрозуміти, як КПК бачить світ і своє місце в ньому. Це важливо, бо партія сприймає міжнародні відносини зовсім інакше, ніж західні демократії.

КПК не розглядає західні цінності як універсальні принципи, а бачить у них інструмент для підриву влади КПК (Garnault, 2023). Партія переконана, що просування демократії та прав людини це стратегія, спрямована на зміну комуністичного режиму в Китаї (People's Daily, 2021b).

Саме це сприйняття світу як арени конфронтації між китайською авторитарною моделлю та захід-

ним лібералізмом визначає поведінку Пекіну — від партнерства з Росією до спроб перебудувати міжнародний порядок. Публічно подаючи свої глобальні амбіції як просування справедливості та добробуту для людства, **Комуністична партія Китаю прагне змінити міжнародну систему насамперед для збереження власного виживання та домінування** (Rolland, 2020: 6).

Китай прагне встановити сферу впливу на Глобальному Півдні, визначену не географічними кордонами, а готовністю держав коритися авторитету Пекіну (Rolland, 2020: 2). Щоб насадити таку покору, партія культивує образ Китаю як мирної країни, яка неминуче стане сильнішою, і помститься тим, хто їй протистоїть (Garnaut, 2023). **Китай також намагається переконати інші країни, що добрі відносини з Пекіном це цінність сама по собі, а не засіб досягнення їхніх власних цілей** (Garnaut, 2023). Ці наративи показують співпрацю як вигідну та неминучу, а опір — як марний і небезпечний.

Щоби дослідити, як китайські науковці артикують та теоретично обґрунтовують ці стратегічні наративи, у статті проаналізовано їхні тексти про партнерство Китаю та Росії й китайське бачення світового порядку. Їхні тексти створюють теоретичне обґрунтування проголошеної політики КПК (Rolland, 2020: 24), хоча й не пропонують і не прогнозують змін у ній (Sagild & Hsiung, 2025: 783).

Серед китайських науковців, які аналізують і міжнародний порядок, і російське вторгнення в Україну, простежується консенсус: глобальна система перебуває у стані незворотного занепаду, Західні держави несуть основну відповідальність за цю деградацію, а Китай має взяти на себе провідну роль у трансформації до нового світового порядку, узгодженого з китайськими принципами та інституційними рамками. Для систематичного розгляду цих поглядів спочатку проаналізуємо кількох авторів, які пишуть про міжнародний порядок загалом.

І Ван Цюї (Китайський університет міжнародних відносин), і Сун Ївосін (Національний інститут досліджень розвитку та безпеки при Дзілінському університеті) вважають, що чинний міжнародний порядок переживає глибоку структурну кризу з трьох причин, але суттєво розходяться в запропонованих рішеннях і стратегіях їх впровадження. Вони згодні, що домінування Заходу створило несправедливий розподіл влади та нерівні вигоди (Wang, 2025: 65; Song, 2025: 12). Обоє відзначають відносний занепад гегемонії США, що породжує нестабільність (Wang, 2025: 62; Song, 2025: 7). Вони стверджують, що інституції глобального врядування, розроблені після

Другої світової війни, не здатні впоратися з сучасними викликами (Wang, 2025: 63; Song, 2025: 7). Обоє називають Захід або США головними руйнівниками міжнародного порядку та закликають до встановлення «нового міжнародного порядку» (Wang, 2025: 58; Song, 2025: 5). Водночас Сун позиціонує Китай як «захисника, будівника й донора» міжнародного порядку, «а не як того, хто кидає виклик чи руйнує» (Song, 2025: 7), тоді як Ван наголошує на потребі «нового міжнародного порядку», заснованого на «рівній і впорядкованій багатополарності» (Wang, 2025: 58). Рішенням для Вана є побудова нової «системи глобального врядування», узгодженої з китайським «світоглядом тянься» (Wang, 2025: 84), тоді як Сун закликає відкинути «так звані “універсальні цінності”» і будувати «спільноту спільної долі людства» на основі трьох ініціатив Китаю (Ініціативи глобального розвитку, Ініціативи глобальної безпеки та Ініціативи глобальної цивілізації) і його «цивілізаційної мудрості» (Song, 2025: 12) як практичних механізмів досягнення «справедливого й розумного міжнародного порядку» (Song, 2025: 9).

Джен Юннйань, Ван Дзінь і Няньюе (Інститут міжнародних справ Китайського університету Гонконгу в Шеньджені) погоджуються з Суном, що міжнародний порядок перебуває у стані «дезінтеграції», західна демократія — у хаосі, а китайська «цивілізація має відігравати провідну роль» у «конструюванні майбутнього міжнародного порядку» (Zheng et al., 2025: 4, 9, 11).

Попри дипломатичні формулювання про важливість глобальної співпраці та багатополарності, всі авторки сходяться на одному: міжнародний порядок потребує докорінних змін, які закріпили б китайські концепції та лідерство Китаю на інституційному рівні. Заклик Вана до «системи глобального врядування», узгодженої з «світоглядом тянься», є переосмисленням міжнародних відносин за китайськими філософськими принципами, тоді як вимога Суна відкинути «так звані “універсальні цінності”» на користь «трьох ініціатив» і «цивілізаційної мудрості» Китаю пропонує китайські підходи як кращі альтернативи Західним. Позірно інклюзивний підхід Джена, надаючи китайській цивілізації «провідну роль» у конструюванні майбутнього порядку,

так само розраховує на китайську першість. Усі авторки виступають за посилення альтернативних інституцій, як-от БРІКС і ШОС, щоб узаконити трансформацію ролі Китаю — з країни, що дотримується правил, на країну, яка встановлює правила у глобальних справах. (Wang, 2025: 92; Song, 2025: 10; Zheng et al., 2025: 7). Саме ці теоретичні рамки пояснюють, чому китайські науковці розглядають російсько-українську війну одночасно як симптом і рушійну силу трансформації світового порядку, за яку вони виступають.

Російське вторгнення в Україну як геополітичний акселератор

Китайські дослідники з різних інституцій аналізують агресію РФ проти України по-різному, але всі вони інтерпретують її як доказ своїх ширших тез про західний світопорядок. Дослідники з Чун'янівського інституту фінансових досліджень Женьмінського університету (RUCIFS) пропонують найоптимістичнішу для КНР інтерпретацію наслідків російської агресії. Вони характеризують війну як таку, що створила «найхаотичнішу ситуацію в сфері безпеки» з часів Другої світової, водночас запустивши «безпрецедентні за століття зміни», які роблять Китай головним бенефіціаром колапсу Західного порядку (RUCIFS, 2024: 2, 13, 14). Вони стверджують, що конфлікт «суттєво прискорив геополітичну фрагментацію» і загнав механізми глобального врядування, як-от ООН і G20, «в безпрецедентний стан безладу», створивши вакуум влади, який лише Китай здатен заповнити (RUCIFS, 2024: 13, 14). Водночас автори стурбовані нестабільністю у світі. Вони вважають, що Китай «має бути готовий до затяжної війни», але при цьому повинен позиціонувати себе як головний «стабілізатор» і уникати «пастки війни та гонки озброєнь» (RUCIFS, 2024: 21, 14). Тому рекомендують багатовекторну стратегію для КНР: посилення науково-технологічної самозарядності, активнішу роль у глобальному економічному врядуванні та стандартизації, вироблення гнучкої дипломатії. Суть — скористатися хаосом у світі після холодної війни, але при цьому уникати прямого втручання (RUCIFS, 2024: 1, 2). Це свідчить, що китайські науковці бачать у вторгненні не кризу, яку слід залагодити, а стратегічну нагоду, що прискорила перехід

Китаю від зростаючої до провідної сили «багатополярного світу» (RUCIFS, 2024: 14).

Дослідниці з Китайської академії суспільних наук обирають стриманіший тон і уникають переможної риторики. Оуян Сян'їн та Джан Юйсін з аналізують радше динаміку російської агресії, а не очікувані системні зміни. Проте їхній аналіз виявляє схвальне ставлення до зростання багатополярності: за їхніми словами, війна дозволила «деяким ключовим країнам Євразії значно посилити свій міжнародний політичний голос», а «міжнародний політичний статус середніх держав Євразії, таких як Туреччина, Польща та Саудівська Аравія, зріс» (Ouyang & Zhang, 2023: 4, 12).

Авторки пишуть, що війна призвела до фундаментальної перебудови глобальних відносин, зазначаючи, що санкції «змінити напрями глобальних торговельних і інвестиційних потоків і структуру виробничих ланцюгів», а «рух до вільних ринків та глобалізації було повернуто навспак» (Ouyang & Zhang, 2023: 12). На відміну від твердження про «піднесення Сходу й занепад Заходу» у звіті Женьмінського університету (RUCIFS, 2024: 5), цей аналіз використовує нейтральнішу мову. Автори лише констатують, що «глобальне врядування певною мірою відкотилося назад» (Ouyang & Zhang, 2023: 12). Вони прогнозують роздроблену систему, в якій середні держави посилюють свій вплив за рахунок послаблення Західного домінування. Російсько-українська війна трактується як каталізатор цих системних змін (Ouyang & Zhang, 2023: 12).

Китай як постачальник рішень

Дін Сяосін прямо позиціонує Китай незамінним архітектором глобальної стабільності. На відміну від фокусу попередніх текстів на зламі системи, Дін трактує війну як набір проблем, розв'язання яких потребує китайського лідерства. Він стверджує, що «російсько-український конфлікт приніс цьому бурхливому світу більше непевності, формування різних таборів, усілякі негативні тенденції у сфері безпеки та деградацію глобального врядування» (Ding, 2024: 5). Тобто це проблема, яку має вирішувати Китай.

Він прямо позиціонує Китай альтернативою і Західному, і російському підходам до світового порядку. За його спостереженням, «Захід ділить світ на демократії та недемократії, а росія — на дружні та недружні країни», застерігаючи, що «якщо Китай обере конфронтацію, світ може опинитися в стані нової холодної війни» (Ding, 2024: 5). Дін робить висновок, що «Китай справді став найважливішою конструктивною силою в підтриманні глобальної безпеки та стабільності» і підкреслює прихильність Китаю до «побудови спільноти єдиної долі людства» (Ding, 2024: 5).

Дін представляє Китай не просто як країну, що виграє від глобальної фрагментації, а як незамінного архітектора нового, стабільнішого міжнародного порядку — порядку, що перевершує як західну ліберальну гегемонію, так і російський конфронтаційний підхід.

Партнерство Китаю й Росії як структурна опора

Дін позиціонує Пекін як майбутнього глобального лідера. Натомість Фен Юйдзюнь, директор Центру російських і центральноазійських студій університету Фудань, аналізує, як двостороннє партнерство Китаю з росією може стати основою для альтернативних міжнародних механізмів, водночас зберігаючи стратегічну гнучкість Китаю. Його підхід найпрагматичніший: Фен розглядає світові зміни передусім через призму поглиблення китайсько-російських відносин на тлі західної ізоляції Москви (Feng, 2024: 5–7).

Фен зазначає, що Китай задоволений переорієнтацією росії з Заходу на Схід. За його словами, «відносини росії з розвиненими країнами, такими як США та Європа, опустилися до найнижчого рівня з часів закінчення холодної війни», а сама росія фактично перетворилася на «острів» у Європі (Feng, 2024: 4).

Це, на його думку, створює можливості для глибокої двосторонньої співпраці: «економічні та торговельні відносини Китаю й росії не лише не постраждали від конфлікту та санкцій, але й поглибились, досягнувши безпрецедентних успіхів у кількох сферах» (Feng, 2024: 7). Також Фен подає партнерство Китаю й росії як наріжний камінь альтернативної міжнародної системи. Він

детально описує співпрацю «в межах багатосторонніх механізмів, у яких обидві країни беруть участь, як-от ООН, G20, БРІКС, АТЕС, ШОС, СВМДА, Китай-росія-Індія, Китай-росія-Іран, Китай-росія-Монголія» та відзначає розширення цих форматів, включно з приєднанням Ірану до ШОС і розширенням БРІКС (Feng, 2024: 7).

Водночас Фен демонструє обережність щодо надмірних зобов'язань перед Росією. Він зауважує, що формула «без обмежень і без заборонених зон» у відносинах з РФ поступово зникла з офіційного дискурсу, і наголошує на поверненні до принципів «неприєднання, неконфронтації та ненаціленості проти третіх сторін» (Feng, 2024: 8). Це свідчить про прагнення використовувати ізоляцію Росії для розбудови альтернативних інституцій, уникаючи прямої конфронтації із Заходом.

Використання росії для ослаблення Заходу

Якщо Фен підкреслює вигоди поглиблення співпраці з РФ при збереженні гнучкості Пекіну, то Джао Хвашен, професор Центру російських і центральноазійських студій університету Фудань, виходить за межі такого балансування і відверто окреслює стратегічний розрахунок КНР. Він наголошує, що «підтримка росії — це не стільки підтримка росії, скільки протидія США» (Zhao, 2025: 107). Це добре корелює з приватною заявою голови китайського МЗС Ваня І, що Китай не може прийняти поразку Росії, бо це вивільнить американські ресурси для стримування Китаю (Birmingham, 2025).

Джао попереджає: якщо Китай дистанціюється від Росії, «позиції Росії ще більше ослабнуть». Натомість, якщо Китай об'єднається з Росією, «терези схиляться на користь Росії» (Zhao, 2025: 99). Він зазначає, що погіршення китайсько-російських відносин може призвести до ситуації, коли і США, і росія розглядатимуть Китай як свою головну стратегічну загрозу (Zhao, 2025: 110).

Попри заяви Джао про те, що в основі позиції Китаю є «міжнародне право» і підтримка «суверенітету та територіальної цілісності України» (Zhao, 2025: 112), його ж аналіз демонструє невідповідність між риторикою та практикою.

Джао називає позицію КНР не «нейтралітетом», а «конструктивною залученістю» (Zhao, 2025: 112). Він визнає, що «підтримання співпраці з Росією не означає повного схвалення її політики», але пояснює, чому Китай не може приєднатися до санкцій чи принципово виступити проти Москви (Zhao, 2025: 112).

Захист формули «співпраця без обмежень» у Джао ще раз ілюструє ці суперечності. Хоча він стверджує, що це лише «риторичний вислів», яке «не має стосунку до української кризи» (Zhao, 2025: 103), водночас визнає її стратегічні наслідки: «підтримуючи Росію, Китай опосередковано підтримує себе» (Zhao, 2025: 107). Характеризуючи конфлікт як «дві змішані війни» — російсько-українську та проксі-війну США й РФ (Zhao, 2025: 106), він надає обом інтерпретаціям однакову вагу, що дає змогу Китаю використовувати ту версію подій, яка в конкретній ситуації краще відповідає його інтересам. Він також суперечить сам собі: з одного боку, називає підтримку китайсько-російських відносин «стабілізуючою силою», а з іншого — визнає, що це може «надавати українській кризі характеру блокового протистояння» (Zhao, 2025: 112, 99).

Подібно до Джао, інші китайські коментатори постійно представляють позицію Китаю як одночасно морально принципову і прагматичну, стабілізуючу і потенційно дестабілізуючу, нейтральну і активно залучену. Ці суперечності розкривають ключову дилему Пекіну: як підтримувати Росію у протистоянні зі США і водночас зберігати міжнародну легітимність та уникати прямої конфронтації із Заходом.

Тексти Лю, Бі та ін., Сіна та ін., Сюе й Ляна, Джао й Лу описують нинішню міжнародну систему як фундаментально нестабільну: перші характеризують її як таку, що переживає «бурхливу трансформацію та корекцію» (Xue & Liang, 2025: 13), тоді як Сін разом із колегами описують «новий патерн глобальної геополітики та геоeкономіки», що виник унаслідок «російсько-українського конфлікту» (Xing et al., 2024: 37). Позиція Китаю послідовно подається як позиція відповідальної держави, що пропонує альтернативні моделі — від концепції «спільноти єдиної долі людства» (Zhang & Lu, 2025: 138), до захисту «багатопольного світу» і протидії «однополярній геге-

монії США» (Liu, 2023: 135, 130). Проте між проголошеними принципами та реальною практикою є значна невідповідність. Хоч усі підкреслюють прихильність Китаю до «неприєднання, неконфронтації, ненаціленості проти третіх сторін» (Zhang & Lu, 2025: 142), водночас визнають «союзоподібну поведінку» Китаю й Росії (Xue & Liang, 2025: 22), що включає військові навчання (Bi et al., 2024: 42).

Науковці пропонують бачення майбутнього світового порядку, засноване на «багатопольності», «демократизації міжнародних відносин» та альтернативних інституціях на кшталт БРІКС і ШОС (Liu, 2023: 135; Bi et al., 2024: 44). Однак у цих текстах важко узгоджується риторика співпраці з реальністю конкуренції. Бі, наприклад, подає «поглиблення стратегічної співпраці» Китаю з Росією як прояв «відповідальності великих держав» за стабільність (Bi et al., 2024: 22). Особливо проблематичним виглядає твердження, що Китай і росія разом «продовжуватимуть... сприяти міжнародній справедливості та правосуддю» (Zhang & Lu, 2025: 138).

Китай і росія також мають спільні позиції в ключових питаннях. Вони відкидають те, що називають «так званими “демократією” та “правами людини”» (Liu, 2023: 131), і натомість виступають за «новий світовий економічний порядок, демократизацію міжнародних відносин і різноманіття світових цивілізацій» (Xue & Liang, 2025: 18). Обидві країни також протистоять «домінуванню НАТО в питаннях європейської безпеки» (Liu, 2023: 134). Крім того, китайські науковці використовують риторику жертви, аби виправдати відхід від традиційного принципу неприєднання. Учасники конференції «Криза та глобальна трансформація: китайсько-російські відносини та світовий порядок, що змінюється» закликали до спільних дій, щоб «зменшити й послабити гегемонію США» (Xing et al., 2024: 46). Вони наголосили на необхідності «посилити стратегічні консультації та співпрацю між Китаєм і Росією у відповідь на великі зрушення у світі та нові виклики в міжнародних справах» (Xing et al., 2024: 38). Наприклад, Сін не називає російське вторгнення агресією. Замість цього він представляє Росію жертвою обставин, яка змушена діяти через «надзвичайно складне й важке

міжнародне середовище» (Xing et al., 2024: 39). Така логіка дозволяє йому виправдати відмову Пекіну від політики неприєднання. За аргументацією Сіня, коли Захід тисне одночасно і на Китай, і на Росію, обидві країни мають право діяти разом. Більше того — скоординована відповідь подається як необхідність (Xing et al., 2024: 39).

Ці академічні формулювання, схоже, відображають політичні зміни, що вже відбулися. За спостереженням Вішнік, у травні 2025 року Китай непомітно вилучив із офіційних заяв про відносини з Росією традиційний принцип «неутворення союзів». Натомість залишилися лише обіцянки щодо «неконфронтації» та «ненаціленості проти третіх сторін». Це свідчить про навмисну неоднозначність у визначенні статусу партнер-

ства (Wishnick, 2025; MOFA, 2025c; SCIO, 2025). Отже, у текстах провідних китайських науковців та аналітичних центрів **російсько-українська війна постає як стратегічна нагода для піднесення Китаю на світовій арені.**

Головна суперечність полягає у закликах китайських авторів до «мирного співіснування» і одночасному виправданні російської агресії. Вони подають територіальне вторгнення РФ в Україну як законний опір західній провокації. Інтелектуальне обґрунтування китайської позиції щодо війни насправді приховує ревізійницьке прагнення перекроїти глобальний порядок, замасковане під заклик до демократизації глобального врядування.

Список використаних джерел:

1. Bermingham, Finbarr. “Exclusive | China tells EU it does not want to see Russia lose its war in Ukraine: sources.” South China Morning Post, 4 July 2025. Accessed July 5, 2025. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3316875/china-tells-eu-it-cannot-afford-russian-loss-ukraine-war-sources-say>
2. Bi, H., Yang, B., Savkovich, Y., Biryukov, S., Barsukov, A., & Zheng, R. (2024). Russia after the 2024 presidential election and China-Russia relations [2024年总统大选后的俄罗斯与中俄关系]. Russian Studies [俄罗斯研究], (2), 19-46.
3. Ding Xiaoxing (丁晓星). “After the U.S. Election, Parties Involved in the Russia-Ukraine Conflict May Take Steps to Discuss Ceasefire Plans [美国大选后，俄乌冲突各方可能会逐步讨论停火方案]”. CSIS Interpret: China, original work published in Renmin University Chongyang Institute for Financial Studies [中国人民大学重阳金融研究院], February 26, 2024. <https://interpret.csis.org/translations/after-the-u-s-election-parties-involved-in-the-russia-ukraine-conflict-may-take-steps-to-discuss-ceasefire-plans/>
4. Feng Yujun (冯玉军). “The Russian Situation Under Prolonged Warfare [战争延宕下的俄罗斯时局]”. CSIS Interpret: China, original work published in Fudan University Institute of International Studies [复旦大学国际问题研究院], January 5, 2024. <https://interpret.csis.org/translations/the-russian-situation-under-prolonged-warfare/>
5. Liu, F. (2023). Evolution, pillars and trends of contemporary China-Russia relations [当代中俄关系的演进、支柱和趋势]. Journal of China Executive Leadership Academy Pudong [中国浦东干部学院学报], 17(4), 126-136.
6. Ministry of Foreign Affairs, People’s Republic of China. (2025c, May 9). Joint Statement by the People’s Republic of China and the Russian Federation on Global Strategic Stability. Accessed August 22, 2025. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zy/jj/xjpdelsjxgsfwcxjnsllwgzzslqd/202505/t20250509_11617864.html
7. Ouyang Xiangying (欧阳向英) and Zhang Yuxin (张誉馨). “Analysis of Uncertainties Affecting the Russia-Ukraine Conflict [影响俄乌冲突走向的不确定因素分析]”. CSIS Interpret: China, original work published in Yellow Book of International Politics: Annual Report on International Politics and Security [国际形势黄皮书：全球政治与安全报告], December 1, 2023 <https://interpret.csis.org/translations/analysis-of-uncertainties-affecting-the-russia-ukraine-conflict/>
8. Rolland, N. (2020). China’s vision for a new world order. NBR Special Report, 83. The National Bureau of Asian Research. https://www.nbr.org/wp-content/uploads/pdfs/publications/sr83_chinasvision_jan2020.pdf
9. RUCIFS, Renmin University Chongyang Institute for Financial Studies. (2024, February 21). Second Anniversary of the Russia-Ukraine Conflict: Effects and Implications [俄乌冲突两周年：影响与启示]. CSIS Interpret: China. <https://interpret.csis.org/translations/second-anniversary-of-the-russia-ukraine-conflict-effects-and-implications/>
10. SCIO (The State Council Information Office of the People’s Republic of China.) (2025, May 12). China’s national security in the new era. Accessed August 22, 2025. http://www.scio.gov.cn/zfbps/zfbps_2279/202505/t20250512_894771.html

11. Song, Guoxin. (2025). Xi Jinping's important statements on international order: Theoretical implications, major innovations, and global significance. *Decision & Information*, 5(581). <https://doi.org/10.20206/j.cnki.jcyxx.2025.05.001>. (宋国新. (2025). 习近平关于国际秩序重要论述的理论意涵、重大创新与世界意义. *决策与信息*, (5), 总581期. 吉林大学国家发展与安全研究院.)
12. Wang Qiuyi. Providing Certainty for the World: Constructing a New Vision of International Order through Equal and Orderly Multipolarization [J]. *Foreign Affairs Review*, 2025, (3): 57-93. DOI:10.13569/j.cnki.far.2025.03.057. (王秋怡. (2025). 为世界提供确定性：平等有序多极化与国际秩序新愿景建构. *外交评论* (3)).
13. Wishnick, E. (2025) 'Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission' in Hearing on An Axis of Autocracy? China's Relations with Russia, Iran, and North Korea, U.S.-China Economic and Security Review Commission, 20 February, pp. 164-183. https://www.uscc.gov/sites/default/files/2025-04/February_20_2025_Hearing_Transcript_0.pdf
14. Xing, G., Huang, R., Panova, V., & Kashin, V. (2024). Crisis and global transformation: China-Russia and the changing world order [危机与全球转型：中俄与变化中的世界秩序]. *Russian Studies [俄罗斯研究]*, (1), 37-49.
15. Xue, L., & Liang, Y. (2025). China-US-Russia relations: Toward a "marriage triangle"? [中美俄关系：走向“婚姻三角”？]. *Journal of Karamay [克拉玛依学刊]*, 15(5), 13-23. DOI : 10.13677/j.cnki.cn65-1285/c.2025.03.02.
16. Zhang, J., & Lu, J. (2025). The practice and implications of deepening the comprehensive strategic partnership of coordination for a new era between China and Russia [中俄深化新时代全面战略协作伙伴关系的实践与启示]. *Journal of China Executive Leadership Academy Jinggangshan [中国井冈山干部学院学报]*, 18(2), 137-144.
17. Zhao, Huasheng. "China's Policy Choices and Sino-Russian Relations in the Context of the Ukrainian Crisis." *Institute of International and Strategic Studies, Peking University*, pp.98-114, 2 Apr. 2025, www.iiss.pku.edu.cn/info/1361/5572.htm. (赵华胜. (2025). 乌克兰危机背景下的中国政策选择与中俄关系. *中国国际战略评论*, 20.)
18. Zheng Yongnian, Wang Jin, and Nian Yue. "热话题与冷思考——国际秩序重构下的中国与世界 [Hot Topics and Cold Reflections: China and the World Amid the Reconstruction of International Order]." *Contemporary World and Socialism (当代世界与社会主义)*, no. 3, 2025, pp. 4-11. DOI:10.16502/j.cnki.11-3404/d.2025.03.013.

Марія Шкуліна, аналітикиня,
MSc China and Globalisation
King's College, London

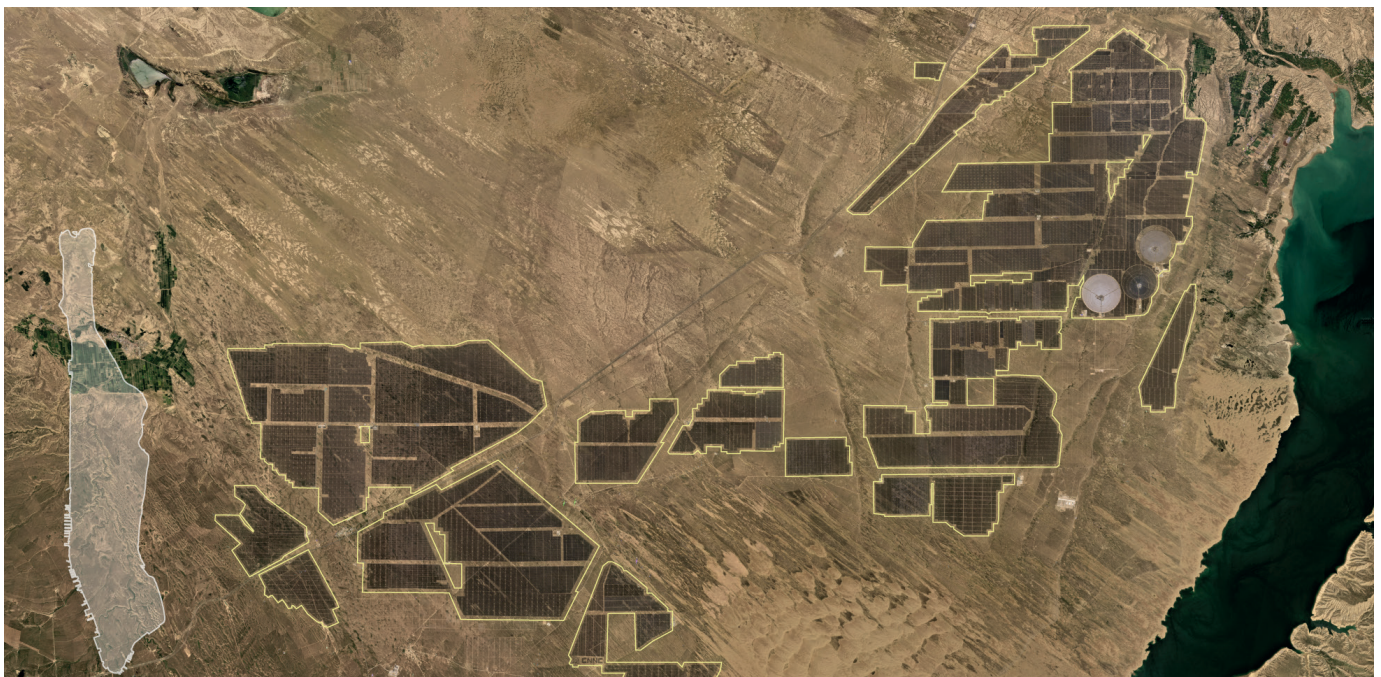
Ініціатива Глобальної енергетичної інтеграції: ще один фронт китайського експансіонізму і гегемонії?

“Ініціатива **Global Energy Interconnection (GEI)**, започаткована Китаєм у 2015 році, спрямована на створення до середини XXI століття глобальної мережі передачі електроенергії, що об'єднає континенти за допомогою ліній ультрависокої напруги та великих баз відновлюваних джерел енергії. GEI ставить під питання традиційне розуміння енергетичного суверенітету, висвітлює ризики технологічної та стандартної залежності, а також демонструє, як інфраструктура перетворюється на інструмент впливу у глобальній політиці. На перетині енергетики, безпеки та довіри GEI відображає трансформацію світового порядку, у якому влада дедалі частіше проявляється через технології та мережеві стандарти.

1. Талатан як символ GEI

Восени 2025 року Китай повідомив про введення в експлуатацію найбільшої у країні (а заодно й у світі) сонячної електростанції – Талатанського сонячного парку на Тибетському плато. Ця гігантська СЕС займає площу близько 420 км², що приблизно як дві площі Львова, і досягла потуж-

ності майже 17 ГВт [1]. Проект Talatan Solar Park, розташований в провінції Цінхай, скористався унікальним поєднанням сонячного, сухого клімату та високогірного плато, де розріджене повітря підвищує ефективність фотоелектричних панелей. За даними The New York Times, цей парк вже зараз масштабніший за усі інші, існуючі у світі [1].

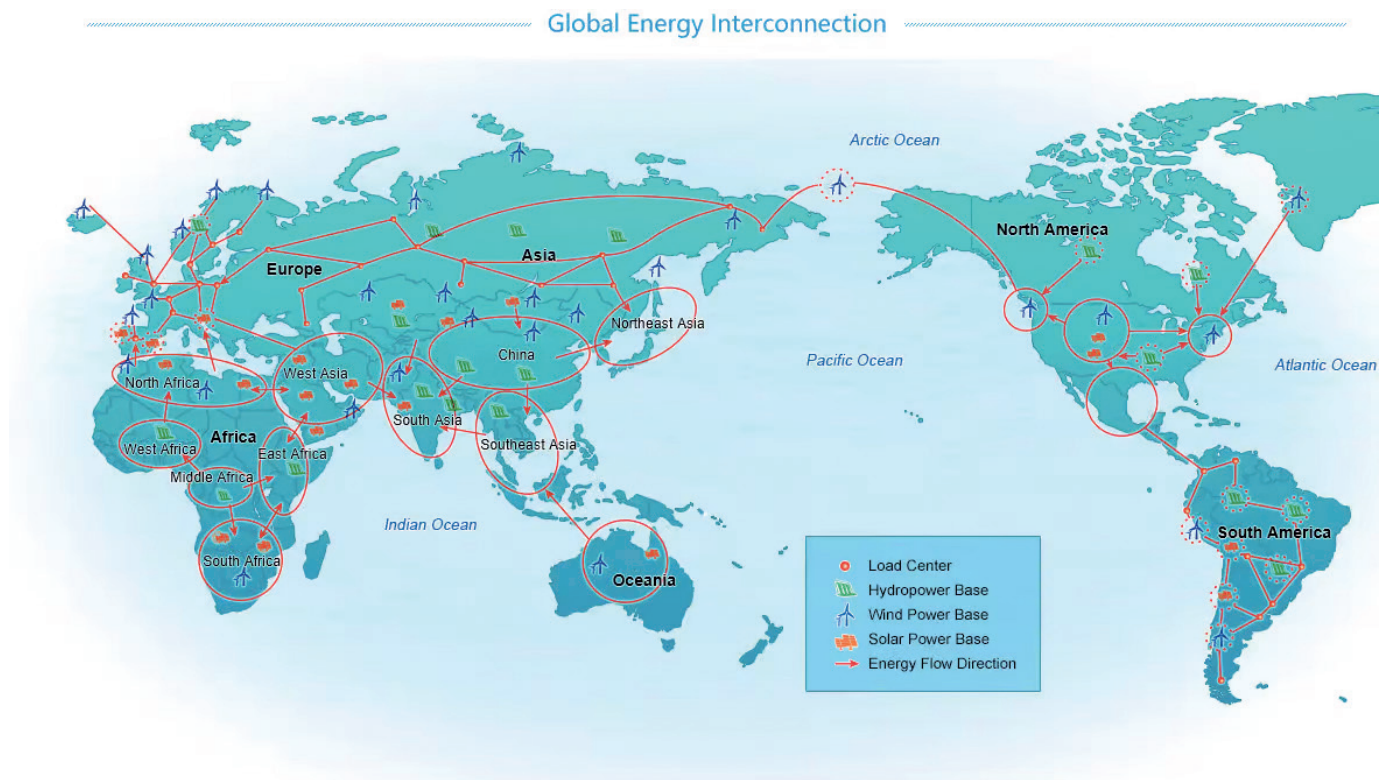
Джерело: <https://www.nytimes.com/2025/10/10/business/china-solar-tibetan-plateau.html>

Показово, що Талатанська станція – це не лише поля з мільйонами сонячних панелей. В рамках цього мегапроєкту споруджено також вітропарки сукупною потужністю 4,7 ГВт та гідроелектро-станції на 7,3 ГВт. Разом вони утворюють комплекс ВДЕ, ланки якого працюють у закріпленому технологічному циклі: удень надлишок сонячної електрики іде на закачування води у водосховища ГЕС, а вночі вода скидається через гідроагрегати, генеруючи струм і подаючи його в мережу. Крім того, від станції прокладено високовольтні ЛЕП, здатні транспортувати вироблену енергію на відстань понад 1600 км до промислових центрів країни [1]. Іншими словами, китайці створили на далекому західному плато величезний енергогенеруючий хаб, що сполучає потенціали сонця, вітру та води і передає енергію за тисячі кілометрів.

2. Візія глобальної енергомережі

Запуск Талатанського парку є частиною ще масштабнішої візії, яку просуває Пекін. Йдеться

про ініціативу Global Energy Interconnection (GEI) – план створити до середини XXI століття взаємопов'язану систему передачі електроенергії у світовому масштабі. Вперше цю ідею озвучив голова КНР Сі Цзіньпін на саміті ООН ще у 2015 році, закликавши побудувати “глобальну енергомережу” для забезпечення світового попиту за рахунок чистої енергії [2]. В основі GEI лежать три ключові компоненти: створення великих енергетичних баз у полярних регіонах, на екваторі та на кожному континенті для інтеграції розподіленої генерації та відновлюваних джерел енергії; впровадження «розумних» мереж (smart grids), які забезпечують ефективний розподіл енергоресурсів; а також будівництво міжконтинентальних ЛЕП ультрависокої напруги (UHV) для передачі електроенергії на великі відстані [3]. Амбіції GEI справді вражають. План передбачає створення до 2070 року глобальної “супер-мережі” (мережі мереж), яка сполучить електромережі всіх континентів за допомогою 18 магістральних UHV-ліній – дев'ять меридіональних і дев'ять широтних “енергетичних коридорів” [4].

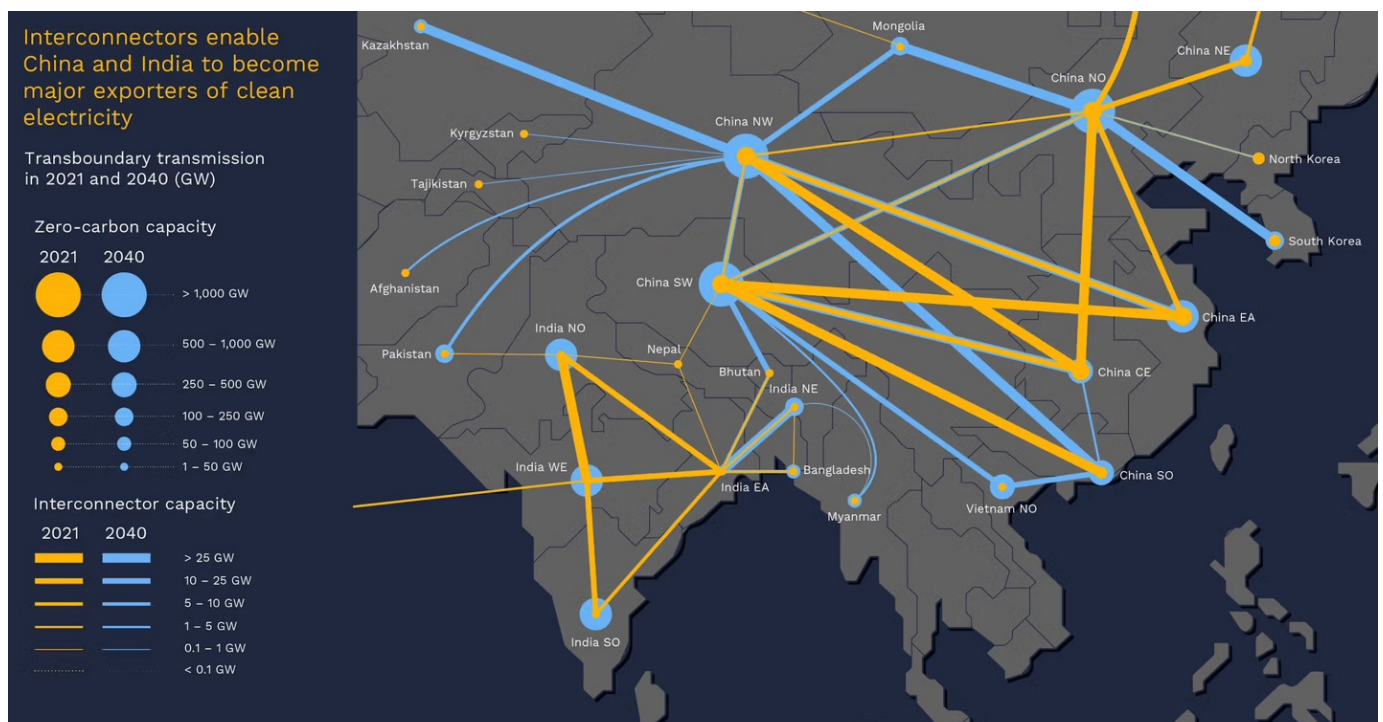

Джерело: <https://www.solarpaces.org/could-chinas-global-grid-idea-help-grow-csp/>

У ФОКУСІ: КИТАЙСЬКА ЕКСПАНСІЯ

Концепція GEI поступово вибудовується у три фази розвитку, кожна з яких має власну логіку та часові межі. Перший етап – внутрішня взаємодія (до 2020 року) – зосереджувався на розвитку чистої енергетики та з'єднанні національних енергомереж, щоб підвищити їхню потужність і частку відновлюваних джерел у енергобалансі. Другий етап – внутрішньоконтинентальна взаємодія (2020–2030) – передбачає формування великомасштабних енергетичних баз у межах континентів і розвиток транскордонних мереж для оптимізованого розподілу чистої енергії. Третій етап – міжконтинентальна взаємодія (2030–2050) – спрямований на створення арктичної вітрової та екваторіальної сонячної баз, що має завершити формування єдиної світової енергомережі, забезпечити домінування чистої енергії та вирішити проблеми енергетичної безпеки, забруднення довкілля й викидів парникових газів [4]. Інфраструктура GEI включатиме як наземні надвисоковольтні ЛЕП, так і підводні магістральні кабелі через моря і океани. Приміром, Китай вже розробляє нові потужні підводні електрокабелі – у 2020–21 рр. китайські компанії запатентували кілька технологій, обійшовши навіть традиційного лідера Південну Корею [5]. Це відкриває можливість протягувати кабельні ЛЕП між континентами і островами.

Очолує просування ініціативи Організація розвитку та співробітництва з глобальної енергомережі (Global Energy Interconnection Development and Cooperation Organization, GEIDCO), створена у 2016 році за участі Державної електромережевої корпорації Китаю (State Grid Corporation of China, SGCC). Цікаво, що до керівництва GEIDCO залучено й міжнародних діячів – зокрема, колишнього міністра енергетики США Стівена Чу, засновника японської SoftBank Масаясі Сона, а також колишнього голову російської компанії «Россети» Олега Бударгіна, які увійшли до складу віцепрезидентів організації [8]. За кілька років GEIDCO об'єднала понад 600 членів із 85 країн, уклала десятки угод з урядами і міжнародними організаціями та започаткувала спільні дослідження [6]. Китай подає GEI як взаємовигідний проект на благо сталого розвитку. В офіційних презентаціях стверджується, що глобальна мережа дозволить до 2050 року забезпечити електроенергією 100% населення Землі і скоротити викиди CO₂ удвічі від рівня 1990 року. Ініціатива отримала позитивні відгуки в системі ООН: її цілі узгоджуються з програмою «Стала енергія для всіх» (Sustainable Energy for All), а на кліматичних самітах ООН GEI називали «ключовою» для реалізації Паризької угоди [6].

Джерело: <https://www.transitionzero.org/insights/cables-to-change-the-world>

Географія GEI охоплює увесь світ, з особливим акцентом на регіонах, багатих ВДЕ. Плануються великі енергетичні бази в арктичній зоні (потенціал вітру), на екваторі (сонячні пустелі), а також у гідроресурсних зонах на кшталт екваторіальної Африки. Наприклад, китайські інженери пропонують розвивати гігантські проекти ГЕС на річці Конго в Африці з подальшим передаванням електрики через континент та Середземне море до Європи [6]. Інший приклад – так званий “Азійська супер-мережа”: лінії, що мали б з’єднати енергосистеми Китаю, Монголії, Південної Кореї та Японії для обміну надлишками вітрової і сонячної енергії між цими країнами [7]. До 2040 року аналітиками прогнозується суттєве посилення транскордонних енергетичних зв’язків між Китаєм та його сусідами в Центральній і Південно-Східній Азії. Нові високовольтні інтерконектори формуватимуться переважно на напрямках Китай – Казахстан, Китай – Монголія/Корея, Китай – В’єтнам, М’янма та Бангладеш, окреслюючи головні напрями розвитку регіональних мереж [29].

Подібні ідеї обговорюють і в Північній Америці, де вчені пропонують створити магістральну мережу HVDC-ліній через усі США та з’єднати її з Канадою і Мексикою [8]. Таким чином, **GEI замислюється як енергетичний аналог інтернету – глобальна система, де енергія подорожує тисячі кілометрів так само вільно, як інформація**. Китайські розробники навіть порівнюють її з інтернетом за принципом: «глобальна, але не контрольована жодною однією країною», підкреслюючи необхідність єдиних технічних стандартів і протоколів замість чиеїсь монополії [6].

3. Безпекові ризики GEI

Намір Китаю створити глобальну електромережу став одним із найамбітішніших інфраструктурних проєктів XXI століття. Водночас така масштабна інтеграція електричних мереж різних країн викликає серйозні занепокоєння у сфері національної безпеки. Зі зростанням електрифікації та впровадженням китайського обладнання у стратегічні енергетичні об’єкти постає питання про потенційну залежність держав від одного технологічного постачальника. Аналітики засте-

рігають, що в умовах тісної взаємопов’язаності навіть локальний збій або навмисне відключення може спричинити масштабні наслідки в кількох країнах одночасно [5]. Попри ці побоювання, механізм енергетичної взаємозалежності суттєво відрізняється від систем постачання газу чи нафти. У **концепції GEI передбачається, що електроенергія в об’єднаній мережі має рухатися у двох напрямках і балансуватися в реальному часі**, що теоретично ускладнює її використання як прямого інструменту політичного тиску. Будь-яке навмисне відключення може створити ризики і для країни-експортера, і для сусідів, порушуючи стабільність усієї системи. Водночас, висока централізація диспетчерського управління та цифровий контроль можуть створювати потенціал для непрямого впливу, зокрема в умовах політичної напруги або конфлікту. Отже, можливість веапонізації – використання як зброї – енергомереж не можна цілковито виключити, хоча потенційно її реалізація може ускладнюватися взаємозалежністю технічних, економічних і регуляторних факторів.

Куди більш реалістичними залишаються кіберризики. Сучасні високовольтні лінії керуються через цифрові системи SCADA, а постачання програмного забезпечення та компонентів від компаній, пов’язаних із державними структурами Китаю, породжує сумніви у безпеці. Можливість несанкціонованого доступу або «бекдорів» (прихованих каналів керування) викликає аналогії з дискусіями навколо впровадження китайських технологій 5G, коли багато країн обмежували участь підозрюваних китайських виробників у критичній інфраструктурі [10]. Саме тому держави, залучені до GEI, наполягають на жорстких протоколах кібербезпеки, стандартизації програмного забезпечення та дублюванні каналів передачі енергії.

Попри те, що безпекові побоювання мають підстави, сприйняття GEI виключно як інструменту геополітичного контролю є спрощеним. Інфраструктура не завжди функціонує як централізований механізм влади – вона формується в результаті складних соціотехнічних процесів, де політичні, технологічні й локальні чинники взаємодіють і взаємно змінюють одне одного [11]. На практиці реалізація GEI стикається насам-

перед із технічними та інженерними обмеженнями, які ускладнюють створення глобальної супермережі. За наявними дослідженнями [12], **попри значний технологічний прогрес у сфері надвисоковольтної передачі постійного струму (HVDC), технічні обмеження залишаються суттєвими: одиночні ЛЕП рідко перевищують 3000 км, а кожний проміжний трансформатор підстанції збільшує сукупні витрати й енергетичні втрати. Проєкт сполучення Китаю та Європи (понад 6500 км) вважається економічно неефективним саме через це.** Масштабні капіталовкладення, тривалі терміни будівництва та високий ризик технологічного застарівання знижують привабливість проєкту для інвесторів і роблять уряди обережними у зобов'язаннях.

Не менш складними є інституційні та регуляторні бар'єри. Структурно GEI реалізується через SGCC і створену нею у 2016 році організацію GEIDCO, яка займається технічним і науковим супроводом проєкту. GEIDCO має близько 2000 інженерів, фінансує наукові дослідження та відкрила регіональні офіси для співпраці з урядами різних країн, зокрема як партнер ООН на кліматичному саміті COP24 у Катовіце (2018 р.). Проте централізована структура управління, яку уособлює SGCC, викликає побоювання на Заході: «технократичне міжнародне планування» може сприйматися як спроба Китаю здобути надмірний контроль над критичною енергетичною інфраструктурою [12].

Одним із потенційно небезпечних для країн-учасниць аспектів цієї моделі управління є система диспетчерського управління. У звітах GEIDCO підкреслюється, що ефективна робота об'єднаної енергомережі залежить від постійного обміну даними в реальному часі [30]. Такий підхід передбачає передавання телеметричних даних у спільні або китайські дата-центри, що створює ризики для безпеки та конфіденційності критичної інформації. У контексті воєнних конфліктів такі масиви даних можуть набувати розвідувального значення, оскільки здатні давати непрямі індикатори концентрації людських і матеріальних ресурсів, а також вказувати на потенційні вразливості мережі. Крім того, як зазначає дослідницький звіт SWP [14], централізоване диспетчерське управління дозволяє координатору мережі опо-

середковано впливати на її стабільність. Таким чином, **проблема централізованого диспетчерського керування виходить за межі технічної площини й набуває виміру енергетичної безпеки.**

Наразі у глобальній супермережі немає наднаціонального оператора чи механізму, який би розподіляв вигоди, витрати та відповідальність між країнами. Навіть пропозиції створити «глобального системного оператора» або спеціальну агенцію під егідою ООН залишаються суто теоретичними, адже незрозуміло, хто мав би затвердити та фінансувати таку структуру. За відсутності спільного ринку кожна держава планує інвестиції, виходячи з національних інтересів, що унеможливорює рівномірний розподіл ризиків і прибутків. Фінансування ускладнює також відсутність міжнародного механізму кредитування міжконтинентальних ліній – більшість учасників віддають перевагу внутрішнім проєктам, які контролюються державними бюджетами [12].

Політичні та довірчі чинники поглиблюють ці труднощі. За результатами досліджень [12], брак взаємної довіри між державами є одним із ключових бар'єрів для розвитку глобального супергріду. Історія таких ініціатив, як Desertec (Європа – Північна Африка) чи лінія Австралія – Південно-Східна Азія, показує, що технократичне планування без залучення місцевих стейкхолдерів часто призводить до політичних суперечок, відсутності локальної підтримки та зриву реалізації. Крім того, суспільні й екологічні протести нерідко уповільнюють будівництво: навіть Китай визнає, що широкі консультації з громадськістю затягують розвиток мережі. У підсумку, GEI залишається високотехнологічною ініціативою з глобальними амбіціями, але її координація ускладнюється поєднанням технічних обмежень, інституційної фрагментації та політичних розбіжностей.

4. Інфраструктура як інструмент впливу

Окрім питань безпеки, проєкт GEI породжує глибшу дилему – технологічну та стандартову залежність. Китай сьогодні є беззаперечним лідером у технологіях ультрависоковольтної передачі: майже всі діючі UHV-лінії у світі побудова-

ні за участю китайських компаній [7]. Державна корпорація **State Grid Corporation of China** посідає третю сходинку у світовому рейтингу *Fortune Global 500* і дедалі активніше витісняє конкурентів у сфері енергетичної інфраструктури. З 2010-х років китайські виробники експортують комплекти ЛЕП, підстанцій та необхідного обладнання, пропонуючи вигідне фінансування й короткі терміни будівництва. З одного боку, це допомагає розвивати енергомережі у країнах, які не мають власних технічних спроможностей та фінансових ресурсів. З іншого – формує монополію стандартів, де протоколи керування, програмні платформи та технічні регламенти адаптовані під китайські рішення [7].

Така монополія стандартів перетворює технології на форму **структурної влади**. Контроль над архітектурою мереж, технічними специфікаціями й протоколами означає можливість задавати рамки розвитку цілої галузі. **За рахунок технологічної переваги Китай здобуває довгострокову геоелектричну перевагу: країни-учасниці стають залежними від постачань компонентів,**

оновлень та інженерної підтримки з КНР. Для китайських корпорацій це означає стабільний експорт і політичне заохочення вдома. За кілька років бюджет SGCC на наукові дослідження у сфері UHV зріс утричі, а Китай першим у світі побудував лінії постійного струму напругою 1100 кВ довжиною понад 3000 км [5], [8].

Західні країни занепокоєні: хто встановлює технічні стандарти, той контролює ринок. Якщо більшість держав перейде на китайський формат, альтернативним виробникам буде складно запропонувати інші рішення. GEI передбачає уніфікацію технічних вимог для міждержавних енергомостів [10], і хоча формально це робиться задля сумісності, стандарти часто орієнтовані на продукцію китайських компаній. Прибічники ініціативи наголошують, що стандартизація спрощує інтеграцію та забезпечує ефективність. Проте критики вказують, що якщо стандарти диктує одна держава, вона отримує **структурну перевагу** – можливість задавати темп і умови технологічної еволюції.

Джерело: <https://english.news.cn/20250610/8643cf83a9ce4a75a52b4ef60865c001/c.html>

У ширшому сенсі це підтверджує і логіка технологічної геополітики. Контроль над енергомережами забезпечує не лише економічний прибуток, а й політичний вплив. За оцінками, Китай подає до 75% патентних заявок у сфері чистої енергетики [13], а його компанії стають ключовими постачальниками компонентів для майбутніх «супермереж». Таким чином, GEI зміцнює **довгострокову техноекономічну залежність**, поєднуючи промислову вигоду зі стратегічним контролем [5].

Аналітики зазначають, що подібна **влада через стандарти** діє не через пряме володіння, а через саму логіку мережевої архітектури. Як показує дослідження “Geopolitics of Electricity” [14], електричні мережі створюють **технополітичні та техноекономічні зони впливу**, які виходять за межі державних кордонів і дозволяють поширювати владу через регуляторні та технологічні механізми. У таких системах виникають **асиметричні залежності**: країни можуть використовувати енергомережі, щоб встановлювати технічну, правову чи економічну домінацію над партнерами [14]. Цей підхід дає змогу подивитися на GEI поза риторикою загроз. Потенціал впливу тут не завжди навмисний: він може виникати з архітектури мережі, нерівності інвестицій та стандартів. **Супермережа одночасно створює і можливість, і вразливість: країни, підключені до єдиної системи, поділяють спільну енергетичну долю, де ризики і вигоди розподілені нерівномірно** [14].

Водночас складність таких систем ставить під сумнів можливість абсолютного контролю. Як зауважує американська політологиня **Джейн Беннетт** [15], авторка концепції «агентивності збірок» (agency of assemblages), енергомережа є не ієрархією, а динамічним конгломератом людей, технологій і природних процесів. Влада у таких мережах розподілена між людськими і нелюдськими агентами – інженерами, регуляторами, електронами, погодою – і ніхто не має повного контролю над результатом [15]. Як показує приклад **масштабного блекауту в Північній Америці у серпні 2003 року**, навіть найбільші енергосистеми залишаються вразливими через складність зв'язків між технічними, природними та людськими елементами. Тоді відключен-

ня електроенергії почалося з кількох локальних подій у штаті Огайо: перегріву ліній, контакту проводів із деревами та невеликої пожежі під лінією електропередач. Ці незначні на перший погляд збої запустили **каскадну реакцію** у системі, коли одна за одною почали від'єднуватися підстанції, а генератори автоматично вимикалися, щоб уникнути перевантаження. Протягом однієї хвилини від мережі відключилися двадцять електростанцій загальною потужністю понад 2 ГВт, а загалом без електрики залишилися близько п'ятдесяти мільйонів людей у США та Канаді.

Як згодом з'ясувалося, **причини були не суто технічні**, а радше системні. По-перше, у мережі виник **дефіцит реактивної потужності**, яка підтримує напругу в системі, але не виконує корисної роботи і не приносить прямого прибутку. Після дерегуляції енергетичного ринку 1990-х років компанії мали стимул виробляти лише комерційно вигідну «активну» енергію, а не витрачати ресурси на підтримку стабільності системи. По-друге, нові правила дозволяли продавати електроенергію на великі відстані між різними регіонами, що створювало надмірне навантаження на лінії. Через це виникали **непередбачувані “петльові потоки”**, коли потік енергії рухався іншими шляхами, ніж планували оператори, створюючи хаос у розподілі навантаження. Унаслідок цього мережа буквально “зруйнувалася зсередини” – не через один збій, а через взаємодію сотень факторів: програмного забезпечення, автоматики, економічних стимулів, погодних умов і рішень людей.

На думку **Беннетт** [15], цей блекаут показав, що електрична мережа є **“збіркою” (assemblage)**, у якій агентність розподілена між антропогенними й неантропогенними чинниками. У цій системі одночасно діють урядові регулятори, корпорації, інженери, програмні алгоритми, електрони, дерева, спека, економічні закони й навіть політичні рішення. Жоден із цих чинників не може повністю контролювати систему, але кожен впливає на неї. Саме тому, як пише Беннетт, «мережа живе за власними правилами» – її дії не можна звести до волі конкретних осіб чи організацій. Такий випадок добре ілюструє, що **влада в інфраструктурах є розподіленою, а не централізованою**, і що навіть високотехнологічні системи мають

внутрішню автономію, породжену взаємодією різних агентів. З цього погляду, навіть якщо Китай задає стандарти, інфраструктура може функціонувати непередбачувано, породжуючи ефекти, які виходять за межі початкових намірів.

Таким чином, у GEI поєднуються дві логіки. З одного боку, це геоекономічний проєкт, у якому Китай використовує технологічну й фінансову перевагу для формування стандартів і створення залежностей, що можуть з часом перетворитися на важелі політичного впливу. З іншого боку, це соціотехнічна система, яка формально залишається відкритою, але насправді поступово централізує управління потоками даних і енергії. **У цій подвійності – головна небезпека GEI: за риторикою спільного розвитку приховується потенціал для побудови нової, контрольованої Китаєм, інфраструктурної ієрархії.**

5. Енергетичний суверенітет і залежність

Розвиток глобальної енергомережі GEI ставить перед світом фундаментальне питання – **що означає енергетичний суверенітет у добу взаємозалежності**. Така система змінює уявлення про контроль держави над власними ресурсами. З одного боку, вона обіцяє взаємовигідний обмін: країни з надлишком чистої енергії експортують тим, хто її потребує, створюючи рівновагу. З іншого – виникає загроза, що **той, хто контролює мережі, контролює і країни**, оскільки інфраструктура стає засобом стратегічного впливу.

Аналітики застерігають [5], що через GEI Китай отримує можливість формувати економічну взаємозалежність із партнерами, що перетворюється на **джерело геоекономічного впливу**. Така залежність може дозволити “схилити” країни до прийняття вигідних для Пекіна умов, адже економічні зв’язки, закладені в інфраструктуру, мають власну політичну інерцію. Побоювання щодо втрати суверенітету посилилися після того, як китайські державні компанії почали активно інвестувати в енергетичні підприємства за кордоном. SGCC та інші гіганти придбали частки в операторах мереж у Південній Америці, Південній Європі та Південно-Східній Азії [7]. В ЄС це спричинило дискусії про **небезпечність зовнішнього контролю над критичною інф-**

раструктурою: великі країни, як-от Німеччина та Франція, блокували китайські угоди, тоді як менші держави, наприклад Португалія чи Греція, дозволили участь китайських інвесторів [16]. Відтак ЄС запровадив механізми перевірки стратегічних інвестицій, аби зберегти енергетичний суверенітет.

Проблема, однак, полягає не лише у власності, а й в архітектурі самих мереж. Інфраструктура формує технополітичні простори, у яких виникають асиметричні залежності: держави, що володіють технологічною перевагою або визначають стандарти, отримують здатність задавати правила гри [14]. Енергомережі функціонують як **техно-економічні сфери впливу**, де контроль над технологічними стандартами, вузлами передачі та регуляторними механізмами створює структурну владу, подібну до фінансових або цифрових платформ. У синхронізованих регіональних системах утворюються своєрідні “енергетичні спільноти” [14], де країни водночас отримують вигоду від взаємозалежності й втрачають частину автономії у визначенні власної енергетичної політики. Влада в інфраструктурі проявляється не через централізоване управління, а через **структурну асиметрію**, коли один учасник має більші інструменти впливу – від патентів і технологій до регуляторних норм. У цьому сенсі енергетичний суверенітет стає відносним і залежить не лише від контролю над об’єктами на території держави, а й від її здатності брати участь у формуванні глобальних правил [14].

Водночас електричні мережі залишаються не лише технічними, а й соціотехнічними системами. Їхня стабільність і легітимність ґрунтуються на **взаємодії технологій, політики та суспільного прийняття**, без чого неможливий перехід до більш децентралізованих, гнучких і низьковуглецевих енергетичних систем [17]. Як показує аналіз інфраструктури електрики, вплив у цій сфері виникає не через накази чи примус, а через участь у розробленні стандартів, узгодження ринкових правил і створення умов для інституційної інтеграції [17]. Тому, навіть якщо Китай створює технологічні основи GEI, сам факт участі у стандартизації та фінансуванні інфраструктури вже формує потенціал влади, який не зникає незалежно від сприйняття з боку партнерів.

Цю подвійність – поєднання взаємної вигоди та структурної асиметрії – добре ілюструє практика “інфраструктурної дипломатії”. У низці країн Глобального Півдня проекти, фінансовані Китаєм, **позиціонуються або подаються місцевими урядами** як інструмент зміцнення енергетичної незалежності та економічної стабільності, навіть якщо вони водночас створюють нові форми фінансової чи технологічної залежності. **За офіційними оцінками**, в Ефіопії електрифікація промислових зон і розвиток сонячної генерації за підтримки китайських компаній сприяли зменшенню залежності від імпорту викопних енергоносіїв [31]. У Пакистані **урядові звіти в межах Китайсько-пакистанського економічного коридору** вказують, що будівництво гідро- та теплових електростанцій дало змогу подолати хронічний дефіцит електроенергії [32]. У Лаосі **офіційний дискурс** подає масштабну гідроенергетику як можливість експорту електроенергії до сусідів і позиціонує країну як “Батарею Південно-Східної Азії” [33]. Попри реальну вигоду для країн-реципієнтів, така співпраця супроводжується поступовою стандартизацією енергетичних систем під китайські технології та управлінські моделі, що непомітно розширює політичний простір впливу Пекіна.

Підсумовуючи, аналіз показує, що інфраструктурна взаємодія в межах GEI не є нейтральною. Навіть якщо проекти сприймаються як взаємовигідні або деполітизовані, вони **закладають потенціал структурного впливу**, який довго може залишатися прихованим. **Пекін може не використовувати цю взаємозалежність як інструмент прямого примусу, однак сама асиметрія у доступі до технологій і даних створює довгострокові умови для розширення впливу Китаю.** У цьому сенсі проект GEI водночас **підриває класичне поняття суверенітету**: країни, що підключаються до глобальної енергомережі, не втрачають його формально, але змушені переосмислити способи його реалізації в умовах технологічної інтеграції та залежності.

6. Світова реакція на GEI

Реакція міжнародної спільноти на китайську ініціативу GEI виявилася різноспрямованою. Багато країн, особливо в Африці, Азії та Південній Америці, поставилися до ідеї позитивно, бачивши у ній шанс залучити інвестиції в енергетику і забезпечити електрифікацію енергодефіцитних регіонів. Як відзначають дослідники, величезна потреба у модернізації мереж і розвитку ВДЕ змушує держави вітати зовнішні вкладення – а ніхто, окрім Китаю, не пропонує такого фінансування і технологій. Китайські компанії заповнюють вакуум, охоче будуючи там, куди інші не поспішають, і заробляють собі імідж партнерів розвитку. Представник RAND Corporation Ісмаель Арсін’єгас зауважує: «Китай – єдиний, у кого є фінансові м’язи і ноу-хау прокладати наддовгі лінії UHV» [5]. Ця практичність підкуповує багато урядів Глобального Півдня. Нерідко участь у GEI розглядається ними через призму боротьби зі зміною клімату: ООН-івські чиновники прямо заявляють, що глобальна енергомережа допоможе забезпечити стійку енергію для всіх і закрити енергетичний розрив між багатими і бідними країнами. Наприклад, в Африці за ініціативи GEIDCO створено альянс з десятка держав для просування міжмережевих з’єднань і спільного використання гідроресурсів – цей крок зустрінuto там із ентузіазмом.

Водночас у розвинутих державах GEI викликає насторогу. Сполучені Штати відкрито не беруть участі у проекті і в експертному полі часто критикують його як китайську геостратегію. Наприкінці 2023 року було опубліковано звіт RAND Corporation про глобальні наслідки GEI для безпеки, що фактично попереджав союзників про нові ризики залежності [5]. У Європейському Союзі немає єдиної позиції щодо GEI, але на практиці Брюссель запровадив суворі правила скринінгу інвестицій у енергетику, аби не допустити неконтрольованого переходу мереж під іноземний (в цьому випадку – китайський) контроль. Країни ЄС, з одного боку, співпрацюють з Китаєм у розвитку зеленої енергетики, а з іншого – обмежують продаж ключових енергокомпаній. Наприклад, уряд Німеччини кілька разів блокував придбання часток у своїх енергомережах китайськими інвесторами, посиляючись на на-

ціональну безпеку [6]. Подібні кроки – це прояв своєрідної обережної адаптації: **Захід визнає, що глобальні мережі неминуче розвиватимуться, але намагається мінімізувати ризики, встановлюючи захисні бар'єри і власні стандарти.**

Існують і альтернативні ініціативи, що певною мірою відповідають на виклик GEI. Зокрема, Індія спільно з Європою в 2021 році оголосила концепцію “One Sun, One World, One Grid” (OSOWOG) – глобальної сонячної мережі, яка б з'єднала 140 країн шляхом передачі сонячної енергії по мірі обертання Землі. Цей проєкт позиціюється як “сонячний союз” і навіть інструмент зовнішньої політики Індії, покликаний показати лідерство у чистій енергетиці [19]. Хоча OSOWOG поки що на ранній стадії, його поява свідчить: великі держави не хочуть лишати Пекіну монополію на ідею глобальної супермережі. Є також регіональні суперґриди, які просувають незалежно від Китаю – скажімо, плани з'єднати енергомережі країн Перської затоки з Північною Африкою і далі з Європою. Деякі з них співпадають з маршрутами, які пропонує GEI, інші – конкурують.

Міжнародні аналітики поступово приходять до розуміння, що глобальна енергомережа – це не стільки конкретний китайський проєкт, скільки неминучий етап розвитку світової енергетики. **Вибір полягає не в тому, чи буде відбуватися сполучення, а в тому – хто і на яких умовах її здійснить.** Тому замість прямої конфронтації багато держав обрали шлях участі в обговоренні правил гри. Наприклад, європейські країни через міжнародні організації (**Міжнародне енергетичне агентство, Міжнародний енергетичний форум**) наполягають на прозорих принципах майбутнього енергетичного об'єднання, які унеможливають одноосібний контроль або недобросовісну конкуренцію. Ведеться робота над стандартами кібербезпеки, над механізмами врегулювання спорів у транскордонній торгівлі електрикою, над гарантіями для інвесторів. Такий «м'який підхід» свідчить, що світова спільнота прагне адаптуватися до ідеї глобальної супермережі, мінімізуючи ризики і водночас не втрачаючи потенційні вигоди.

7. Роль Росії у GEI

Китай не обмежується імпортом російських нафти й газу, досить важливою є і електроенергетична співпраця. У дискурсі Global Energy Interconnection Росію позиціонують як ключовий енергетичний міст між Азією та Європою. У виступах російських та китайських експертів підкреслюється, що енергетична система Росії внутрішньо глибоко інтегрована та має унікальне географічне положення. **На етапі формування ініціативи у 2017 році** голова «Россети» Олег Бударгін, який пізніше увійшов до керівництва GEIDCO, наголошував, що завдяки розвиненій внутрішній інтеграції, вигідному географічному розташуванню та наявності понад 140 ЛЕП, які з'єднують Росію з 11 сусідніми державами, російська енергосистема має винятковий потенціал стати енергетичним мостом між Азією та Європою [20]. **У цьому контексті росія прагнула позиціонувати себе як ключового партнера та транзитного вузла майбутньої глобальної мережі.** Тодішній заступник міністра енергетики Росії Анатолій Яновський підкреслював, що країна володіє значними енергетичними ресурсами й транзитним потенціалом, які створюють основу для її провідної ролі у міжнародних енергетичних зв'язках.

Енергетичне співробітництво між Китаєм і росією розпочалося ще у 1992 році й стало одним із найстабільніших напрямів їхніх двосторонніх відносин. У 2012 році сторони підписали 25-річну угоду, за якою до 2037 року росія має поставити Китаю близько 100 млрд кВт·год електроенергії [23]. Ці довгострокові міжурядові контракти забезпечили стабільний перетік електроенергії на рівні десятків мільярдів кВт·год щороку. За даними People's Daily, на етапі формування енергетичного партнерства перед пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням росії в Україну через три діючі міждержавні лінії електропередач Китай сумарно закупив у росії 24,87 млрд кВт·год електроенергії [21]. Найбільша з них – 500 кВ лінія «阿黑线» (Амур – Хейхе) – досі залишається головним каналом постачання. Хоча цей обмін відбувається поза рамками проєкту Global Energy Interconnection, у китайському офіційному дискурсі він трактується як «основа північного розширення GEI» – перший практичний

крок до майбутнього об'єднання енергосистем. Як підкреслює People's Daily, російсько-китайський міжмережевий проєкт не лише заклав основу північного напрямку GEI, а й поглибив інфраструктурну взаємодію між країнами [21].

Хоча в 2024 році, за даними Reuters [22], обсяги поставок скоротилися майже на половину, довоєнний період може слугувати орієнтиром для оцінки потенціалу північного напрямку в рамках GEI. Зменшення обсягів закупівель в 2024 році пов'язане з підвищенням внутрішнього попиту на електроенергію в російських регіонах Далекого Сходу та нижчим рівнем води, що обмежило виробництво гідроенергії [25]. Додатково могли позначитися фінансові труднощі – санкційний тиск і затримки з розрахунками між російськими та китайськими компаніями, які ускладнили зовнішню торгівлю [26]. Представники Global Energy Interconnection Development and Cooperation Organization наголошують, що і Китай, і росія залишаються ключовими учасниками та «надійними виконавцями» спільних проєктів, а їхня співпраця, за офіційними заявами, має «поглиблюватися та приносити ще більші результати» [21].

Міцна інституційна база та інтеграція енергосистем свідчать, що енергетичне партнерство між росією та Китаєм має не лише економічний, а й стратегічний вимір. Аналітики Норвезького інституту оборонних досліджень зауважують, що через настільки тісну інтеграцію між двома країнами малоімовірно, що Китай у майбутньому «озброїть» енергомережу у відносинах із Росією, адже подібний крок завдав би шкоди й самому Пекіну [24]. Втім, така оцінка відображає радше **теперішню рівновагу**, ніж стратегічну перспективу. Китай активно вибудовує **інфраструктурну автономію** – розвиває власні енергетичні потужності, канали передачі та технологічні стандарти, що уможливорює **контроль, а не залежність** від зовнішніх партнерів. Іншими словами, поточна взаємозалежність радше **тимчасова фаза адаптації**, у межах якої Пекін готується до **перенесення центру енергетичної ваги всередину країни** й посилення свого впливу на транскордонні потоки.

Китай послідовно розширює власну базу відновлюваної генерації, зменшуючи потребу в ім-

портних поставках. Показовим прикладом є Талатанський сонячний парк – один із найбільших у світі комплексів відновлюваної енергетики, що уособлює курс Пекіна на самозабезпечення та технологічне лідерство. Якщо проєкт GEI буде реалізовано у повному обсязі, Китай, імовірно, стане не стільки залежним споживачем, скільки центральним вузлом глобальної мережі, який контролює енергетичні потоки. Такий сценарій створює нову структурну асиметрію влади в глобальній енергетиці, що потребує критичного осмислення в контексті перерозподілу енергетичної влади та глобального управління енергетикою.

8. Позиція України щодо GEI

Україна наразі не фігурує в жодних офіційних чи аналітичних публікаціях, пов'язаних із проєктом GEI. Вона не розглядається ані як транзитна територія, ані як учасник майбутніх міжконтинентальних енергетичних маршрутів.

Після початку російсько-української війни Україна остаточно змінила напрям енергетичної інтеграції, приєднавшись до континентальної європейської системи ENTSO-E. У китайських галузевих ЗМІ ще у 2022 році відзначалося, що енергосистема України була технічно синхронізована з європейською мережею, що відкрило можливість для експорту надлишків електроенергії, насамперед атомної, до країн ЄС [27]. Таким чином, у китайському дискурсі Україна трактується не як потенційний «енергетичний міст» між Європою та Азією, а як частина європейського енергетичного простору, інтегрованого у логіку ENTSO-E, а не в майбутні трансконтинентальні коридори GEI.

Натомість китайські аналітики приділяють основну увагу маршрутам, що обходять Україну, трактуючи саму війну як ключовий чинник енергетичної перебудови. Як зазначає спостерігач GEIDCO і дослідник Чжан Жуї, російсько-українська війна стала «каталізатором глобальної енергетичної трансформації» [28]. Вона, за його словами, призвела до «табірної поляризації» між тими країнами, які відмовилися від російських енергоресурсів, і тими, які продовжують їх використовувати, створивши нову

конфігурацію попиту й маршрутів постачання в Євразії. Цей процес, на думку Чжана, стимулював появу нових енергетичних напрямків навколо України. Зокрема, він наводить приклад спільного проєкту Азербайджану, Грузії, Угорщини та Румунії зі створення понад 1200-кілометрового підводного кабелю через Чорне море для постачання електроенергії до Центрально-Східної Європи. Інші приклади – лінії Франція–ОАЕ та Саудівська Аравія–Греція, які мають сформулювати нові енергетичні канали між Близьким Сходом і Європою.

На думку Чжана, такі мережі не лише розширюють можливості торгівлі електроенергією, а й формують **нову геополітичну уяву про простір енергоресурсів**.

Аналіз китайського енергетичного дискурсу показує, що російсько-українська війна в ньому подається не як акт агресії, а як **структурний тригер глобальної енергетичної перебудови**, який “переналаштував диригентську паличку світових енергетичних потоків” [28]. Така інтерпретація знімає політичну гостроту подій, перетворюючи їх на частину природного процесу “реструктуризації енергетичного простору”. У цій логіці **Китай позиціонує себе не як учасник чи моральний суддя конфлікту, а як спостерігач і потенційний бенефіціар**, здатний перетворити кризу на можливість для свого технологічного та інфраструктурного розширення. Війна для Китаю виступає не трагедією, а каталізатором для нового етапу енергетичної глобалізації, зокрема, через диверсифікацію маршрутів постачання електроенергії, розвиток “зелених” міжрегіональних мереж і підсилення ролі Китаю як координатора.

Ключове поняття, яке Чжан Жуй використовує для опису наслідків війни, – «**табірна поляризація**» [28]. Вона розуміється не у політичному чи моральному сенсі “вороги – союзники”, а як **енергетична категорія**, що позначає різні режими постачання й споживання. З одного боку – країни, які відмовилися від російських енергоносіїв і переорієнтувалися на альтернативні джерела, з іншого – ті, що залишилися в зоні російських поставок. Ця диференціація створює нову карту енергетичних потоків, де Китай позиціонує себе поза блоковою логікою, як технократичний інте-

гратор “обох таборів”. У цьому контексті фокус китайських публікацій зміщується **на Кавказ, Чорне море й Близький Схід**, які подаються як перспективні “обхідні зони”, тобто просто-ри нової енергетичної взаємодії, що дозволяють з’єднати Азію з Європою без проходження через територію України. Таким чином, **відсутність України в китайських схемах не випадкова**: вона відображає стратегічне прагнення Пекіна мінімізувати політичні ризики, зберігаючи уявну нейтральність і техно-інфраструктурний характер ініціативи GEI.

У підсумку, в концептуальній структурі GEI, представленій GEIDCO, Україна позначена як частина європейського континентального сегмента, а не євразійського «енергетичного мосту». Водночас у стратегічному баченні Пекіна Україна тривалий час розглядалася не як окремий енергетичний актор, а як елемент пострадянського простору, що перебував у сфері російського впливу. Це зумовило відсутність окремої «української» лінії в китайських енергетичних стратегіях.

Попри синхронізацію з європейською енергосистемою у 2022 році, **транс’євразійний контур GEI до Європи поки що не реалізований**: жоден із запропонованих маршрутів – ані північний через Росію, ані південний через Близький Схід – не перейшов у фазу технічного проєктування. За таких умов майбутні трансрегіональні шляхи постачання та обміну електроенергією, якщо вони взагалі сягнуть Європи, ймовірно, вибудовуватимуться через альтернативні південні та східні напрями при збереженні нинішнього воєнно-політичного статус-кво. Це впливає з поєднання політичних, безпекових і геоекономічних чинників: Пекін наразі віддає перевагу стабільнішим азійським коридорам, уже інтегрованим у його інфраструктурну присутність, тоді як війна підвищує ризики та транзакційну невизначеність для північного вектора.

9. Висновки

GEI – це хоча й китайська ініціатива, але вона є дзеркалом глобальних змін у структурі енергетичної влади. Для міжнародної спільноти він стає випробуванням не стільки технологічної спроможності, скільки політичної довіри. Перед

державами тепер стоїть непростий морально-політичний і стратегічний вибір: приєднатися до міжконтинентальних зв'язків і змінити усталені моделі партнерства чи, навпаки, нарощувати власні системи енергопостачання. Ігнорування GEI може поглибити розкол між Заходом і рештою світу – зокрема, погіршити відносини з країнами Глобального Півдня і остаточно поділити світ на тих, хто може дозволити собі дистанціюватися від Китаю, і тих, хто від нього залежить. Альтернативою можуть стати інвестиції в локальні мікромережі та енергозапаси для підвищення стійкості системи, а також паралельне вироблення чітких міжнародних правил і протоколів – насамперед у сфері кібербезпеки електромереж.

Водночас сам задум глобальної енергомережі залишається суперечливим. Чи здатна така система функціонувати без централізованого контролю? Чи можливо забезпечити спільні стандарти, коли країни мають настільки різні політичні інтереси

си й технологічні ресурси? Питання не лише в техніці, а у формі довіри, яка може підтримувати або руйнувати такі зв'язки. GEI вимагає пошуку балансу між інтеграцією та суверенітетом, між глобальними амбіціями та локальними реаліями. Попри декларації про спільну вигоду, також залишається відкритим питання: чи зможе Глобальний Південь стати рівноправним учасником цієї нової енергетичної архітектури, чи його роль знову визначатимуть інші – ті, хто фінансує, проектує й контролює мережу? Чи справді «зелений розвиток» вартий того, щоб поступатися частиною енергетичного суверенітету заради інтеграції у глобальні мережі?

Будь-яка транскордонна мережа потребує не лише інженерних рішень, а й довіри до партнерів, до стандартів, до самої ідеї спільної енергетичної архітектури. І саме ця довіра, а не технології, визначить, чи зможе GEI стати основою нової моделі співпраці, чи залишиться ще одним неосмисленим проектом глобальної взаємозалежності.

Список використаних джерел:

1. The New York Times. (2025) Why China Built 162 Square Miles of Solar Panels on the World's Highest Plateau, 10 жовтня. Доступно за посиланням: <https://www.nytimes.com/2025/10/10/business/china-solar-tibetan-plateau.html>
2. Сі Цзіньпін. (2015) 习近平在联合国发展峰会上的讲话 (全文) [Промова Сі Цзіньпіна на Саміті ООН із розвитку (повний текст)], 27 вересня. Сінхуа. Доступно за посиланням: http://www.xinhuanet.com/world/2015-09/27/c_1116687809.htm
3. Економічне довідкове видання (经济参考报). (2015) 2015年中国能源十大新闻: 电力体制改革重新上路 [Десять головних енергетичних новин Китаю за 2015 рік: реформа електроенергетичної системи знову стартує], 28 грудня. Доступно за посиланням: <https://energy.people.com.cn/n1/2015/1228/c71661-27983712.html>
4. People's Daily Online (人民网). (2015) 全球能源互联网，打造地球村的“血管系统” [Глобальна енергетична мережа: створення «кровоносної системи» планети], 12 грудня. Доступно за посиланням: <https://world.people.com.cn/n1/2015/1212/c1002-27918975-3.html>
5. Gates, M. (2024) Why China's Global Electric Project Has National Security Experts on Alert, Security Technology, лютий. Доступно за посиланням: <https://www.asisonline.org/security-management-magazine/monthly-issues/security-technology/archive/2024/february/Why-Chinas-Global-Electric-Project-Has-National-Security-Experts-On-Alert>
6. Cornell, P. (2019) Energy governance and China's bid for global grid integration. Atlantic Council EnergySource, 30 травня. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/energy-governance-and-china-s-bid-for-global-grid-integration/>
7. Downie, E. (2019, 13 лютого). China's Vision for a Global Grid: The Politics of Global Energy Interconnection. Center for Strategic and International Studies – Reconnecting Asia. Доступно за посиланням: <https://reconasia.csis.org/global-energy-interconnection>
8. Orkas, Inc.. (2021) Intercontinental and Intraregional Transmission. Visions and Realities. Доступно за посиланням: <https://www.orkas.com/intercontinental-and-intraregional-transmission-visions-and-realities>
9. RAND Corporation. (2020) Deterring Attacks Against the Power Grid: Two Approaches for the U.S. Department of Defense (Research Report RR-3187-RC). Доступно за посиланням: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3187.html
10. Lewis, J. A. (2020) What Did the United Kingdom Just Decide on Huawei and 5G?, 28 січня. Center for Strategic and International Studies. Доступно за посиланням: <https://www.csis.org/analysis/what-did-united-kingdom-just-decide-huawei-and-5g>
11. Oakes, T. (2021). “The Belt and Road as method: Geopolitics, technopolitics and power through infrastructure.” Asia Pacific Viewpoint, 62(2), 281–285. <https://doi.org/10.1111/apv.12319>
12. Hojckova, K., Ahlberg, H., & Sandén, B. A. (2022). “A global supergrid: Sociotechnical challenges and drivers.” Energy, Sustainability and Society, 12, 9. <https://doi.org/10.1186/s13705-022-00368-y>
13. Ember. (2025) China Energy Transition Review 2025. Доступно за посиланням: <https://ember-energy.org/app/uploads/2025/09/China-Energy-Transition-Review-2025.pdf>
14. Westphal, K., Pastukhova, M., & Pepe, J. M. (2022). “Geopolitics of electricity: Grids, space and (political) power” (SWP Research Paper 06). Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). <https://doi.org/10.18449/2022RP06>
15. Bennett, J. (2005). “The agency of assemblages and the North American blackout.” Public Culture, 17(3), 445–465. <https://doi.org/10.1215/08992363-17-3-445>
16. Institut Montaigne. (2024) China Trends #20 – Critical Infrastructures and Power Games in EU-China Relations. Доступно за посиланням: https://www.institutmontaigne.org/ressources/documents/china-trends-20-critical-infrastructures-and-power-games-eu-china-relations_0.pdf
17. Hoicka, C. E., & MacArthur, J. L. (2019). “Energy politics.” In K. J. Hancock & J. L. Allison (Eds.), The Oxford handbook of energy politics (pp. 68–98). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190861360.013.33>
18. Strange, A. M. (2022). “Chinese global infrastructure: The politics of investment and influence.” In The political economy of China's infrastructure diplomacy (pp. 1–73). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009090902>
19. Bhaskar, U. (2020) India invites bid for One Sun One World One Grid to take on China's Belt and Road Initiative, 28 травня. LiveMint. Доступно за посиланням: <https://www.livemint.com/industry/energy/india-answer-to-china-belt-and-road-initiative-one-sun-one-world-one-grid-11590634870755.html>
20. PJSC Rosseti. (2017) Industry experts from Russia and China discussed the key issues on global energy interconnection of the countries., 19 квітня. Rosseti North-West. Доступно за посиланням: <https://www.rosseti-sz.ru/en/companynews/russianagrids/news78052.html>
21. People's Daily. (2018) 《中俄电力合作迈上新台阶》 [Китай-Росія: електроенергетичне співробітництво виходить на новий рівень], 23 квітня. Доступно за посиланням: https://paper.people.com.cn/zgnyb/html/2018-04/23/content_1850382.htm
22. Reuters. (2025) Russia's InterRAO says electricity exports to fall 4% this year because of lower supply to China. 24 червня. Доступно за посиланням: <https://www.reuters.com/business/energy/russias-interrao-says-electricity-exports-fall-4-this-year-because-lower-supply-2025-06-24/>

23. 国家能源局 (Державне енергетичне управління КНР). (2015) 《黑龙江电力借丝绸之路战略谋篇布局》 [Енергетична компанія провінції Хейлунцзян використовує стратегію «Шовковий шлях» для планування розвитку]. China Energy News / 中国能源报, 1 липня. Доступно за посиланням: https://www.nea.gov.cn/2015-07/01/c_134371283.htm
24. FFI (Forsvarets forskningsinstitut). (2025) A global energy interconnection? – Exploring China's strategic ambitions and security implications for Norway. FFI-Report. Доступно за посиланням: <https://www.ffi.no/en/publications-archive/a-global-energy-interconnection-exploring-chinas-strategic-ambitions-and-security-implications-for-norway>
25. Reuters. (2023) Russia's InterRAO starts restricting electricity supplies to China. 2 жовтня. Доступно за посиланням: <https://www.reuters.com/business/energy/russias-interrao-starts-restricting-electricity-supplies-china-2023-10-02/>
26. Reuters. (2024) Russia payment hurdles with China partners intensified in August, sources say. 30 серпня. Доступно за посиланням: <https://www.reuters.com/business/finance/russia-payment-hurdles-with-china-partners-intensified-august-sources-say-2024-08-30>
27. 中国电线电缆网 (China Wire & Cable Network). (2022) 《乌克兰电网实现与欧洲大陆电网联网》 [Енергосистема України під'єднана до континентальної електромережі Європи]. 24 березня. Доступно за посиланням: <https://www.cwc.net.cn/mobile/news/show-11385.html>
28. 观察者网 (Guancha .cn). (2024) 《乌克兰危机冲击欧盟能源安全，中国不能只“看热闹”》 [Криза в Україні: удар по енергетичній безпеці ЄС, Китай не може залишатися просто «спостерігачем»], 24 березня. Доступно за посиланням: https://www.guancha.cn/international/2024_03_24_729456.shtml
29. TransitionZero. (2023) Cables to Change the World – A study looking at the economic benefits of transmission investments and regional interconnection to support the decarbonisation of global electricity supply. 23 листопада. Доступно за посиланням: <https://www.transitionzero.org/insights/cables-to-change-the-world>
30. 中国能源报 / China Energy News. (2017) 《跨国跨洲电网互联确定一批重点项目》 [Міжконтинентальне електромережеве об'єднання затверджує низку ключових проєктів], 27 лютого. People's Daily / 人民日报. Доступно за посиланням: https://paper.people.com.cn/zgnyb/html/2017-02/27/content_1753938.htm
31. Wen, K. K., Alessa, N. & Tawiah, V. (2024) The impact of Chinese investment on energy independence in Africa. Energy Policy, Vol. 192. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2024.114198>
32. Li, X., Liu, Ali. (2024) Energy – Economy – Carbon Emissions: Impacts of Energy Infrastructure Investments in Pakistan Under the China–Pakistan Economic Corridor. Sustainability, 16(23), 10191. <https://doi.org/10.3390/su162310191>
33. Foreign Policy Research Institute (FPRI). (2024) The Battery of Southeast Asia: Challenges to Building a Regional Transmission Grid. Автори: Jessica C. Teets, Anujin Byambasaikhan, Yui Sze Kam, Wei Liang, Lindsey Morrow. 9 квітня. Доступно за посиланням: <https://www.fpri.org/article/2024/04/the-battery-of-southeast-asia-challenges-to-building-a-regional-transmission-grid/>

Яніна Чайківська,
журналіст–міжнародник
Бюро по Східній Азії Центру «Стратегія XXI»

Чи здатна росія створити альтернативу Китаю в царині рідкісноземельних металів

“ Упродовж останніх трьох років, як тільки США починають більше обмежувати передачу технологій чи підвищують тарифи для КНР, Пекін у відповідь посилює економічний тиск на оборонно-промислову базу Сполучених Штатів. Для цього КНР має серйозні важелі впливу, а саме глобальне домінування у видобутку та переробці рідкісноземельних металів (РЗМ). До прикладу, такою була ситуація 4 квітня 2025 року, яка трапилася у відповідь на тарифи США «День визволення». В Сполучених Штатах шукають можливості убезпечити себе від китайського домінування.

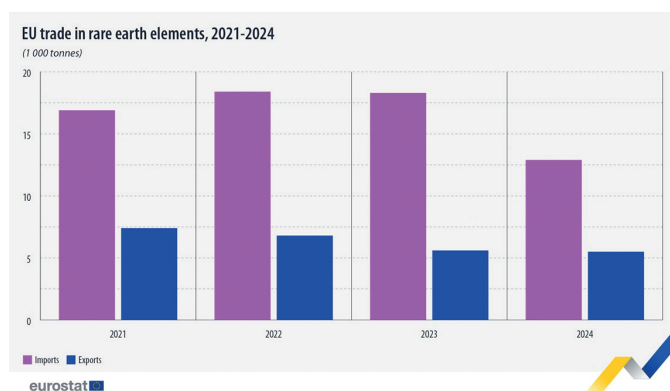
Наприкінці лютого 2025 року російське керівництво запропонувало президенту США Дональду Трампу власну угоду з видобутку рідкісноземельних металів, зокрема й на окупованих українських територіях. Ця пропозиція виникла на фоні підписання угоди про корисні копалини між Україною та США. За словами владіміра путіна, рф має набагато більше покладів рідкісноземельних металів. Він також заявив, що росія готова разом зі США реалізовувати спільні проекти щодо видобутку алюмінію у Красноярському, зокрема було обіцяно забезпечити американський ринок 2 мільйонами тонн цього металу. Незважаючи на те, що росія багата на корисні копалини, вона не може наздогнати Китай в царині РЗМ.

Китайська монополія у світі

Як зазначається у статті CSIS [5], сьогодні в Китаї виробляють 60% рідкісноземельних металів у світі. Справжню монополію КНР має у галузі переробки цих металів, а це 90%. Отже, Китай імпортує РЗМ з інших країн [5]. Якщо деталізувати ці показники, то в Китаї очищають 89% світового неодиму і празеодиму. Саме ці метали відіграють головну роль у виготовленні електромагнітів. За прогнозами консалтингової компанії Benchmark Mineral Intelligence, до 2028 року китайське виробництво РЗМ знизиться до 75%. Про це йдеться у дослідженні Reuters [8].

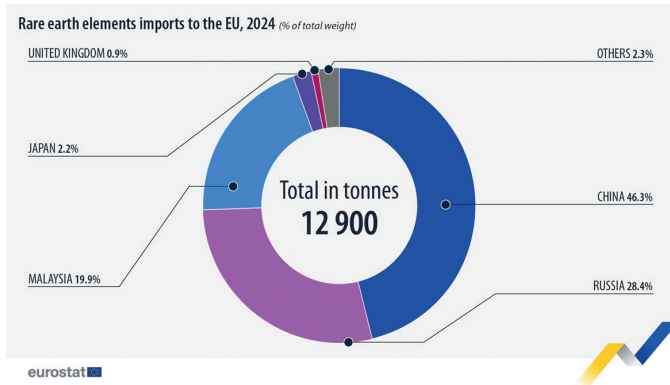
У статті «Mine the Tech Gap: Why China's Rare Earth Dominance Persists» згадується, що Китай має монополію на переробку таких важких РЗМ як диспрозій (Dy) та тербій (Tb), а також легких: неодим (Nd) та празеодим (Pr) [7].

На сайті Європейської комісії оприлюднено інформацію, що в 2024 році до ЄС було імпортовано 12900 тонн РЗМ, що на 29,3% менше порівняно з 2023 роком. У той же час, з ЄС було експортовано 5500 тонн РЗМ. Загалом падіння експорту відбулося лише на 0,8%.

Торгівля РЗМ упродовж 2021-2024 років
(джерело: сайт Європейської комісії).

Майже половина імпорту РЗМ надійшла з Китаю у 2024 році, що становить 46,3% від загального імпорту (6000 тонн). На другому місці росія – 28,4% імпорту (3700 тонн), на третьому – Малайзія з показником 19,9% імпорту (2600 тонн) [39].

Імпорт РЗМ до ЄС в 2024 році
(джерело: сайт Європейської комісії).

У 2024 році виробництво РЗМ зросло до 390000 метричних тонн у всьому світі загалом [41]. Також спостерігалось зростання попиту на неодим, диспрозій, празеодим та ітрій, який пов'язаний зі стрімким розвитком технологій. У 2024 році 70% імпорту РЗМ до США походило саме з Китаю. Сполучені Штати є другими за величиною виробником РЗМ, але вони відстають від Китаю. В той же час, запаси РЗМ В США становлять лише 2% від загальних світових запасів [41]. Росія видобула у 2024 році лише 2600 тонн РЗМ. Ця цифра є стабільною упродовж останніх п'яти років, що означає відсутність розвитку цієї галузі в РФ.

За даними Геологічної служби США (USGS), які були оприлюднені в статті «Top 10 Countries by Rare Earth Metal Production» [41], за величиною видобутку рідкісноземельних металів у 2024 році до десятки увійшли такі країни:

- 1. Китай.** У 2024 році внутрішнє виробництво РЗМ у Китаї становило 270000 метричних тонн порівняно з 255000 метричними тоннами у 2023 році.
- 2. Сполучені Штати.** США виробили 45000 метричних тонн РЗМ у 2024 році порівняно з 41600 метричними тоннами у 2023 році (головною шахтою є Mountain Pass у Каліфорнії, що належить MP Materials, яка виробляє високочистий оксид неодиму та празеодиму). Геологічна служба США оцінює вартість імпорту РЗМ до США у 2024 році в 170 мільйонів доларів США порівняно з 186 мільйонами доларів у 2023 році.
- 3. М'янма.** У 2024 році видобуток РЗМ становив 31000 метричних тонн. У М'янмі спостерігалось зменшення видобутку на 27%. Це пов'язано з не-

стабільністю в країні після військового перевороту 2021 року.

4. Австралія. У 2024 році обсяг видобутку склав 13000 метричних тонн порівняно з 16000 метричних тонн у 2023 році. Австралія має четверті за величиною запаси РЗМ у світі та готова збільшити свій видобуток. Lynas Rare Earths (ASX:LYC,OTC Pink:LYSCF) – провідний виробник РЗМ за межами Китаю, який експлуатує шахту та збагачувальну фабрику Mount Weld у Західній Австралії.

5. Нігерія. Видобуток РЗМ у Нігерії у 2024 році склав 13000 метричних тонн, що на понад 80% більше, ніж в 2023 році. Наприкінці 2024 року уряд Нігерії підписав меморандум про взаєморозуміння з урядом Франції щодо спільної розробки критично важливих корисних копалин включно з РЗМ.

6. Таїланд. Тут виробництво РЗМ у 2024 році склало 13000 метричних тонн, що на 261% більше, ніж у 2023 році. Країна є основним джерелом імпорту РЗМ для Китаю. Дочірня компанія Neo Performance Materials – Neo Magnequench контролює виробничі потужності з виробництва магнітних матеріалів з використанням РЗМ у Кораті. Китайський гігант електромобілів BYD відкрив у Таїланді виробництва електромобілів вартістю 486 мільйонів доларів США у липні 2023 року. За інформацією «Financial Times», у такий спосіб китайські виробники електромобілів глибше проникнуть у Південно-Східну Азію.

7. Індія. Виробництво РЗМ в Індії у 2024 році склало 2900 метричних тонн, що не змінилося порівняно з попередніми кількома роками. Виробництво рідкісноземельних елементів в Індії значно нижче свого потенціалу. Це при тому, що країна має 35% загальних світових родовищ пляжного піску, які є джерелами РЗМ.

8. Росія. У 2024 році росія виробила 2600 метричних тонн РЗМ, як і упродовж останніх п'яти років. За світовими запасами РЗМ росія посідає п'яте місце. Найбільше родовище РЗМ росії – Томтор, віднедавна розробляється компанією «Роснефть», яка отримала це родовище від TriArk Mining – спільного підприємства «Ростеху» та мільярдера Олександра Несіса.

9. Мадагаскар. У 2024 році на Мадагаскарі було видобуто 2000 метричних тонн РЗМ, що майже на рівні 2100 метричних тонн у 2023 році, але значно менше, ніж 6800 метричних тонн у 2021 році. На півострові Ампасіндава є 628 мільйонів метричних тонн іонних глин зі значною концентрацією РЗМ. Це одне з найбільших родовищ РЗМ за межами Китаю.

10. В'єтнам. Видобуток у 2024 році склав 300 метричних тонн, як і в 2023 році. Це на 75% менше, ніж 1200 метричних тонн у 2022 році. В'єтнам володіє шостими за величиною запасами РЗМ у світі включно з родовищами на північно-західному кордоні з Китаєм та вздовж східного узбережжя.

Україна не входить у топ виробників РЗМ, але має їх значні запаси в Волинському, Подільському, Центральному, Криворізько-Кременчуцькому та Приазовському районах.

Як стверджують експерти CSIS[5], Китай має низку переваг щодо видобутку РЗМ порівняно з іншими країнами. Ці переваги полягають:

- в наявності технічного ноу-хау в галузі переробки і очищення металів;
- в інших країнах заводи з розділення, переробки та виробництва РЗМ перебувають на стадії будівництва, тому знадобиться багато років для його завершення і введення в експлуатацію;
- екстракція і переробка РЗМ приносять шкоду навколишньому середовищу. На ці ризики не готові йти західні країни [5].

Рідкісноземельні ресурси КНР

За інформацією Reuters, запаси рідкісноземельних металів в КНР становлять 44 мільйони метричних тонн, а це 34% від загального світового запасу [8]. Найбільш відомими серед них є важкі РЗМ, загальна кількість яких сягає 80% світових запасів важких рідкісноземельних металів. Їх видобувають у декількох регіонах КНР.

На півночі Китаю головним виробником рідкісноземельних металів є Inner Mongolia Baotou Steel Rare-Earth Hi-Tech Company, на півдні – China Minmetals. Іншими великими компаніями є Aluminium Corporation of China Limited і China

Non-Ferrous Metal Mining. Також в Китаї працюють дві державні дослідницькі установи, які спеціалізуються на дослідженні РЗМ, зокрема Державна лабораторія з хімії та застосування РЗМ, пов'язана з Пекінським університетом, і Державна лабораторія з використання ресурсів РЗМ в Чанчуні (провінція Дзілінь).

Родовища РЗМ та критичної мінеральної сировини в КНР:

- найбільше родовище розташоване в Баян-Обо у Внутрішній Монголії (припадає понад 50% світового виробництва РЗМ і 70% запасів цих металів в Китаї. Найбільшою компанією з видобутку є China Northern Rare Earth High-Tech [10]);
- розроблені великі родовища в провінції Сичуань, місцевості Вейшань у провінції Шаньдун;
- у Сіньдзян-Уйгурському автономному районі є великі жили пегматитів в родовищах Кьоктокай, Кужурти, Хусті, Обогонь, Базай;
- пегматитові родовища в провінції Гуандун (поблизу Чаньджоу);
- танталове родовище Ічунь є в провінції Дзянсі;
- від 10 до 20 тонн танталу видобувають на підприємствах Ліму (Гуансі-Джуанський автономний район);
- літій видобувають з солоних озер центрального і західного Китаю, а також з пегматитів родовища Шаньпі (провінція Дзяньсі) і Дангсиму (Внутрішня Монголія);
- у 2024 році в Китаї виявлено декілька нових великих родовищ: у провінції Юньнань [15]. Згідно з інформацією в китайських медіа, у них може бути понад 1,15 мільйона тонн ресурсів [16]. У прес-релізі Китайської геологічної служби (CGS) вказано, що родовище може бути джерелом празеодиму, неодиму, диспрозію та тербію і містити понад 470000 тонн цих мінералів [16];
- у липні 2024 року китайські геологи виявили два нових мінерали, обоніобіт і скандіофтор-еккерманіт, в шахті Баян-Обо у Внутрішній Монголії [16].

У 2022 році China Northern Rare Earth Group оголосила, що її дочірня компанія Zibo Baosteel Lingzhi Rare Earth High-tech Co з виплавлювання хлоридів РЗМ продуктивністю 25000 тонн на рік у Дзибо (провінція Шаньдун у Східному Китаї) завершила будівництво та пройшла випробувальні роботи. У публікації Globaltimes йдеться, що компанія спеціалізується на полірувальному порошку, який складається з оксиду церію. Попит на нього високий і пов'язаний він зі стрімким зростанням попиту на електронні продукти, зокрема мобільні телефони та рідкокристалічні дисплеї [26].

Shandong Shenghe New Materials Technology Co., Ltd. продукує щороку 5500 тонн рідкоземельних елементів і передає їх в парк для Zhongkai rare Earth Materials Co., Ltd. Zhongkai rare Earth Materials Co., Ltd. Shandong Shenghe New Materials Technology Co., Ltd. розташована в селі Ханьдзя та селі Сюван, місті Дзіньшань [27].

В Сичуані створено національну виробничу базу рідкоземельних елементів з промисловим масштабом рідкоземельних елементів понад 1474 мільярдів доларів США до 2027 року. Сичуань прискорив реструктуризацію та інтеграцію рідкоземельних шахт у Мянніні і Дечані. Плавленням і сепарацією РЗМ займаються в Лешані та Ляншані. Ченду, М'яньян, Лешань розвивають індустрію глибокої переробки металів [27].

Jiangxi Rare Earth & Rare Metals Tungsten Group Imp & Exp Co., Ltd. є дочірньою компанією Jiangxi Rare Metals Tungsten Group Holding Co., Ltd. Це один з великих промислових конгломератів у провінції Дзянсі, який зосереджений на виробництві вольфраму. JXHC є великим державним промисловим підприємством у Китаї з доходами від продажів понад 10 млрд дол. США, яке має дев'ять шахт у Китаї з загальною потужністю випуску вольфрамового концентрату майже 10000 тонн на рік, а також понад вісім заводів загальною виробничою потужністю близько 30000 тонн [27].

«Нерідкісні» РЗМ або ж диво китайської монополії

Назва «рідкісні» в словосполученні РЗМ пов'язана не з тим, що ці метали нечасто зустрічаються в природних мінералах. Насправді їх більше, ніж срібла та золота, але вони розсіяні. Домінування

Китаю в цій галузі пов'язане з тим, що видобуток і очищення цих металів є екологічно руйнівними для навколишнього середовища. Китай не зважав на стан довкілля, тому розвивав свої потужності, щоб стати монополістом. США та інші західні країни охоче віддавали свої РЗМ на очищення до Китаю, щоб не створювати в себе екологічного лиха [29].

Якщо Пекін буде і надалі використовувати свою монополію як важіль впливу, то західні країни разом з Японією готові шукати альтернативу та розробляти методи переробки, які будуть значно екологічніші. Японія вже пропонувала групі G-7 (Канаді, Франції, Німеччині, Італії, Великій Британії та США) об'єднатися для пошуку та фінансування методів з видобутку та переробки РЗМ в Африці та Латинській Америці. Японія готова взяти на себе лідерство у створенні альтернативи [29].

США розпочали підтримку внутрішнього ланцюжка створення вартості РЗМ шляхом фінансування досліджень і проектів в рамках «Закону про зниження інфляції». Австралія підтримує проекти РЗМ через податкові пільги, Європа прагне збільшити постачання через внутрішні цілі щодо квот на постачання. У бюджеті Австралії на 2024-2025 рр. передбачено було надання 10% податкового кредиту на видобуток і фінансування попереднього техніко-економічного обґрунтування проекту для всіх критичних мінералів включно з РЗМ. Адміністрація Байдена в США ввела 25% імпортне мито на магніти з РЗМ з Китаю з 2026 року.

Загалом світові запаси РЗМ становлять близько 115 мільйонів тонн. Цього світу вистачить на 300 років з нинішніми темпами використання. Швидше за все у наступні роки буде відкрито більше родовищ, тому нестача ресурсів не є проблемою [32].

У 2024 році норвезька гірничодобувна компанія оголосила, що виявила найбільше в Європі розвідане родовище рідкоземельних елементів, яке не належать чи не контролюються Китаєм. Відкриття Rare Earths Norway стало поштовхом у прагненні Європи подолати домінування Китаю в галузі рідкоземельних елементів.

10 липня 2025 року Дональд Трамп зустрівся у

Білому домі з п'ятьма лідерами з країн Західної Африки з метою обговорення торгівлі та розвитку, збільшення американської присутності на Африканському континенті. Трамп наголосив на бажанні США укласти торгові угоди щодо РЗМ, щоб зменшити залежність від Китаю. Це може стати противагою традиційній китайській стратегії «інфраструктура за ресурси».

Китай турбується про забезпечення внутрішнього ринку

Зростання внутрішнього попиту та цін спонукало китайських експортерів продавати більше РЗМ на внутрішньому ринку. Через це в вересні 2024 року експорт РЗМ з Китаю впав на 11,5% порівняно з серпнем [31]. В Китаї різко зростає виробництво електромобілів і побутової електроніки, для виготовлення яких необхідні РЗМ. «Частина експортерів вважали за краще продавати на внутрішньому ринку на тлі зростання цін», – зазначив аналітик консалтингової компанії Shanghai Metals (SMM) Market Ян Дзявен. 30 вересня 2024 року спотові ціни на празеодим-оксид неодиму в Китаї зросли на 5% у порівнянні з серпнем того ж року. Це пов'язано з тим, що уряд КНР запровадив нові правила щодо галузі з 1 жовтня, тому видобуток РЗМ був нижчим, ніж очікувалося. Свою роль зіграли квоти на виплавку та сепарацію і підвищення сезонного попиту. Все це у сукупності призвело до скорочення внутрішньої пропозиції і підвищення цін. Водночас, інтерес до магнітних виробів за кордоном знизився на тлі зростання пропозиції за межами Китаю.

Чотири РЗМ мають особливе значення для сучасних технологій – неодим, празеодим, диспрозій і тербій. За прогнозами, до 2030 року вони складуть 98% ринку РЗМ.

Неха Мукерджи, старший аналітик з критично важливих мінералів у Benchmark Mineral Intelligence [31], заявив, що країна з мільярдним населенням може зберігати своє домінування в цій галузі завдяки своєму економічному масштабу, державним субсидіям та величезним запасам. Ці фактори сприяють тому, що ціни на РЗМ та виробі з них в Китаї вигідніші, ніж в інших країнах. Китай зосереджений на підтримці стабільних цін на РЗМ, щоб підтримати свою внутрішню індустрію електромобілів.

Виробничий сектор Китаю зараз більший, ніж у США, Німеччині, Японії, Південній Кореї та Великобританії разом узятих. КНР близька до того, щоб припинити залежність від поставок зі США в багатьох секторах, за винятком найшвидших напівпровідників.

КНР веде розробку і видобуток РЗМ в інших країнах, але без росії

Китай активно нарощує імпорт сировини РЗМ у вигляді нерозділених сполук з інших країн. У 2021-2023 рр. В'єтнам експортував до Китаю 3,4-3,6 тис. тонн рідкісноземельної продукції [34].

У Малайзії збудовано гідрометалургійний завод LAMP, який виробляє неодим і празеодим. Постачання продукції здійснюються до Японії, Франції та Китаю, при цьому частка Китаю в 2022 році становила 36% [34].

На початку 2025 року імпорт РЗМ Китаєм впав на 41,1% порівняно з 2023 роком до 9645 тонн. У 2024 році було вироблено 132931 тону, що на 24,4% менше, ніж у 2023 році. Експерти вважають, що падіння у відбулося через скорочення поставок зі Сполучених Штатів і М'янми [18].

У жовтні 2024 року військові угруповання, які борються з військовим режимом М'янми, взяли під контроль центр видобутку корисних копалин, який є основним постачальником оксидів РЗМ до Китаю. Це стало причиною припинення поставок [18].

Імпорт оксидів важких РЗМ з М'янми до Китаю мав стрімкий ріст з 19500 тонн у 2021 році до 41700 тонн у 2023 році. Остання цифра удвічі перевищує власну квоту Китаю для внутрішнього видобутку РЗМ. Супутникові зображення, які проаналізувала Global Witness, показали значні руйнування в М'янмі через цей видобуток. У регіоні Качин 1, який контролюється збройними формуваннями, пов'язаними з керівництвом М'янми, кількість місць видобутку корисних копалин зросла на 40%. Цей видобуток охоплює територію від прикордонного міста Пангва до Чіпве. Зростання об'єктів видобутку спостерігався і в Момауку, регіоні, який контролюється Організацією незалежності Качина. Переважна більшість видобутку в країні є незаконною і контролюється нелегітимною військовою міліцією [6].

Торгівельні дані свідчать про те, що більшість хімічних речовин для видобутку надходить з Китаю. У 2023 році до М'янми було експортовано 1,5 мільйона тонн сульфату амонію та 174 тисячі тонн щавлевої кислоти [6].

Китай отримує 70% сировини для середніх і важких РЗМ від М'янми, зокрема, диспрозій і тербій. Видобуток цих металів є критично важливими для екологічно чистих енергетичних технологій (електромобілі та вітряні турбіни) [10].

За даними лондонської компанії Benchmark Mineral Intelligence [11], китайські компанії контролюють більшість шахт з виробництва кобальту (важливий при виробництві акумуляторів для електромобілів) в Демократичній Республіці Конго. На Конго припадає 70% світових поставок кобальту.

Професор лабораторії геологічних процесів та мінеральних ресурсів Китайського університету наук про Землю Дзо Женьгуан [35] разом з командою працює над тим, щоб за допомогою технологій штучного інтелекту встановити точні координати родовищ РЗМ у Гімалаях. За попередніми оцінками, мова може йти про пояс завдовжки понад тисячу кілометрів у високогір'ї біля південних кордонів Тибету. Це територія суперечки між Китаєм та Індією. У Китаї ці метали важливі для виробництва електромобілів, електронних пристроїв, акумуляторів, вітряних турбін, ефективної переробки нафти та ВПК.

Президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган зустрівся з очільником КНР Сі Дзіньпіном у Казахстані в липні 2024 року [30], щоб обговорити співпрацю у розробці РЗМ. У 2022 році Туреччина виявила, що має великі запаси РЗМ поблизу Ескішехіру в Центральній Анатолії. Міненерго Туреччини заявило про готовність побудувати там завод для переробки сировини. Водночас, в газеті Комуністичної партії Китаю «Global Times» написали, що «ця знахідка створила можливість для Китаю та Туреччини співпрацювати».

Стратегічні переваги китайського домінування

Домінування Китаю в промисловості рідкоземельних металів не є випадковістю – це результат

десятиліть стратегічного планування, технологічних інвестицій та економічного маневрування. Переваги виглядають наступним чином [17].

1. Перевага у собівартості. Китай використав свою низьку вартість робочої сили, державні субсидії та менш суворі екологічні норми для виробництва РЗМ за незначною вартістю, ніж в інших країнах.

2. Можливості обробки. Найбільш критичним вузьким місцем у ланцюжку постачання виробів є не видобуток, а обробка РЗМ.

3. Вертикальна інтеграція ланцюга постачання. Це дає можливість Китаю контролювати не лише сировину, але й вироби з високою доданою вартістю, отримані з використанням РЗМ, такі як магніти та особливі сплави, що використовуються в високотехнологічній та оборонній промисловості.

4. Глобальний вплив через експортну політику.

5. Критична роль у зеленій енергетиці та техніці. РЗМ необхідні для технологій отримання енергії з відновлюваних джерел, таких як вітрові турбіни та сонячні панелі.

6. Економічні та геополітичні важелі. У сучасному світі геополітична напруженість виходить за межі традиційних полів битв і переходить у галузі економіки та технологій. Одним з найпотужніших інструментів у цьому протистоянні стає контроль над ланцюгами постачання критично важливої сировини. Китай у випадку свого домінування в РЗМ отримує безпрецедентні важелі впливу на економіки та оборонні сектори США та Європейського Союзу. Ця залежність перетворює сировину на зброю, здатну дестабілізувати західні демократії без жодного пострілу [40].

Сценарії тиску Китаю на економіки інших країн

У статті «Caught in the US-China Crossfire: To Protect Itself, Europe Must Call a Critical Raw Material Emergency» [40] детально проаналізовано глобальні загрози з боку КНР у домінуванні з видобутку та очищення РЗМ. Автори пропонують три потенційні сценарії використання Пеки-

ном своєї монополії на критичні матеріали з метою тиску на демократичний альянс.

Сценарій 1: цілеспрямована атака з непередбачуваними наслідками

Китай прагне викликати хаос. Пекін погрожує санкціями виробникам компонентів з третіх країн, зокрема південно-корейським компаніям, які виробляють трансформатори і постачають продукцію американським військовим. Окрім того, КНР може заблокувати постачання європейським виробникам пластин, щоб зірвати виробничі процеси в ВПК США. Загрозою для світової безпеки є те, що Китай став найбільшим виробником напівпровідників і швидко нарощує виробництво всіх видів чипів. У той же час, США та ЄС досі не виробляють галій.

Сценарій 2: нецільовий напад з великими наслідками

Якщо припустити, що метою Китаю є нанесення якомога сильнішого удару по американській армії, то йому потрібно кардинально скоротити або припинити експорт до інших країн. Навіть скорочення постачання вже має багато загроз. Наприклад, зменшення експорту галію на 30% може призвести до зменшення обсягів економічного виробництва США на 602 мільярди доларів США (2,1% ВВП). Такі дії можуть зруйнувати

американську та європейську промисловість, що спричинить послаблення стримування в Європі та Азії.

Сценарій 3: атака з декількох фронтів

Китай модернізував свої збройні сили, розширив військові навчання поблизу Тайваню та активізував воєнну діяльність у «сірій» зоні. Якщо між США і Китаєм виникне дипломатичний конфлікт чи військове протистояння, КНР може припинити експорт критично важливої сировини. У цьому випадку Китай використає всі доступні йому засоби, включно матеріальну залежність, щоб саботувати спроби США та союзників масово виробляти нові системи озброєння [40].

Європа отримає різного роду ризики, оскільки у випадку втягування США в конфлікт у Східній Азії пріоритет постачання дефіцитних боєприпасів та систем озброєння буде спрямовано до Індо-Тихоокеанського регіону. Експерти стверджують, що США та ЄС варто готуватися до найгіршого варіанту.

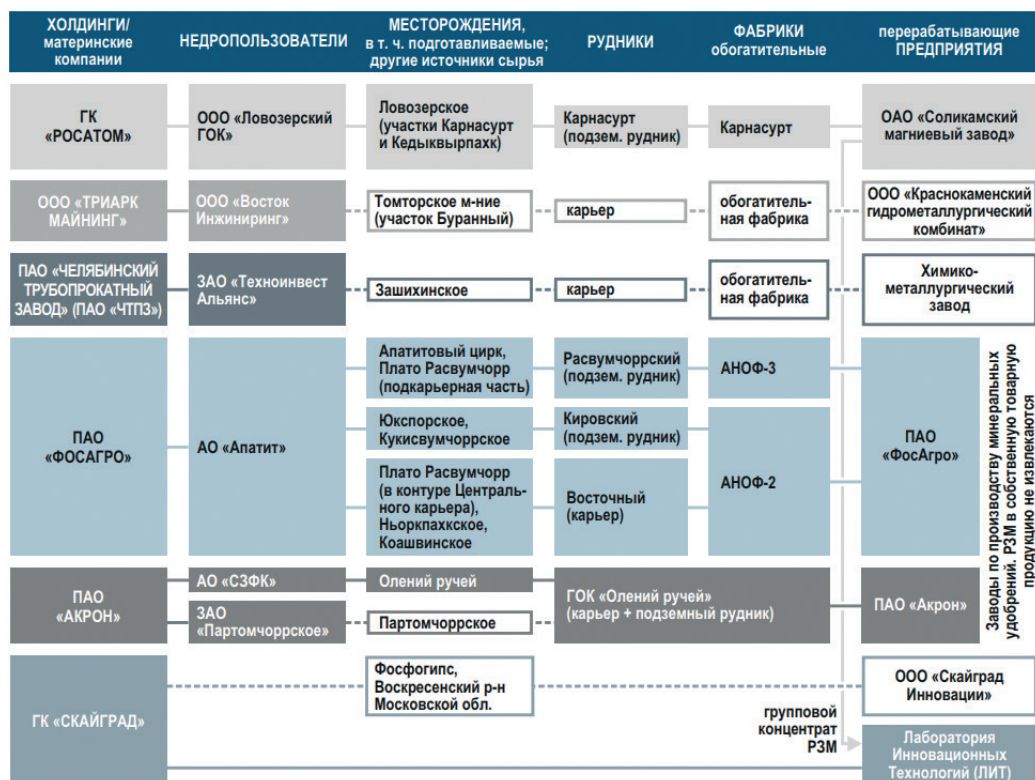
РОСІЯ І ЇЇ ЗАПАСИ РЗМ

РЗМ входять до списку стратегічних видів сировини в РФ поряд з нафтою, природним газом, золотом, міддю, нікелем та титаном [36].

Карта активів гірничорудного дивізіону ГК Росатом. (джерело: сайт Європейської комісії).

У ФОКУСІ: РОСІЯ-КИТАЙ

Контуром показаны подготавливаемые к эксплуатации месторождения и проектируемые предприятия

Росія посідає друге місце у світі за запасами РЗМ. Обсяг розвіданих запасів, за даними гірничорудного підрозділу ДК Росатом, становить 28,66 млн тонн. При цьому, фактична забезпеченість РЗМ залишається досить низькою: російські компанії змушені імпортувати готові вироби та компоненти через відсутність вітчизняної продукції в необхідних обсягах [36].

Запаси та видобуток рідкісноземельних елементів у Росії та світі.

У ФОКУСІ: РОСІЯ-КИТАЙ

Державним балансом запасів корисних копалин російської федерації враховано 18 корінних родовищ з запасами РЗМ і 2 техногенних.

Розподіл запасів РЗМ між суб'єктами Російської Федерації (млн. т ΣTR_2O_3) та їх основні родовища.

Сировинна база РЗМ росії характеризується високою географічною концентрацією: 46,1% запасів зосереджено на дев'яти об'єктах Мурманської області. З них 25% – у Ловозерському родовищі комплексних лопаритових руд – єдиному в країні, що розробляється по РЗМ. Інші запаси регіону є в рудах восьми родовищ Хібінської групи, основним компонентом яких є фосфор.

В родовищах Сибіру та Далекого Сходу міститься 50,2% російських запасів РЗМ. З них 30,2% – у великих родовищах комплексних руд (Томторському в Республіці Саха, Чуктуконському в Красноярському краї та Білозімінському в Іркутській області). Ще 15,4% сконцентровано у Селігдарському родовищі. Інші запаси є в комплексних родовищах лужних гранітів Улуг-Танзекському в Республіці Тива та Зашихинському в Іркутській області, метаморфогенних породах зон тектонічних зсувів (Катугінському в Забайкальському краї).

З нафтоносними лейкоксеновими пісковицями Ярегського родовища Республіки Комі пов'язані 3,6% запасів росії. Середній вміст РЗМ у них становить 0,04%, промислова технологія їх вилучення відсутня.

У ФОКУСІ: РОСІЯ-КИТАЙ

Месторождение (субъект РФ)	Геолого-промышленный тип	Запасы на 01.01.2023 категорий, тыс. т ΣTR_2O_3		Доля в запасах РФ, %	Содержание РЗМ в рудах, % ΣTR_2O_3	Добыча в 2022 г., тыс. т ΣTR_2O_3
		A+B+C ₁	C ₂			
РАЗРАБАТЫВАЕМЫЕ						
ООО «Ловозерский ГОК»						
Ловозерское* (Мурманская обл.)	Лопаритовый	2 644,0	4 522,8	25	1,11	2,6
РАЗРАБАТЫВАЕМЫЕ НА ДРУГИЕ КОМПОНЕНТЫ						
АО «Апатит» (ПАО «ФосАгро»)						
Кукисвумчоррское* (Мурманская обл.)	Апатит-нефелиновый	831,6	3,2	2,9	0,24	24,6
Юкспорское (Мурманская обл.)		1 573,7	—	5,5	0,34	32,1
Апатитовый Цирк (Мурманская обл.)		287,8	24,8	1,1	0,36	20,4
Кошвинское** (Мурманская обл.)		—	—	—	0,39	11,4
Ньорпахское* (Мурманская обл.)		201,7	21,7	0,8	0,37	11,7
АО «Северо-Западная Фосфорная Компания» (ПАО «Акрон»)						
Олений ручей (Мурманская обл.)	Апатит-нефелиновый	907,2	436	4,7	0,38	13,4
ПОДГОТАВЛИВАЕМЫЕ К ОСВОЕНИЮ						
ЗАО «ГК»Партомчорр» (ПАО «ФосАгро»)						
Партомчоррское (Мурманская обл.)	Апатит-нефелиновый	1 505,2	257,7	6,1	0,2	—
ООО «Восток Инжиниринг» (ООО «ТриАрк Майнинг»)						
Томторское, уч. Буранный (Республика Саха (Якутия))	Коры выветривания карбонатитов	2 640,4	592,5	11,3	11,99***	—
ООО «ЯрегаРуда», ООО «ЛУКОЙЛ-Коми» (ПАО «ЛУКОЙЛ»)						
Ярегское* (Республика Коми)	Нефтеносные лейкоксеновые песчаники	219,4	811,7	3,6	0,04	—
ЗАО «ТЕХНОИНВЕСТ АЛЬЯНС»						
Зашихинское* (Иркутская обл.)	Щелочные граниты	—	44,4	0,2	0,07	—
НЕРАСПРЕДЕЛЕННЫЙ ФОНД НЕДР						
Чуктуконское (Красноярский край)	Коры выветривания карбонатитов	952,9	1 909,4	10	5,38	—
Селигдарское (Республика Саха (Якутия))	Апатит-карбонатный	4 410,4	—	15,4	0,35	—
Белозиминское (Иркутская обл.)	Коры выветривания карбонатитов	—	1 645,9	5,7	0,9	—

* часть запасов месторождения учитывается в нераспределенном фонде недр

** учитываются только забалансовые запасы

*** расчет содержания ΣTR_2O_3 выполнен на влажную руду

0,1% запасів містяться в дрібному родовищі Шаргадикському в Республіці Калмикія.

Видобуток РЗМ російськими компаніями, за даними АТ «Росатом Недра», становить лише близько 2,6 тисячі тонн на рік. За цим показником рф відстає не лише від Китаю, але також і від Індії, Таїланду, Австралії, М'янми та США.

Передбачалося, що до 2024 року потужності з виробництва РЗМ в рф збільшаться до 7 тис. тонн, а до 2030 року – до 30 тис. тонн. Цілей на 2024 рік не було досягнуто [36].

Ключовими підприємствами з видобутку рідкісноземельних металів у росії є Ловозерський ГЗК та ВАТ «Солікамський магнієвий завод». До інших підприємств, які виробляють концентрати РЗМ, також входять «Уралредмет» (колишній Пишмінський завод), АТ «Далур», АТ «ТГЗК «Ільменіт» та інші.

Запаси РЗМ Ловозерського родовища в Мурманській області, за даними Федерального агентства з надрокористування рф (Роснедра), становлять 7 млн тонн. Запаси РЗМ Томторського родовища в Якутії – 4 млн тонн, запаси триоксидів РЗМ Чукотконського родовища – 2,8 млн тонн.

Серед ключових проблем розвитку галузі – висока собівартість видобутку, віддаленість інфраструктури, розташування родовищ у малонаселених районах країни та суворий клімат. Вони несуть у собі додаткові капітальні витрати у розмірі від 40 до 60%, при цьому операційні витрати в середньому з урахуванням цих факторів на 10-15% вище в порівнянні з виробництвом [36].

В результаті цих факторів, а також створення владою КНР умов для конкурентних переваг китайських компаній, у собівартості виробництва РЗМ росії та Китаю є суттєвий розрив. За низкою оцінок, собівартість виробництва РЗМ в рф майже вдвічі вища, ніж у Китаї.

Виробничий ланцюжок РЗМ.

В росії здебільшого переробляють лопаритовий концентрат на Ловозерському ГЗК методом хлорування в розплаві хлористих солей. В останні роки виробництво оксидів РЗМ у карбонатах знаходиться на рівні 2,3-2,7 тис. т. Карбонати РЗМ для подальшої переробки постачалися на підприємство NPM Silmet (Естонія). Після вторгнення рф в Україну підприємство здійснює переорієнтацію своїх торгових потоків на Китай [37].

Невеликі потужності з випуску індивідуальних сполук РЗМ у росії створила Група компаній «Скайград» (200-250 т). Підприємство реалізує проект з переробки фосфогіпсу (побічний продукт виробництва фосфорних добрив). Обсяги виробництва РЗМ можуть становити до 4 тис. т. [37]

Китайські компанії постачають РЗМ до росії

У 2023-му Китай став єдиним постачальником галію та германію до росії та досі зберігає цей статус [1]. Санкції не є дієвими. Багато компаній створені спеціально під порушення санкцій [1]. З 20 китайських фірм, які продають росії підсанкційні РЗМ, третина частково має державну власність. Жодна з цих китайських компаній – не під санкціями Заходу [1]. А це:

- Yunnan Lincang Xinyuan Germanium Industry (голова компанії і володар найбільшої частки власності – член КПК Бао Вен Донг);
- група компаній Vital Technology Group (1/4 акцій належить китайським державним структурам;
- Hynhe Technology – на 10% належить провідному китайському підприємству з державним капіталом з центром у Ханчжоу – Zhejiang Jingsheng Mechanical & Electrical;
- Nanjing Infrated (компанія державі не належить).

Китайські компанії постачають РЗМ через АТ «Германий», що належить «Ростеху», «Германий и приложения» – продукція далі йде на підприємства ВПК: «ЦКБ Фотон» та Уральський оптико-механічний завод. «Энкор Групп» потрапила під санкції США у 2023 році. Належить Михайлу Сіволдаєву, колишньому топ-менеджеру російського олігарха Віктора Вексельберга. «Криотрейд Инжиниринг» у 2024 році потрапила під санкції США, але продовжує відкрито працювати з оборонними інститутами росії.

Висновки

Китай найближчі роки зберігатиме беззаперечне домінування на ринку РЗМ і робитиме все можливе, щоб не дати іншим країнам похитнути його становище. Завдяки своїй монополії, КНР отримує економічні та геополітичні важелі впливу на економіки та оборонні сектори США та Європейського Союзу, перетворюючи сировину на зброю.

Захід зі свого боку продовжуватиме шукати способи убезпечення себе від китайської гегемонії в галузі РЗМ. Ми вже це бачимо сьогодні на прикладі США. Всі попередні кроки з боку ЄС, Австралії та США свідчать про те, що ці країни докладають зусилля для диверсифікації джерел постачання і зниження геополітичних ризиків. Тут дуже важливим гравцем може стати Індія, яка має значні запаси РЗМ і при цьому є демократичною державою, в інтересах котрої також є необхідність послабити китайський вплив.

Щодо росії, то вона не в змозі створити альтернативу Китаю у видобутку і переробці РЗМ, оскільки упродовж останніх п'яти років не вдалося наростити їх виробництво. Незважаючи на те, що РФ посідає друге місце за світовими запасами РЗМ, фактична забезпеченість ними в країні досить низька. Росія змушена імпортувати готові вироби через відсутність власного виробництва.

І ще один важливий фактор – собівартість виробництва РЗМ в росії майже вдвічі вища, ніж у Китаї. Китайські компанії активно постачають РЗМ до росії.

Україна не є провідним виробником РЗМ, але володіє значними їхніми запасами у Волинському, Подільському, Центральному, Криворізько-Кременчуцькому та Приазовському районах. Це робить Україну потенційно важливим гравцем у майбутньому, якщо родовища з РЗМ будуть розроблені. Водночас, Україні потрібно виробити чітку внутрішню політику щодо цих родовищ. Останні події показують, що росія використовує окуповані українські родовища як об'єкт геополітичних маніпуляцій. Це стосується пропозиції росії до США щодо спільного видобутку РЗМ, зокрема на окупованих українських територіях, яка прозвучала наприкінці лютого 2025 року. Ця пропозиція прозвучала на тлі вже існуючої угоди про корисні копалини між Україною та США. Це підкреслює, що доступ до українських РЗМ є предметом інтересу та суперництва між великими державами, особливо в контексті зменшення залежності від Китаю.

Список використаних джерел

1. Кирило Овсяний, Анна Миронюк. Як Китай забезпечує воєнну машину РФ критично важливими рідкісними металами (розслідування). 30 січня 2025. <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-kytay-rosiya-metaly-stybiy-haliy-hermaniy/33297483.html>
2. Rare earth elements facts <https://natural-resources.canada.ca/minerals-mining/mining-data-statistics-analysis/minerals-metals-facts/rare-earth-elements-facts>
3. William Clarke. The West's critical mineral policy is putting the cart before the horse. It's not a supply problem, it's a demand problem. 16 August 2024 https://www.mining-journal.com/energy-minerals/opinion-articles/4347749/wests-critical-mineral-policy-putting-cart-horse?&utm_campaign={campaignname}&utm_content={adgroupname}&utm_term=china%27s%20mining&device=c&position=&matchtype=p&network=g&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMIscDe4r3PiwMVzTIIBR28uzI3EAAYASAAEgLIbPD_BwE
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Rare_earth_industry_in_China
5. Gracelin Baskaran. What China's Ban on Rare Earths Processing Technology Exports Means. January 8, 2024 <https://www.csis.org/analysis/what-chinas-ban-rare-earths-processing-technology-exports-means>
6. Fuelling the future, poisoning the present: Myanmar's rare earth boom. 23 May 2024. <https://globalwitness.org/en/campaigns/transition-minerals/fuelling-the-future-poisoning-the-present-myanmars-rare-earth-boom/>
7. Nayan Seth. Mine the Tech Gap: Why China's Rare Earth Dominance Persists. <https://www.newsecuritybeat.org/2024/08/mine-the-tech-gap-why-chinas-rare-earth-dominance-persists/>
8. Mai Nguyen and Eric Onstad. China's rare earths dominance in focus after it limits germanium and gallium exports. December 21, 2023 <https://www.reuters.com/markets/commodities/chinas-rare-earths-dominance-focus-after-mineral-export-curbs-2023-07-05/>
9. China Dominates the Rare Earths Market. This U.S. Mine Is Trying to Change That. <https://www.politico.com/news/magazine/2022/12/14/rare-earth-mines-00071102>
10. Melissa Pistilli. Top 11 Countries by Rare Earth Metal Production. Aug. 29, 2024 <https://investingnews.com/daily/resource-investing/critical-metals-investing/rare-earth-investing/rare-earth-metal-production/>
11. Saibal Dasgupta. China may use rare earth to retaliate against US, say analysts. December 09, 2024. <https://www.voanews.com/a/china-may-use-rare-earth-to-retaliate-against-us-say-analysts/7892877.html>
12. Що відомо про рідкісноземельні метали в Україні. 4 Лютого 2025, 11:56 <https://kyiv24.news/news/shho-vidomo-pro-ridkozemelni-metaly-v-ukrayini>
13. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2_%D1%83_%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%97
14. Микола Топалов , Богдан Мірошніченко. Метали в обмін на безпеку. Які надра зацікавили Трампа і що може дати Україна? 11 лютого <https://epravda.com.ua/biznes/shcho-vidomo-pro-ridkisnozemelni-metali-ta-chomu-vonizacikavili-svit-803063/>
15. Андрій Кадук. У Китаї виявили нове велике родовище рідкоземельних металів: чим вони цінні. 19 січня 2025 <https://focus.ua/uk/technologies/689147-u-kitaji-viyavili-nove-velike-rodovishche-ridkozemelnih-metaliv-chim-voniciinni>
16. Christopher McFadden. China hits jackpot, finds 1.15 million ton rare earth mineral deposits in Yunnan. Jan 18, 2025 <https://interestingengineering.com/science/china-rare-earth-mineral-deposits-yunnan>
17. China's Rare Earth Dominance and What It Means for the World <https://www.zimtu.com/chinas-rare-earth-dominance-and-what-it-means-for-the-world/#:~:text=China%20controls%20the%20global%20supply,these%20critical%20elements%20are%20indispensable.>
18. China's rare earth exports in 2024 climb as home demand limited January 13, 2025 2:35 AM <https://www.voanews.com/a/china-s-rare-earth-exports-in-2024-climb-as-home-demand-limited/7934585.html>
19. China's Grip On Rare Earth Elements Loosens <https://carboncredits.com/chinas-grip-on-rare-earth-elements-loosens/>
20. Mathieu Xémard China has a monopoly on rare earth metals. January 29th, 2025 <https://www.polytechnique-insights.com/en/columns/geopolitics/china-has-a-monopoly-on-rare-earths/>
21. Китай национализирует все запасы редкоземельных металлов, которые используются в производстве чипов. 02 Июля 2024 https://www.cnews.ru/news/top/2024-07-02-kitaj_natsionaliziruet_zapasy
22. Jason Mitchell. China's stranglehold of the rare earths supply chain will last another decade. 26 April, 2022 <https://www.investmentmonitor.ai/sectors/extractive-industries/china-rare-earths-dominance-mining/?cf-view>
23. Анна Королева. Редкоземельные элементы могут стать действительно редкими. 17 октября 2024 <https://monocle.ru/2024/10/17/redkozemy/>
24. Редкоземельные металлы России. 2022 год. Государственный доклад «О состоянии и использовании минерально-сырьевых ресурсов Российской Федерации в 2022 году». <https://nedradv.ru/nedradv.ru/resources?obj=ab05b068239ede80d3dd35cf406b4000>

25. Health risk assessment of rare earth elements in cereals from mining area in Shandong, China. 29 August 2017 <https://www.nature.com/articles/s41598-017-10256-7>
26. China Northern Rare Earth builds its largest project in Zibo, with polishing powder output expected to be highest in the world. By Global Times. Oct 25, 2022 <https://www.globaltimes.cn/page/202210/1277900.shtml>
27. The 5500 t / a rare earth separation project of Shandong Shenghe New material Technology Co., Ltd. is about to be relocated to the park. Nov 26, 2020. Department of Industry and Information Technology of Shandong Province <https://news.metal.com/newscontent/101327801/The-5500-t-a-rare-earth-separation-project-of-Shandong-Shenghe-New-material-Technology-Co-Ltd-is-about-to-be-relocated-to-the-park>
28. China's domestic market needs for rare earth materials <https://chinapower.csis.org/china-rare-earths/>
29. Milton Ezrati. How Much Control Does China Have Over Rare Earth Elements? Dec 11, 2023 <https://www.forbes.com/sites/miltonezrati/2023/12/11/how-much-control-does-china-have-over-rare-earth-elements/>
30. Selcan Hacaoglu and Firat Kozok. Turkey Seeks Chinese Partnership on Rare Earth Elements for EVs. September 03, 2024 <https://www.bnnbloomberg.ca/investing/commodities/2024/09/03/turkey-seeks-chinese-partnership-on-rare-earth-elements-for-evs/>
31. China's Sept rare earth exports curbed by rising domestic demand, prices. Reuters | October 14, 2024 <https://www.mining.com/web/china-sept-rare-earth-exports-curbed-by-rising-domestic-demand-prices/>
32. Rare earth market stirred by price turmoil and waning Chinese dominance <https://www.rystadenergy.com/insights/rare-earth-market-stirred-by-price-turmoil-and-chinese-dominance>
33. Алекс Будрис. Их импортозамещение: как Запад пытается потеснить Китай с рынка редких металлов. 23 декабря 2024. Бизнес <https://www.forbes.ru/biznes/527545-ih-importozamesenie-kak-zapad-pytaetsa-potesnit-kitaj-s-rynka-redkih-metallov>
34. <https://ru.institut-seltene-erden.de/seltene-erden-china-sitzt-fest-im-sattel-trotz-millioneninvestitionen-des-pentagon/>
35. Китай начал охоту за новыми ценными металлами. Как поиски в Гималаях помогут китайцам обыграть весь мир? 3 июля 2023 <https://lenta.ru/articles/2023/07/03/metall/>
36. Редкоземельные металлы в России: высокая себестоимость добычи, демпинг Китая. 26 февраля 2025 <https://worldmarketstudies.ru/article/redkozemelnye-metally-v-rossii-vysokaa-sebestoimost-dobyici-demping-kitaa/>
37. Эксперты заявили об усилении Китаем монополии на рынке редкоземельных металлов. 28 февраля 2025 <https://www.interfax.ru/world/1011356>
38. Путін заявив, що у РФ більше рідкісноземельних металів і пропонує Трампу добувати їх у “Новоросії”. 24 лютого, 2025 <https://zn.ua/ukr/usa/putin-zajaviv-shcho-u-rf-bilshe-ridkisnozemelnikh-metaliv-i-proponuje-trampu-spivpratsju.html>
39. Imports of rare earth elements saw 30% drop in 2024. 9 April 2025 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250409-1>
40. Joris Teer. Caught in the US-China Crossfire: To Protect Itself, Europe Must Call a Critical Raw Material Emergency. 21.5.2025 <https://csds.vub.be/publication/caught-in-the-us-china-crossfire-to-protect-itself-europe-must-call-a-critical-raw-material-emergency/>
41. Melissa Pistilli. Top 10 Countries by Rare Earth Metal Production. Mar. 25, 2025 <https://investingnews.com/daily/resource-investing/critical-metals-investing/rare-earth-investing/rare-earth-metal-production/>

Едуан Паннежон,
Інтерн Центру вивчення демократії (Софія, Болгарія),
Магістр історії Утрехтського університету (Нідерланди)

Від Вагнера до Африканського корпусу: трансформація присутності росії в Африці у 2025 році.

“ Нещодавні геополітичні зсуви змінили світовий порядок. Серед найважливіших прикладів – швидке зближення між росією та Африкою. Якщо відносини між двома сторонами існували й раніше, то вони справді прискорилися з 2010-х років, особливо з початку війни в Україні. В умовах дедалі більшої ізоляції росії Кремль почав будувати нові партнерські відносини з африканськими країнами, використовуючи приватну військову компанію «Вагнер» та Африканський корпус – новостворений підрозділ армії. У цій статті пропонується аналіз нещодавньої діяльності ПВК «Вагнер» в Африці, а також розгляд її нещодавньої заміни Африканським корпусом. Крім того, випадок Малі служить конкретною ілюстрацією нещодавньої діяльності «Вагнера»/Африканського корпусу в Африці.

Подяки

Автор цієї статті висловлює щирі подяки Крістоферу Фолкнеру (Військово-морський коледж США) та Ульфу Лессінгу (Регіональна програма Сахелю Фонду Конрада Аденауера в Малі), які погодилися на інтерв'ю, що зрештою сприяло редагуванню цієї статті.

Вступ

Поточна війна в Україні має наслідки світового масштабу. Одним із них є зміна геополітичних партнерств між державами та подальша зміна міжнародного порядку. З початком війни в Україні росія та Африка зблизилися, а їхня співпраця ще ніколи не була такою глибокою. Однак, російсько-африканські відносини мають довге корін-

ня. Дійсно, за радянських часів Кремль фінансово та матеріально підтримував африканські рухи за незалежність, що відповідало антиколоніальним наративам, які російська влада пропагувала як частину ідеологічної догми Радянського Союзу. Після здобуття незалежності африканські країни зазвичай співпрацювали з Радянським Союзом. Партнерство поширювалося від економічної та політичної до військової та культурної сфер. Тим не менш, прихід Михайла Горбачова на посаду керівника Радянського Союзу в 1990 році означав рецентралізацію політики СРСР. Програма т.зв. “Перебудови” буда ініційована для стабілізації національного економічного та політичного клімату, в той час як російсько-африканські відносини були відносно уповільненими до кінця 2010-х років.

У жовтні 2019 року росія провела перший офіційний російсько-африканський саміт. Між 23 і 25 жовтня глави африканських держав формалізували зв'язки своїх країн з росією. За ці два дні було укладено ділові угоди на суму 12,5 мільярда доларів, починаючи від товарного обміну і закінчуючи промисловим розвитком. Загалом, цей саміт відобразив міжнародні амбіції Кремля щодо партнерства з новими союзниками. Другий російсько-африканський саміт, що відбувся в липні 2023 року, проілюстрував готовність москви представити росію як надійного партнера, незважаючи на постійні економічні санкції, запроваджені Заходом у відповідь на його вторгнення в Україну. Це оновлене російсько-африканське партнерство також відповідає бажанню росії знайти нових союзників у контексті, коли країна перебуває під санкціями та ізольована від міжнародного порядку, очолюваного Заходом. Водночас африканські країни бачать у росії легітимного партнера. Фактично, африканські країни вважають росію законним союзником з кількох причин, серед яких відсутність колоніального минулого в регіоні, адже росія ніколи не колонізувала жодних територій в Африці. З африканської точки зору, партнерство з росією – це втеча від неокolonіалістичної динаміки, представлені партнерством із західними (колишніми колоніальними) країнами, такими як Франція.

Російська присутність в Африці з часу цих самітів консолідується. Дійсно, Група Вагнера, провідна російська приватна військова компанія, хоча й працює в Африці з 2016 року, в останні роки активізувалася. Приватна військова компанія – це *«міжнародна фірма, юридично створена для надання широкого спектру послуг у сферах безпеки, військового консалтингу та оперативної підтримки»* (Nikola Vračević, 2025). Зростання ПВК «Вагнер» в Африці призвело до посилення російського впливу в країнах, де вона діяла. Отже, можна стверджувати, що група Вагнера є головним інструментом зовнішньої політики росії в Африці, оскільки вона представляє інтереси Кремля.

У наступній статті розглядається нещодавня діяльність ПВК «Вагнер» в Африці, а також ранні епізоди переходу до Африканського корпусу, нового вектору російського прагнення впливу в

Африці. Після цього аналізу у статті пропонується критичний аналіз контексту конкретної країни: Малі. Цей другий розділ слугує ілюстрацією операцій групи Вагнер/Африканського корпусу та їх подальших результатів. Положення статті підтверджуються ґрунтовною базою первинних та вторинних джерел, включаючи, але не обмежуючись, двома інтерв'ю з експертами з діяльності ПВК «Вагнер»/ «Африканського корпусу» в Африці: Крістофером Фолкнером з Військово-морського коледжу США та Ульфом Лессінгом, директором регіональної програми Сахель у Фонді Конрада Аденауера в Малі.

Частина 1. Від «Вагнера» до Африканського корпусу

ПВК «Вагнер» – це конгломерат фірм, що складається з організацій, які спеціалізуються на безпеці, а також організацій, що займаються гірничодобувною та енергетичною галуззю. Фірма була створена у 2014 році Дмитром Уткіним та Євгеном Пригожиным для підтримки російських військових підрозділів на Донбасі. Правовий статус ПВК у росії надає корпорації неоднозначну роль у російській зовнішній політиці. Дійсно, незважаючи на чинне законодавство, яке обмежує створення збройних формувань, не передбачених федеральними законами (стаття 208 Кримінального кодексу російської федерації), та найманство (стаття 309 Кримінального кодексу), російська держава постійно використовує такі організації для обслуговування своїх інтересів за межами національної території. ПВК «Вагнер» діє в сірій зоні: вона не є ані незаконною, ані легітимною. Оскільки її статус не визнано російським федеральним законодавством, російська держава використовує ПВК «Вагнер» як агента державного впливу, раціонально граючи на його низьких операційних витратах, уникненні втрат серед призовників та правдоподібному запереченні.

Операції групи в Африці полягають у встановленні контрактних партнерств з африканськими урядами, які прагнуть зберегти свою владу та боротися з внутрішніми загрозами. Група Вагнера пропонує низку послуг безпеки, від приватної охорони високопоставлених чиновників до військової підготовки та участі в кампаніях проти повстанців, в обмін на концесії на видобуток

корисних копалин та енергетичні підприємства. Транзакційний характер партнерства між Вагнером та африканськими урядами має суттєву лазівку. Дійсно, приватна військова компанія (і опосередковано російський уряд) отримує вигоду від конфліктів в африканських країнах, оскільки отримує доступ до сировини та ресурсів. Тому група не зацікавлена у відновленні стабільності в країнах, яким вона має служити за контрактом. Вагнер отримує вигоду від тривалого хаосу, незважаючи на те, що відкрито заявляє, що її метою є встановлення миру та стабільності в країнах, з якими вона має контракт.

Тим не менш, контракти з Вагнером також вигідні африканським урядам, таким як малійський, що буде предметом більш глибокого аналізу далі у статті, оскільки міжнародне право обмежує можливості уряду. Російська ПВК готова задовольняти примхи та бажання своїх військових партнерів у Сахелі, навіть якщо ці очікування призводять до дедалі складніших проблем безпеки. Конкретно, авторитарні сахельські режими, такі як Малі, покладаються на Вагнера у виконанні «брудної роботи». Фактично, ПВК «Вагнер» регулярно звинувачують у порушенні прав людини як урядовими, так і неурядовими організаціями, такими як Human Rights Watch. Групу звинувачують у скоєнні масових вбивств цивільного населення, яке проживає в регіонах, що знаходяться під впливом джихадистів. Бійці Вагнера часто не розрізняють цивільних осіб та повстанців, натомість уникаючи розмежування.

Не дивлячись на вражаючу жорстокість у своїх оперативних методах, конгломерат Вагнера вже глибоко встановив свій вплив на африканському континенті. Вагнер часто консулює авторитарних африканських лідерів щодо заходів безпеки. Вони також навчають африканські збройні сили та постачають частину їхньої зброї. Але найголовніше, вони встановлюють культурні зв'язки з африканськими суспільствами, поширюючи пропагандистські дискурси, що вихваляють російську державу та стимулюють культурний обмін між країнами. Зрештою, Вагнер працює пропагандистом впливу росії в Африці в усіх сферах. Цей неоднозначний, але сильний зв'язок між групою Вагнера та зовнішньою політикою Кремля пояснюється тісними стосунками в минуло-

му між лідером Вагнера євгеном пригожиным та президентом росії володимиром путіним. Як справедливо пояснив Тео Нїтлінг, сильний зв'язок між групою Вагнера та російськими військовими/розвідувальними службами був «секретом Полішинеля».

Однак заколот 2023 року, організований покійним лідером Вагнера пригожиным, підірвав стосунки групи з кремлем. Цей заколот змусив переосмислити владу кремля над його військовими силами, розгорнутими в Україні та в усьому світі. Тому після припинення заколоту та нібито організації вбивства більшої частини ватажків «Вагнера», включаючи пригожину, російський уряд розпочав процес заміни ПВК «Вагнер» в Африці та на Близькому Сході. Нова російська присутність в Африці отримала назву «Африканський корпус» (АК). На відміну від ПВК «Вагнер», Африканський корпус є офіційно оголошеним державним агентом і формально представляє інтереси Кремля в Африці. Африканський корпус безпосередньо керується міністерством оборони та російською військовою розвідкою (ГРУ) і стверджує, що «розширює військовий вплив росії» в Африці, ефективно використовує «вікна можливостей», що призводить до послаблення впливу Заходу в регіоні, «консолідує» дипломатичні здобутки росії та підтримує її «геополітичні інтереси». З цього випливають подальші питання. Чи є якісь відмінності між «Вагнером» та «Африканським корпусом»? Чи не є ця заміна ребрендингом російської присутності в Африці?

На перший погляд, присутність росії в Африці не змінилася. Дійсно, структура «Африканського корпусу» залишається такою ж, як і у Вагнера. Більшість бійців «Африканського корпусу» – це ветерани «Вагнера», які підписали нові контракти з російським урядом. Також мотивація та спосіб дії АК залишилися незмінними. Нова структура пропонує послуги, орієнтовані на безпеку африканським урядам, які потребують політичної та військової допомоги. Як і Вагнер, особовий склад «Африканського корпусу» забезпечує приватну охорону, військову підготовку та допомагає африканським арміям у кампаніях проти повстанців. Жорстокість операцій також не змінилася. Telegram-канали «Африканського корпусу» заповнені відвертими публікаціями, що міс-

тять необроблені зображення їхніх жертв. Крім того, культурне поширення іміджу росії в Африці продовжує бути серед пріоритетів організації. Через прес-агентство «Африканська ініціатива» «Африканський корпус» публікує новини, що висвітлюють російсько-африканські відносини та поширюють антизахідні наративи, переважно конспірологічні теорії щодо діяльності Америки та Франції в Африці. Як і ПВК «Вагнера», АК нарощує вплив в інфосфері. Більше того, АК експлуатує природні ресурси африканських країн, у яких працює. Транзакційна модель міжнародного партнерства, згадана раніше в цій статті, також застосовується до цієї досить нової інституції. Основна відмінність між «Африканським корпусом» та ПВК «Вагнер» полягає в їхньому статусі та відносинах з російською державою. Якщо групу «Вагнера» визнають приватною військовою компанією, що діє відповідно до інтересів росії, «Африканський корпус» є офіційним державним органом, по суті, це сама російська держава. Таким чином, доцільно стверджувати, що росія безпосередньо присутня на африканській землі, і що африканські уряди, які співпрацюють з АК, мають справу безпосередньо з росією. На відміну від випадків, коли «Вагнер» діяв в Африці, зі становленням АК немає посередника між африканськими урядами, які прагнуть партнерства з росією та кремлем.

Заміна групи Вагнера «Африканським корпусом» не змінила радикально безпекову ситуацію в африканських країнах, де він діє. Фактично, жорстокість «Африканського корпусу» підживлює соціальне обурення у віддалених районах країн, де діє група. Таким чином, соціальне обурення може перетворитися на соціальну мобілізацію під час повстання. Джихадистські групи отримують вигоду від зростання насильства проти цивільного населення, щоб вербувати більше бійців, що, у свою чергу, підживлює нестабільність. Незважаючи на заяви про боротьбу з повстанцями та встановлення безпеки, «Африканський корпус» виграє від нестабільності. Чим більше послуг безпеки вони надають, тим більший доступ до копалин та енергетичних підприємств вони отримують. Однак, з точки зору африканських урядів, створення «Африканського корпусу» дозволило покращити відносини між росією та Африкою.

Для деяких держав поява «Африканського корпусу» виправдала їхню незмінну надію на офіційне партнерство з росією.

Частина 2. Ілюстративний приклад: Малі

Щоб правильно зрозуміти діяльність «Вагнера» та «Африканського корпусу», а також остаточну присутність росії в Африці, ця стаття переходить до критичного аналізу малійського випадку.

Малі не має виходу до моря в регіоні Сахель на південь від Сахари та перебуває у стані війни з 2012 року. Цей внутрішній конфлікт є протистоянням між послідовними малійськими урядами (що базуються у столиці Бамако) та джихадистськими угрупованнями, що повстають у північних регіонах країни. До цих груп належать, серед інших, туарегська націоналістична група MNLA, а також Ісламська держава Магрибу та Аль-Каїда. Розуміючи, що його існування під загрозою, малійський уряд звернувся по міжнародну військову допомогу, яку надала Франція в рамках послідовних операцій «Серваль» (2013-2014) та «Бархан» (2014-2022). Французьке втручання мало на меті викорінення джихадистської загрози малійському уряду, забезпечення безпеки регіону та встановлення міцного миру в країні. У той час як «Серваль» був зосереджений на прямій конфронтації з терористами, «Бархан» був миротворчою операцією, спрямованою на побудову довготривалої безпеки у співпраці з малійським громадянським суспільством. Паралельно Організація Об'єднаних Націй направила Багатомірну стабілізаційну місію в Малі (франц. MINUSMA) для надання гуманітарної допомоги малійському громадянському суспільству.

Тим не менш, після майже десяти років присутності, французькі та міжнародні місії зазнали різкої критики за відсутність результатів. Дійсно, ситуація суттєво не змінилася, а національна безпека не була міцно встановлена. Тому 2021 рік ознаменував початок напруженості між новоствореною малійською військовою хунтою та західними структурами, присутніми в країні. У 2022 році всі західні війська були виведені з країни. Тим часом Малі перейшла до партнерства з росією, зокрема з ПВК «Вагнер». ПВК вважалася більш ефективним та надійним партнером у проведенні контрповстанських дій, оскільки її

внутрішня структура не регулювалася складним набором законів; «Вагнеру» не потрібно було затверджувати кожне військове рішення на основі правових та етичних рамок, як у випадку Сервалля та Бархана. Більше того, новостворений уряд плекав націоналістичні та антиколоніалістичні дискурси проти західних країн, які зображувалися як неокolonіалісти. З цього моменту перший російський літак приземлився в Бамако в грудні 2021 року, і ПВК швидко зарекомендувала себе як головний партнер з безпеки військового авторитарного режиму Ассімі Гойти [прим. наша: малійський військовий офіцер, керівник Національного комітету порятунку людей, військової хунти, яка захопила владу у колишнього президента Ібрагіма Бубакара Кейта у Малійському перевороті 2020 року].

Методи дій Вагнера відповідали основним принципам, поясненим у Частині 1. Насильство було основним інструментом боротьби з повстанцями. Найманці Вагнера брали участь у фронтових військових операціях разом з малійськими збройними силами проти джихадистських угруповань та цивільного населення в північній частині Малі (70% їхніх операцій). Хоча російська ПВК гарантувала проведення миротворчої операції, яка зрештою покращила б національну безпеку Малі та зміцнила б владу та легітимність хунти в країні, її результати не виправдали цих очікувань. Фактично, кількість інцидентів, що призвели до жертв серед цивільного населення з моменту відходу Бархана, зросла з 50 у 2020 році до майже 170 у 2025 році. Справжня різниця між Вагнером та Барханом полягала не в кінцевій меті, а в ме-

тоді, який полягав у невивірковому насильстві проти цивільного населення. Що стосується військових втрат, то, за оцінками, це кілька десятків російських найманців та понад 450 малійських призовників, що значно перевищує показники років Бархана. У 2024 році рівень втрат у бойових діях проти повстанців зріс до 190% від показника 2021 року. Іншими словами, з моменту приходу «Вагнера» втрати зросли. В обмін на їхні послуги з безпеки (боротьба з повстанцями, приватна охорона, політичне консультування та військова підготовка) група «Вагнера» щомісяця отримувала 10,8 мільйона доларів готівкою. Дивно, але уряд Малі чинив опір тиску групи щодо доступу до шахт і натомість збільшив оподаткування для західних гірничодобувних компаній, що працюють у країні. Однак слід зазначити, що «Вагнер» все ще певною мірою контролював, більш-менш легально, золоті копальні в північній частині Малі, а також промислові комплекси та транспортні магістралі. Роблячи це, група Вагнера закріпилася в політичному, військовому та економічному житті Малі до такої міри, що малійська влада покладалася на «Вагнера» для легітимізації свого правління.

Заміна групи «Вагнера» «Африканським корпусом» була ініційована після заколоту Вагнера у 2023 році. Під час другого саміту росія-Африка, що відбувся у липні 2023 року, російська влада наполегливо рекомендувала главам африканських держав розірвати свої контракти з «Вагнером» та натомість співпрацювати з «Африканським корпусом».

<https://thesudantimes.com/africa/russia-swaps-wagner-for-africa-corps-in-mali/>

Випадок Малі відрізняється від решти африканських країн. Дійсно, присутність групи «Вагнера» була настільки глибоко закріпленою, що заміна «Вагнера» «Африканським корпусом» зайняла більше часу, ніж в інших країнах Сахелю, таких як Буркіна-Фасо та Нігер. Фактично, влада Малі не поновила свій контракт з «Вагнером» у 2023 році, але лише у 2024 році було підтверджено присутність «Африканського корпусу» в країні. І приватна військова кампанія оголосила про повне виведення військ з Малі лише у червні 2025 року. Конкретних пояснень цієї затримки немає. **Однак і Ульф Лессінг, і Крістофер Фолкнер пояснюють, що тривала заміна була пов'язана з відсутністю організаційної структури «Вагнера» – ієрархія «Вагнера» менш структурована, ніж у передбачуваному «Африканському корпусі» – що ускладнювало перехід.** У цьому контексті до 2025 року більшість бійців «Африканського корпусу», присутніх у Малі, були ветеранами «Вагнера», які підписали нові контракти з російським урядом. Хоча ці колишні найманці воювали за російську державу, ідентичність «Вагнера» залишалася значною мірою присутньою. Дійсно, ці бійці досі носять знаки розрізнення «Вагнера» та під прапором ПВК. Зрештою, Telegram-канали «Вагнера» продовжують бути активними та публікувати відвертий контент зі своїх операцій, прагнучи просувати діяльність групи та вербувати нових членів. Логістичні труднощі також пояснювали тривалий перехідний період, оскільки більшість логістичних коштів кремля була інвестована в український театр воєнних дій.

Оскільки перехідний період відбувається поступово, операції «Африканського корпусу» в Малі не відрізняються від операцій «Вагнера». Насправді, змін дуже мало. Конкретно, операції «Африканського корпусу» полягають у наданні послуг безпеки малійській хунті. Вони входять до складу приватної охорони Гойти та навчають малійські збройні сили проводити операції проти повстанців. **Основна відмінність полягає в тому, що, як пояснив Ульф Лессінг, Африканський корпус не бере участі у фронтових операціях так активно, як найманці «Вагнера», а зосереджується на навчанні малійської армії та постачанні їй зброї.** У своєму інтерв'ю автору Лессінг також пояснив, що Африканський

корпус поки що не контролює жодних концесій на видобуток корисних копалин. Існують лише міжнародні гірничодобувні фірми, такі як канадська компанія Barrick Gold, яка сплачує високі податки малійському уряду в обмін на видобуток золота. Останні податкові надходження використовуються для оплати праці «Африканського корпусу».

Заміна «Вагнера» «Африканським корпусом» означала офіційне оформлення відносин та партнерства між росією та Малі. Як пояснив Крістофер Фолкнер у своєму інтерв'ю з автором, офіційне оформлення двосторонніх відносин було вигідним для обох країн. **З одного боку, зміцнення багатосекторального партнерства з Малі дозволяє росії диверсифікувати свої міжнародні зв'язки з іноземними гравцями в той час, коли Кремль опиняється дедалі більш ізольованим від балансу, керованого Заходом.** Партнерство з Малі також дозволяє росії проектувати свої інтереси проти західних країн опосередковано, через поширення антифранцузької/американської пропаганди та механізми захоплення держави, що може бути пов'язано з її стратегією гібридної війни. Крім того, партнерство з Малі підтримує проект росії щодо зміцнення її відносин з африканським континентом як політично потужного міжнародного утворення. Дійсно, африканське співтовариство є найбільшим блоком голосів в Організації Об'єднаних Націй. Тому підтримка сприятливих відносин з африканськими країнами може дозволити росії заручитися підтримкою на асамблеях Організації Об'єднаних Націй.

З іншого боку, малійська влада уникнула неоколоніалістичної динаміки, яку пропонувало партнерство країни із західними державами. Замість того, щоб співпрацювати з колишнім колонізатором, малійська влада виступала за національне ствердження та орієнтацію на країну, яку вона сприймала як неколоніальну. **Незважаючи на історичне неколоніальне минуле росії в Африці, можна впевнено стверджувати, що присутність Кремля в Малі та Африці загалом викриває неоколоніалістські тенденції.** Малійська влада знайшла в росії більш гнучкого союзника, чий дії не обмежуються етичними та правовими міркуваннями.

Висновок

Російська приватна військова компанія «Вагнер» та новостворена організація «Африканський корпус» справді підтверджують присутність росії в Африці. Обидві організації були і залишаються головними інструментами кремлівської політики на африканському континенті.

Незважаючи на очевидну плідну співпрацю з африканськими країнами, і особливо з Малі, план росії, безумовно, спрямований за межі Африки. Головною метою зовнішньої політики росії є розширення зони впливу як засіб зменшення впливу Заходу та подолання встановленого Заходом геополітичного балансу; росія прагне очолити нову багатополарну рівновагу. Наразі, замінюючи західні держави в Африці, Група Вагнера та Африканський корпус адекватно реагують на мету Кремля: вони зменшують вплив Заходу в усьому світі.

Однак, діяльність «Вагнера» та «Африканського корпусу» створила та продовжує залишати незабутній слід в африканських країнах. У випадку з Малі, дії «Вагнера» та «Африканського корпусу» мають двонаправлений вплив. З одного боку, малійська хунта знайшла потужного союзника в присутності російських сил. Контрповстанська діяльність, якою б жорстокою вона не була, продовжує діяти, а режим є безпечним та легітимним. Крім того, це партнерство є економічно вигідним для Малі завдяки численним угодам про промисловий розвиток, остання з яких стосується спільного будівництва атомних електростанцій (червень 2025 року). З іншого боку, жор-

стокість «Вагнера» та «Африканського корпусу» поступово породжує соціальне обурення та сумніви в легітимності російської присутності. Все більша частина малійського населення тепер вважає росію новою неоколоніальною силою у країні. Ця частина населення також вважає режим Ассімі Гойти дедалі більш нелегітимним через його жорстокість та авторитаризм. Незважаючи на це, російсько-малійське партнерство та російсько-африканські відносини загалом, ймовірно, розширяться найближчим часом, оскільки африканський континент прагне подальшого міжнародного визнання та, найімовірніше, не повернеться до Заходу.

У відповідь на зростання російської присутності в Африці, західним урядам слід розглянути можливість переосмислення своєї зовнішньої політики щодо Африки. Замість того, щоб підходити до континенту з програмами розвитку, які зрештою вигідні Заходу, і які потім сприймаються як неоколоніалістська політика, місце Африки слід розглядати в рамках ширшої глобальної рівноваги. Більшість аналізів розглядають Африку як зростаючу силу в найближчому майбутньому. Її населення незабаром зросте до неймовірного рівня, а її сировинні ресурси здаються значними. Розмістивши африканські країни в ширшій рівновазі, західні країни включатимуть Африку до світового порядку, що донедавна робили рідко. Відповідно, якщо метою Заходу є зменшення впливу росії в усьому світі, фундаментально важливо вирішувати цю проблему на африканському континенті, оскільки це його головний театр дій після Азії.

Про автора.

Елуан Паннежон нещодавно закінчив Утрехтський університет (Нідерланди). Отримавши спеціальність з історії, він вирішив спеціалізуватися на вивченні конфліктів та безпеки, з особливим акцентом на Східну Європу та росію. Наразі він проходить стажування в Центрі вивчення демократії (Софія, Болгарія) і прагне продовжити кар'єру в галузі безпеки та оборони або міжнародної політики та дипломатії.

Список використаних джерел

- Адібе, Дж. П., Чого Росія насправді хоче від Африки? Дослідження відродженого інтересу Росії до Африки (Adonis & Abbey Publishers Ltd, 2024).
- АФРИКАНСКИЙ КОРПУС ВС РФ, Telegram-канал Африканського корпусу, <https://t.me/KorpusAfrica>
- Брудерляйн, К., «Роль недержавних суб'єктів у розбудові безпеки людини. Випадок збройних груп у внутрішньодержавних війнах», Центр гуманітарного діалогу (травень 2000 р.), 19 сторінок.
- Брийка, Ф., Череп, Я., «Африканський корпус – нова ітерація старої військової присутності Росії в Африці», Польський інститут міжнародних справ, звіт PISM (травень 2024 р.), 47 сторінок.
- Фолкнер, К., Паренс, Р., Пліхта, М., «Африканський корпус: Чи досягла Росія межі можливостей в Африці?», СТС Sentinel (грудень 2024 р.), с. 23–30.
- Фрімен, Л., «Військові злочини заради розваги та прибутку», Lawfare (23 червня 2025 р.); <https://www.lawfaremedia.org/article/war-crimes-for-fun-and-profit>
- Human Rights Watch, «Малі: Армія та група Вагнера знищують, страчують цивільних осіб фульбе» (22 липня 2025 р.); <https://www.hrw.org/news/2025/07/22/mali-army-wagner-group-disappear-execute-fulani-civilians>
- Джосселін, Д., Воллес, В., «Недержавні актори у світовій політиці: рамкова модель», Недержавні актори у світовій політиці (Пелгрейв, 2001), с. 1-20.
- Кімפל, Т., «Росія в Африці: вбудовані ринки насильства», Платформа доказів миру та вирішення конфліктів (2025), 32 сторінки.
- Кумар, Р., «Група Вагнера в Центральному Сахелі: деколонізація чи дестабілізація?», Проєкт боротьби з екстремізмом (грудень 2023 р.), 27 сторінок.
- Мартен, К., «Використання Росією напівдержавних сил безпеки: випадок групи Вагнера», Post-Soviet Affairs, т. 35, № 3 (2019), с. 181-204.
- Матусевич, М., «Росія в Африці: пошук спадкоємності в епоху після холодної війни», Insight Turkey, том 21, № 1 (зима 2019 р.), с. 25–40.
- Мехра, Т., Демюнч, М., «Обґрунтування, (недоліки) переваги та наслідки призначення довірених осіб: випадок групи Вагнера/Африканського корпусу», Міжнародний центр боротьби з тероризмом (липень 2025 р.), 29 сторінок.
- Neethling, T., «Російські воєнізовані операції в Африці: група Вагнера як де-факто інструмент зовнішньої політики», Scientia Militaria, Vol. 51, N°1 (2023), стор. 1-23.
- Олеч, А., «Група Вагнера в Африці. Фіктивна битва російських найманців проти тероризму», Тероризм - дослідження, аналізи, запобігання, № 5 (2024), с. 273-309.
- Опеолува Адіса, О., Аксіт, С., «Група Вагнера та розвиток безпекового ландшафту в Африці: геополітичні наслідки та стратегічні проблеми», Міжнародний журнал досліджень права, політики та гуманітарних наук, том 8, № 6 (червень 2025 р.), с. 222–238.
- Міжнародне радіо Франції, «Міжнародне розслідування викриває тасмні в'язниці групи Вагнера в Малі» (12 червня 2025 р.); <https://www.rfi.fr/en/africa/20250612-international-investigation-reveals-wagner-group-secret-prisons-in-mali-russia>
- Рус, А., «Використання Росією ПВК як інструменту зовнішньої політики в Малі після 2021 року», Strategic Impact, №4 (2024), с. 32-49.
- Sissoko, EF, «Bilan de Wagner au Sahel (2020-2025): Entre mirage sécuritaire et réalité politique. Une évaluation critique du cas mallien», Revue Internationale de la Recherche Scientifique (Revue-IRS), Vol. 3, N°4 (серпень 2025), стор. 3822-3838.
- Стеньярд, Дж., «Найманці та незаконні ринки. Африканський корпус Росії та бізнес конфліктів», Глобальна ініціатива проти транзакційної організованої злочинності (лютий 2025 р.), 35 сторінок.
- Врачевич, Н., «Стратегічні ролі приватних військових компаній: еволюція та приватизація війни в контексті сучасних глобальних конфліктів», Міжнародний журнал сучасних досліджень безпеки, том 1, випуск 1 (2025), 163-174.

Інтерв'ю.

Крістофер Фолкнер, пряме інтерв'ю з автором, 18 серпня 2025 року.

Ульф Лессінг, пряме інтерв'ю з автором, 25 серпня 2025 року.

Анотація на книгу

Чудновець Олександр, Сенько Петро, Снігирь Георгій

«Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах 2024»

(Громадсько-політичне видання). - К.: «Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2025, - 376 с.

Від 2014 року Україна веде справедливую війну за власну ідентичність, за збереження незалежності та право вільного вибору своїх пріоритетів, за свій суверенітет і територіальну цілісність, - за власне існування! Ми встояли, і довели світовому суспільству свою спроможність боротися і перемогти російських агресорів. Вже пішов третій рік з моменту підступного повномасштабного вторгнення росії в Україну і

на сьогодні Україна ефективно стримує ворожу навалу завдяки неймовірним зусиллям фахівців на військовому, дипломатичному, інформаційному фронтах, а також потужній міжнародній допомозі.

За цей час ми - українці навчилися бути сильнішими, витривалішими, мудрішими. Навчилися знаходити сенс у кожному подиху та зберігати оптимізм, відчувати єдність та підтримувати одне одного навіть на відстані. Зрештою, ми довели свою суб'єктність. Наша боротьба буде тривати, доки чобіт останнього окупанта не залишить українську землю, доки існуватиме хоч один бажаючий забрати нашу свободу! Опір – це не лише боротьба за фізичне виживання українського народу та свободу країни. У цій війні Україна захищає свій європейський вибір, свою національну ідентичність і цінності, як частину європейських. Українці проливають кров за вільну, демократичну Європу.

Але один із найбільших викликів зараз – вчитися порозумінню між собою, відрізнити неупереджений аналіз ситуації від інформаційних маніпуляцій загарбника тощо. І саме ця книга спрямована на надання суспільству об'єктивної інформації. Наші вороги вкладають неймовірні зусилля, щоб стиmulювати всі потенційні «зони можливих конфліктів» та актуалізувати всі питання, які можуть нас розколювати, і тому нам конче потрібна найефективніша інформаційна зброя для унеможливлення цих провокацій.

Третя книга «Хроніка війни в Азовській і Чорноморській операційних зонах. 2024», як і попередні видання хроніки, **про перебіг подій під час російсько-української війни за 2022 та 2023 роки подаються читачам у вигляді короткої щоденної хронології подій, пов'язаних з морськими і приморськими театрами (Азовській та Чорноморській операційних зонах) в поєднанні з бойовими діями на суші та в повітрі.** В книзі надається загальна інформація щодо реагування міжнародної громадськості на війну в Україні. Як і в попередніх виданнях, автори проводять широкий аналіз і моніторинг російських інформаційних новин і джерел. Деякі з них, які на наш погляд будуть цікавими читачам, ми публікуємо в нашому виданні.

Вкотре автори наголошують, що весь матеріал, який публікується в книзі, виключно офіційний і надходить із відкритих джерел. В книзі використовується тільки перевірені й офіційні новини, поширення різноманітних «фейків» повністю виключено.

Книга присвячується пам'яті віце-адмірала Володимира Безкоровайного – Адмірала, який створив і вивів у Світовий океан національний флот України.

Слава Силам безпеки й оборони! І вічна пам'ять всім полеглим за нашу Волю і Незалежність! Слава Україні! Героям Слава!

[illegible]

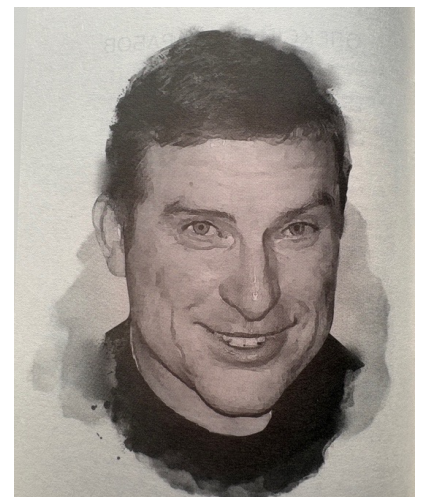
Олеся Яремчук, Олександра Єфименко, Ірина Славінська, Анастасія Левкова, Рустем Халіл, Євгенія Генова, Єва Райська. **Книга Вільні голоси Криму. Історії кримських журналістів — бранців Кремля.** — Х.: Віват, 2025. — 352 с. — (Серія «Бібліотека Українського ПЕН»)

«Вільні голоси Криму» — збірка портретів шістнадцяти політ'язнів-журналістів, які боролись за права людини та свободу слова на окупованому півострові. Росія позбавила їх волі на терміни від семи до дев'ятнадцяти років. До книжки увійшли вибрані листи, уривки з щоденників та виступи в судах журналістів-політ'язнів.

Серед них є і Олексій Бессарабов, член редакційної колегії та заступник головного редактора журналу «Чорноморська безпека». Олексій відверто писав про порушення росією двосторонніх угод про перебування Чорноморського флоту і передбачив окупацію Криму. За це поплатився — його ув'язнили на 14 років.

В есе «**Олексій Бессарабов. Про море**», яке увійшло до книги, авторка есе Олеся Яремчук згадує звернення Олексія до державного секретаря США Ентоні Блінкена від 05.05.2021, описує становлення Олексія як журналіста та аналітика, його роботу в Центрі «Номос», а також шалений тиск зі сторони ФСБ в останні місяці перед ув'язненням, зазначає вже подальші відомості про його перебування у колонії. Про неабиякі аналітичні здібності Олексія свідчить і його хист правильно прогнозувати геополітичну ситуацію:

«...У жовтні 2013 року у величезному аналітичному матеріалі у «Дзеркалі тижня» Олексій написав про незаконне ввезення до Севастополя низки військової техніки: новітнього бронетранспортера, рейдового й рятувального буксира, водолазного корабля та ще «каравану суден» Чорноморського флоту. Про порушення прикордонного контролю з боку Росії сторожового корабля «Сметливый» і те, як Кремль розпочав економічний пресинг Києва й перейшов до відкритих форм протистояння з безпосередньою участю Чорноморського флоту. Олексій Бессарабов був переконаний, що російське керівництво й надалі активно використовуватиме Чорноморський флот Росії у своїй грі».

Востаннє перед тим, як Україна й Росія розірвали дипломатичні відносини, Тарас Малишевський, виконувач обов'язків Генерального консула України в Ростові-на-Дону у 2018-2022 роках, відвідав Олексія у січні 2022 року. Консул згадує, що під час зустрічей той був «міцним горішком»: «Він тримався гідно і впевнено, твердо... Він завжди мав гарний вигляд і ясний розум...»

Бажаємо Олексію і всім незаконно утримуваним бранцям, в тому числі й кримським, скорішого визволення з кремлівських лабетів!!!

ЗБРОЯ ПЕРЕМОГИ

МОДЕРНІЗОВАНА КРИЛАТА РАКЕТА

Р-360 «Нептун»

БУДЕ ЕФЕКТИВНІШОЮ ЗА TAURUS

Модернізований «Нептун» вже рік успішно працює по наземним цілям. Поки що на відстані до 400 км, невдовзі битиме й на 1000 км.
Дальність TAURUS CL – 500 км

Розробник –
КБ «Луч» (Україна)

Протикорабельна версія на озброєнні ЗСУ України з 2020 року, модернізована версія з 2023 року

Діаметр – 0,38 м

Вага – до 1000 кг

Вага бойової частини – 350 кг
(осколково-фугасна)

Швидкість – 900 км/год

Операційна дальність –
до 400 км

Політ здійснюється на висоті від 10 до 300 м. А при заході на ціль ракета знижується ще нижче – до 3 м

Ракета обладнана системою супутникової навігації. Також є можливість самостійного розпізнавання цілі в інфрачервоному діапазоні

Для порівняння:
технічні характеристики
крилатої ракети TAURUS CL

Спільна розробка Німеччини та Швеції

Довжина – 5,1 м
Ширина – 1,08 м
Висота – 0,8 м
Розмах крил – 2,06 м
Вага – до 1400 кг
Вага бойової частини – до 480 кг
Швидкість – до 1010 км/год
Операційна дальність – 500 км

Комплекс РК-360МЦ
(6 пускових установок по 4 ракети кожна) забезпечує можливість залпу відразу 24 крилатих ракет по різних цілях з інтервалом від 3 до 5 секунд

Розмах крил – 1,33 м

© 2024 Укрінформ
Усі права захищені

У разі використання матеріалів посилання обов'язкове

www.ukrinform.ua

За інформацією ЗМІ
Підготував Олександр Шингур

УКРІНФОРМ

ЦЕНТР ГЛОБАЛІСТИКИ «СТРАТЕГІЯ XXI»
GEOSTRATEGY.ORG.UA

ISSN 2616-4027

9 772616 402448